CHARLES DE COSTER

BRIEVEN AAN ELISA

H.J.W. BECHT. AMSTERDAM.

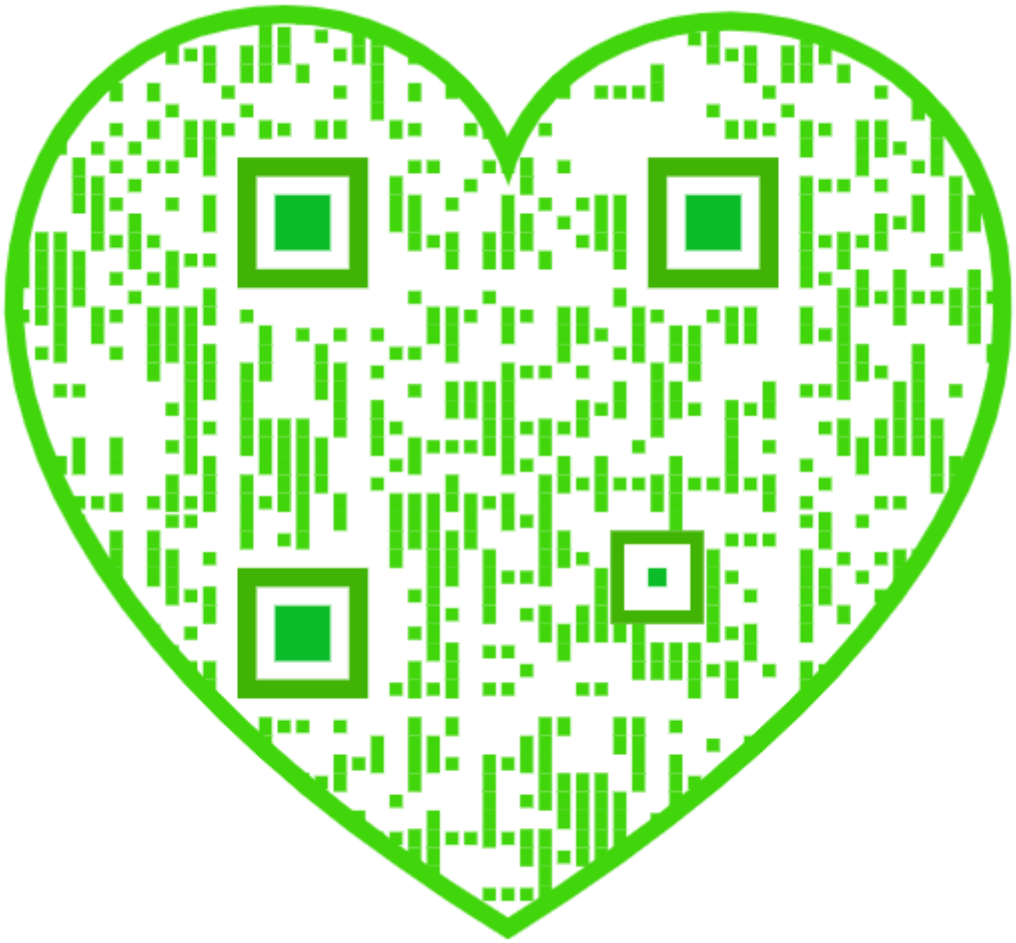

BRIEVEN AAN ELISA

CHARLES DE COSTER

BRIEVEN AAN ELISA

VERTAALD DOOR MAURICE ROELANTS

MET EEN VOORREDE VAN

OUD-MINISTER CAMILLE HUYSMANS

H. J. W. BECHT — AMSTERDAM

VOORREDE.

De honderdste verjaring van Charles De Coster's geboorte heeft opnieuw de aandacht van het jongere geslacht gevestigd op dezen kunstenaar, die aan de Fransch-Belgische letterkunde slechts één groot werk heeft geleverd, het eenige dat waarlijk in de internationale wereld voor onze provincies als representatief bekend staat.

„De Avonturen van Tijl Uilenspiegel" werden vertaald in alle landen van Europa.

Ik hou van Tijl Uilenspiegel. Om honderd verschillende redenen. Terwille van de opvatting. Van den stijl. Van den tekst. Van de perspectief.

De Coster doet me denken aan de groote componisten. Beoordeel ze niet te snel, schreef Schumann. Om ze te begrijpen, — volledig te begrijpen, moet men ze bestudeeren, vlijtig bestudeeren, met liefde bestudeeren.

De artistieke arbeid van De Coster staat hooger dan het werk dat men doorgaans op de gewone boekenmarkt ontdekt. — Maar ik hou ook van De Coster als mensch, — van De Coster — dagbladschrijver, — van De Coster die zonder bekommering om druk en uitgaaf, brieven zendt aan Elisa Spruyt.

Want, er zijn vele De Costers.

We hebben 'n De Coster, die rijmen wil en den stiel niet kent. Zijn verzenmakerij staat niet zeer hoog. Hij kan zich niet terugvinden in het

prosodisch keurslijf, en hij blijft in de vlakte ronddwalen.

Wij hebben een tweeden De Coster die gewoon proza schrijft, — die essay's ontwerpt om zijn taal soepeler te maken, die wel weet dat het werk minderwaardig is en er zich ook weinig om bekreunt. Maar hij maakt van de gelegenheid gebruik om ook eens te zeggen wat hij denkt als mensch, als burger, als soldaat in de gemeenschap, — en hij schrijft wekelijks artikels in het blad van zijn vriend, den schilder Rops. Hier verschijnt dan De Coster als anti-clericaal en demokraat, als lid van de Vrijmetselaarsloge, een van de mannen, die heel zeker de beweging van het liberaal radicalisme en van de socialistische partij hebben voorbereid.

De derde De Coster is dan de auteur van *Tijl*, de schrijver, die te vroeg is gestorven. Want hij was van plan een boek in denzelfden trant te schrijven, waarvan het historisch raam de Boerenkrijg zou geweest zijn. Zijn hoofdfiguur lag voor de hand. Het was zijn grootvader van moederszijde, de ouwe Catreul, die kapitein was geweest in de Waalsche Garden, die op het veld had gestaan, later beambte werd op het stadhuis van Brussel en in zijn memories al zijn heldendaden had geboekt.

„Wahrheit" en „Dichtung" smolten natuurlijk in zijn geest samen, en hoe meer hij vrede vond in den gewonen slenter van zijn routine-bezig-

heid in de officieele bureelen, hoe meer ook zijn brein het verleden idealiseerde. Hij kon vertellen, en hij vertelde graag. Hij nam den jongen Charles op zijn knieën, en verhaalde wat 'n kerel grootvader was geweest. Hij wekte de fantasie van het kind op, en het schijnt wel dat hij in de oogen van den knaap ontdekte dat de kleine later een kunstenaar zou worden.

Maar De Coster stierf te jong. Hem ontbrak overleg. Hij wist zijn tijd niet te gebruiken.

De vierde en laatste De Coster is de schrijver van de brieven aan Elisa. En hier is de ware De Coster, — Charles De Coster zonder schmink. De verliefde man. De lijdende man.

Hij schrijft zonder voorbereiding. Hij denkt niet aan stijl. Zijn brieven zijn niet bestemd voor het publiek. Zijn brieven zijn gericht aan háár, en aan haar alléén. *Zij* moet ze lezen. En verder, niemand.

Juist daarom zijn die *Brieven* zoo belangwekkend en zoo mooi. Na *Tijl* maakt dit het beste werk uit van De Coster. Misschien wel, in zekere mate, daar het contrast met zijn werk zorgvuldig voorbereid is. Vooral de spontaniteit in die bladzijden is zoo aantrekkelijk, dat Potvin onmiddellijk een keus in die brieven deed, en de *Lettres à Elisa* met een welbewerkte voorrede uitgaf.

Benevens de 150 brieven van de Potvin-uitgaaf bestaan er nog ongeveer 350 andere brieven, die aan Elisa werden gezonden. Indien ik wel ingelicht

ben, zullen die brieven toegankelijk zijn binnen eenige maanden, wellicht in 1929.

Charles Potvin, die een vriend van Charles De Coster was, zegt niet *wie* Elisa was. In mijn voorrede tot het drama *Stephanie*, dat ik voor twee jaar voor de eerste maal heb uitgegeven, — heb ik in korte woorden verhaald, hoe ik het geheim heb ontsluierd. Moeilijk was dat waarlijk niet.

De Coster's beminde heette Elisa Spruyt. Zij was de dochter van den Griffier op de Handelsrechtbank van Brussel en werd geboren op 17 Maart 1832. Hare verhouding tot De Coster werd niet afgebroken, zooals de brieven laten veronderstellen. Zij werd later hernomen, buiten weten van De Coster's moeder. Maar Elisa was aangetast door tering, en zij stierf korten tijd daarna. Charles De Coster overleed aan dezelfde kwaal in 1878.

Ik ben Roelants dankbaar, dat hij De Coster's *Brieven aan Elisa* in het Nederlandsch heeft vertaald. Hij heeft zijn werk opgevat met piëteit voor een kunstenaar, die de Nederlandsche cultuur hoogachtte en met vlijt en geduld in zijn geest had verwerkt.

Dr. Cam. Huysmans.

BERICHT VAN DEN VERTALER.

Voor deze vertaling werden gebruikt de brieven, die in het bezit zijn der Belgische regeering, namelijk de brieven genummerd van 8 tot 63, op brief 31 na, en van 96 tot 109, benevens een brief, dien wij onder 96 bis hebben geplaatst. Minister Dr. Cam. Huysmans, liet ze, toen hij het departement van Kunsten en Wetenschappen beheerde, door den Staat aankoopen en hield zich zelf met de identificatie van Elisa bezig. Op zijn aansporing vertaalden wij deze brieven. Waar reeds een gedeeltelijke Duitsche vertaling bestond (Georg Goyert, Inselverlag. Leipzig), mocht een Nederlandsche niet ontbreken. De overige brieven kwamen voor in de Fransche uitgave, welke in 1894 door Charles Potvin werd bezorgd. De door hem aangegeven volgorde hebben wij gehandhaafd. Wij hebben pogingen gedaan om ook de brieven in te zien, die aan den heer G. Lockem, conservator van het kasteel van Gaesbeek, werden toevertrouwd. Een aan wijlen de zuster van De Coster afgelegde belofte belet hem alsnog ze onder het publiek te brengen.

Charles Potvin liet in zijn uitgave der brieven passussen weg, die kieschheidshalve destijds niet konden gepubliceerd worden, — andere, die tegen zijn eigen opinies en gevoel indruischten, — tenslotte heel wat kleinigheden, die het verloop dezer liefde

in het dagelijksche leven plaatsen of die een denkbeeldigen, al te menschelijken smet op de De Coster-figuur werpen. Wij hebben den oorspronkelijken tekst hersteld.

* *
*

Gevoelsuitbarstingen als deze brieven zijn, stemmingsbeelden en wisselende kleuren op wat wij gaarne gemoedslandschappen noemen, zijn zij in hun ongekunsteld lyrisme vrijwel zonder commentaar te begrijpen. Het karakterbeeld van den schepper van Uilenspiegel rijst er duidelijk uit op. Om het echter gemakkelijker in zijn milieu te laten zien, geven wij hierna eenige biographische nota's, onder verwijzing, voor hen die grondig bestudeeren willen wat buiten deze amoureuze loopbaan valt, naar de biographie die door Charles Potvin werd geschreven en naar het voortreffelijk boek „Charles De Coster", dat Lode Monteyne (uitgave L. Janssens—Antwerpen) er op heeft gebouwd.

Charles De Coster werd op 20 Augustus 1827 te München geboren uit een Waalsche moeder, Anna-Maria Catreul, en een Vlaamschen vader, Augustin De Coster. Deze Vlaming, uit Ieperen afkomstig, vergezelde in 1826 graaf Charles Mercy d'Argenteau, wiens intendant hij was, naar München.

De Luiksche graaf had als ruiterij-officier onder Napoleon gediend en was kamerheer van den

Koning der Nederlanden. Schitterend officier en hoogwaardigheidsbekleeder, opvallende figuur in de wereld, trok hij zich in den geestelijken staat terug. Aanleiding daartoe was, volgens de eenen de dood van zijn verloofde, jonkvrouw de la Cour du Pin, terwijl anderen zeggen, dat hij noodgedwongen het wereldsch leven vaarwel zeide, na in een opbruising van woede een knecht doodelijk te hebben verwond.

Graaf Charles Mercy d'Argenteau bleef slechts een korte poos nederig priester. Vrij spoedig werd hij aartsbisschop van Tyrus en als dusdanig werd hij als pauselijk nuntius bij het Beiersch hof afgevaardigd.

In 1913 deed Oscar Thiry in La Belgique Artistique et Littéraire de moeilijk uit te maken en ook moeilijk te bestrijden stelling ingang vinden, dat niemand anders dan Graaf Mercy d'Argenteau de vader van De Coster zou zijn. Voor velen, ook die De Coster intiem hebben gekend, zou dit een verklaring bieden voor eenige opvallende karaktertrekken van De Coster, zijn hooge ruiterlijkheid, zijn fier zelfbewustzijn en generositeit.

De nuntius doopte het kind en schonk het zijn naam, waaraan Théodore werd toegevoegd, naar den voornaam van De Coster's grootvader van moederszijde. Deze grootvader moet op de vorming van den jongen knaap niet zonder invloed zijn geweest.

Den jongen De Coster, die op zijn 7de jaar zijn vader, den Ieperschen Vlaming, verloor, werd steeds het voorbeeld voor oogen gehouden van den grootvader, die in zijn jeugd kapitein was geweest, een rijke intelligentie en levendige ontwikkeling aan nobele gemoedsgaven paarde, op de wereld een aandachtig oog had opengehouden en voor zijn beide dochters schitterende vertellingen neerschreef. Moet langs deze zijde de tak worden gezocht, die in Charles De Coster tot den oppersten bloei van het geslacht kwam?

De eerste kinderjaren sleet Charles in het aartsbisschoppelijk paleis te München. Na enkele jaren vestigde het gezin De Coster zich te Brussel, waar nog een tweede kind, Caroline, geboren werd, waaraan de schrijver zijn leven lang met gansch zijn hart gehecht bleef. Augustin De Coster, die te Ieperen overleed, liet wel is waar slechts een klein fortuintje na, maar toch kon aan de kinderen een verzorgde opvoeding worden gegeven. Charles verbleef eenigen tijd op kostschool en volgde weldra de lessen van het druk door de aristocratie bezochte St. Michielscollege te Brussel, waar men in zijn droomerigen aard de teekenen meende te zien van een priesterlijke vocatie.

Ternauwernood 17 jaar werd hij evenwel bankbediende in de Société Générale, ofschoon lust en aanleg hem reeds met hart en ziel naar het schoone en de kunst dreven. Met eenige vrienden stichtte

hij een kring van schilders, componisten en dichters: „Les Joyeux", die eigen tooneelspelen opvoerden en een met de hand geschreven weekblad uitgaven, waarin de toekomstige schrijver van den Vlaamschen bijbel, zooals Camille Lemonnier de legende van Tijl Uilenspiegel noemde, debuteerde met een parodie op den Telemachus, met Un Rève chez un Apothicaire en met verzen Quelques Chiens.

Bij de militieloting trok De Coster een laag nummer en moest soldaat worden. Het stelsel der plaatsvervanging bestond evenwel en een „gekochte man" verving hem in het leger, — echter niet tot het einde. De plaatsvervanger deserteerde en De Coster moest zelf voor eenigen tijd dienst nemen. Met verlicht hart kon hij meteen uit de Société Générale deserteeren, al zou nu stilaan de tijd van zorgen komen, de tijd van schrijnenden strijd tusschen armoede en heilige bezieling.

Weldra inderdaad zou hij inzien „qu'avec des passions de millionnaire, on a des moyens de chiffonnier." Reeds vroeg had hij begrepen, dat hij slechts leven zou voor een hoogen droom van vrijheid en schoonheid en dat zijn geringe financieele middelen hem zouden gebonden houden in een pijnlijke beperking.

Na de vervulling van zijn diensttijd, zou hij in de rechten studeeren. Een boezemvriend, Felix Thyes, fijngeestige, begrijpende en zachtaardige,

gebrekkelijke jongen, die zelf een kleinen roman Marco-Bruno publiceerde, bracht er hem toe veeleer in de letteren te studeeren, waarvoor hij zich dan ook aan de vrije universiteit van Brussel liet inschrijven. Hij was allesbehalve een voortreffelijk student. De strijd begon, de strijd om tegen de schoolvosserij en de pedanterie zijn huiverende bezieling te vrijwaren, om daarbinnen dat ontvuurde hart met eigen kracht en bloed te voeden en niet bij de studie zijn zelfscheppenden roes in te schieten.

Bovendien had hij Elisa leeren kennen. Bij een natuurlijken hang naar eenigszins bedroefden lust in het hunkeren naar onafhankelijkheid, vrijheid, bevrijding uit het burgerlijke en het geringe, bij zijn levendigheid in toorn als in blijdschap, bij zijn drift voor rechtschapenheid en gemoedsadel, kwam nu de groote giststof der liefde.

In 1851 had hij deze Elisa bij zijn zuster ontmoet. Zij werd hem als het ware de Beethoviaansche „unsterbliche Geliebte", met wie hij bijna acht jaar in een roerende vastheid des harten het beste van zijn wezen uitwisselde in tallooze brieven, — de hier verzamelde zijn er slechts een deel van, — waarin de zuiverste onbevangenheid, de naaktste oprechtheid met al zijn hopen en vertwijfelen zijn gemengd. Deze amoureuze correspondentie is doorademd van een innigheid in de overgave, die al de krachten der ziel vermenig-

vuldigt en een lange tonische dronk blijkt te zijn, trots het beklemmende dreigement van het uitzichtlooze. Al de gemeenplaatsen die natuurlijk in het liefhebbend hart opwellen komen er in voor, — maar met deze roerende omstandigheid, dat ze hem steeds heilige ernst zijn geweest en gebleven.

Charles De Coster, die de meest gekunstelde taal schreef van zijn tijd, liet in deze brieven met bekorende achteloosheid alleen de droom en het hart spreken, — hun schoonste stijl is hun stijlloosheid.

Men zal er uit lezen de gang en neergang van woede en jaloerschheid, wanneer de geliefde hem toevertrouwt, dat haar onschuld door bezoekers van het ouderlijk huis lafhartig is verrast geworden, — intiem drama, dat door den milden en redelijken invloed van zijn vriend Felix Thyes ten goede is gekeerd. Men zal er uit lezen hoe de liefde van Elisa zich krimpt en kronkelt en zich aan den tegenstand van de buitenwereld en aan haar eigen vermoeienis verslijt, hoe die liefde ebt en deint tot de breuk komt met herhaalde reparaties. Uit de daarop volgende niet meer verbroken stilte in De Coster's gemoedsleven zal men opmaken, zijn trouw aan de eenige liefde tot het bittere einde.

Inmiddels is er van de studie weinig terecht gekomen. Hij heeft een ingeboren afkeer voor de „têtes grotesques et nauséabondes qu'il y a parmi ces êtres chauves et à lunettes qu'on appelle des

professeurs" en voor de „viande de porc de l'intelligence" die hem wordt voorgeschoteld. Moeders fortuintje heeft door zijn late studie een knak gekregen. Hij moet geld verdienen. Hij is 28 en verlaat de universiteit met den titel van candidaat in de letteren. De aartsbisschop van Tyrus liet voor Charles voorspreken bij een wijnkoopman. Toen het bleek, dat de wijnkoopman De Coster als handelsreiziger in dienst wou nemen, schreef de jonge man aan Elisa: „Je ne veux pas finir ainsi..." en later zal hij haar toevertrouwen: „Je me suis dit qu'il est beau et bon pour l'homme d'être fier et libre, dût-il rester pauvre."

In 1860 nam hij bij de koninklijke commissie, belast met het uitgeven der oude wetteksten, de plaats van ambtenaar aan, die hem door een minister werd aangeboden. Zijn litteraire bedrijvigheid was volop in gang. Hij verliet weldra zijn zuster en moeder om armelijk en eenzaam een kamer in de voorstad Elsene te betrekken en er „fier et libre" hardnekkig te werken — wat tegen den stijgenden schuldenvloed nimmer afdoende zou blijken. De Staat verleende hem een geringen geldelijken steun. Hij werd secretaris van een geneesheer, gaf les in de geschiedenis aan het instituut Rouhez en liet ten slotte alles varen voor een reis naar Parijs. In België teruggekeerd, verdiende hij eenig geld met het houden van voordrachten links en rechts. In 1867 verscheen, na 10 jaar werken, zijn

Tijl Uilenspiegel en een drietal jaren later werd hij benoemd tot leeraar en repetitor voor de fraaie letteren aan de Krijgsschool en de Militaire Academie te Brussel. Was hij toen al van den nijpendsten geldnood bevrijd, toch had hij een langen strijd met schuldeischers te verduren.

Op dit veld kon hij bestendig de gekwelde en gepijnigde zijn, — op literair gebied veroverde hij stuk voor stuk den eigen droom van schoonheid en gaver meesterschap. Aan de universiteit was hij in 1852 in een nieuwen vriendenkring „Le Lothoclo" opgenomen, hielp jonge en wankele tijdschriften oprichten en werkte onder den schuilnaam Charles Didier mede aan het weekblad Uylenspiegel, dat in 1856 door Félicien Rops, den bekenden etser, werd opgericht.

„Les Frères de la bonne Trogne", Brabantsche legende, kwam van de pers en werd goed ontvangen. Het volgende jaar, 1857, zagen de „Légendes Flamandes" het licht, door zeven schilders met etsen versierd en ingeleid door E. Deschanel — vader van den Franschen politicus Paul. „Contes Brabançons" vestigden daarop nog de aandacht op den auteur, die met onaangevochten ijver en energie aan het groote boek wrochtte, dat de Vlaamsche Bijbel worden zou; een ontzaglijk materiaal verzamelde hij in boek en geschrift, onder het gewone volk, op reis en zwerftocht met zijn goeden vriend, den flamingantischen schilder Adolf

Dillens, die hem met het hart van Vlaanderen en Zeeland in nauwe voeling bracht. Het heroïsch boek Tijl Uilenspiegel verscheen, door 19 etsers en schilders opgelucht, in 1867, en zoo het al goed werd ontvangen, toch kan niet worden gezegd, dat het een enthousiasme en een bewondering wekte, die met zijn grootschen opzet en realisatie evenredig waren. De jury, die het volgende jaar den vijfjaarlijkschen Staatsprijs begeven moest, liep het gloeiend epos met academische nuchterheid voorbij. Nog verschenen van De Coster „Voyage de Noce, Histoire d'Amour et de Guerre", „La Zélande", „Le Mariage de Toulet" (in samenwerking met E. Meurant).

„Le Mariage de Toulet" zou slechts na zijn dood verschijnen. De vereenzaamde schrijver, die zooals Francis Nautet hem schilderde, een uiterst zeldzame kunstenaarsziel was, die met geen andere in verbinding stond, die geen litteraire gezellen had, met niemand „esthetischen omgang" onderhield en alleen eenige schilders kende, die zijn picturale gaven begrepen en bewonderden, sleet zijn laatste dagen op twee armzalige kamers te Elsene.

Lode Monteyne verhaalt op roerende wijze het einde van den fieren en vrijen eenzame: De machtige schrijver leed, naast andere kwalen, aan longtering. Op 6 Mei 1879 legde hij zich te bed. De geneesheer der Krijgsschool, door een van De Coster's vrienden ontboden, gaf alle hoop op. Bij

de sponde van den lijder, wiens leven één aanbidding voor de schoonheid was, waakte een arme oude vrouw, die hij uit meewarigheid bij zich genomen had om zijn kamer op te redderen, en wier gelaat door lupus werd weggevreten. Het was op een der door hem zoo fel geduchte vervaldagen, dat De Coster uit het leven scheiden zou. Een brief waarin voldoening eener schuld geëischt werd, zond hij aan zijn zuster. Zij beloofde het geld terstond. Het schrijven, waarin hij haar dankte, onderteekende hij: „De Coster qui est bien malade".

Den volgenden dag overleed hij, met den naam van zijn zuster op de lippen.

M. ROELANTS.

BRIEVEN AAN ELISA.

I.

1851—1852.

Tweede brief.

1. — Gij hebt mij lief. Eindelijk! Mijn geluk is zoo groot, dat het op droefenis lijkt. Toen men mij van uwentwege ja heeft gezegd, ben ik als buitenmezelf geweest van vreugde. Gij hebt mij lief! Kijk: ik durf er niet aan te gelooven. Ik voel dat ik niets gedaan heb om dat te verdienen. Lach niet om mij als mijn brief wat uitzinnig is; ik weet niet waar ik het heb, zoo onwaarschijnlijk komt mij voor al wat mijn deel is geworden. O, altijd heb ik dat jawoord in mijn gedachte. Nooit moest ik meer moeite doen om kalm te schijnen. Hoe dolgaarne had ik al de ons omringende menschen naar den bliksem gezonden om met u alleen te zijn. Alleen met u! Ik zou dan tot u hebben gezegd al wat ik nu aan dit koele papier toevertrouw: Elisa, de andere vrouwen komen mij maar mooi voor, als zij op u gelijken; niet één onder haar is waard uw schoentjes toe te rijgen. Het is een wonderlijke liefde, dit gevoel dat ik u toedraag, een vreemd mengsel van eerbied en hartstocht, vuur in het hart en vuur in het hoofd, gedachten zonder orde of samenhang, maar die altijd met u bezig zijn, een overdreven schroom, een

kinderlijke schroomvalligheid, en, bijwijlen, dat soort van vermetele gepeinzen welke mij doen denken aan zóó hartstochtelijk omarmen, aan sprakeloos omarmen, waarbij de mond is toegesnoerd, namelooze dronkenschap, die niemand vermag weer te geven. Helaas! Droomen zijn 't en niets meer. Elisa, vergeef mij zoo tot u te spreken, maar ik kan mijn zinnen niet matigen, noch mijn gedachten bewimpelen.

Mij dunkt, ik ben tien jaar verjongd, zoo zeer zijn al mijn gewaarwordingen nieuw en ontheven aan elke herinnering, aan elk ervaren. Uit het verleden leven verlies ik één voor één en iederen dag elk aandenken, dat naar u niet gaat, zoo erg dat ik er mij géén meer nauwkeurig voor den geest stellen kan. Ik, die, alvorens u te kennen, meende te hebben bemind, ik wist niet eens wat liefhebben was. Welke betooverende kracht hebt gij toch in u, dat gij mij in alles hebt doen gelooven, zelfs in de liefde, — mij, die aan alles twijfelde? Hoe komt het, dat ik, in plaats van kalm te zijn terwijl ik u schrijf, voortdurend huiver uit vrees u aanstoot te geven? Wees niet beleedigd, wees niet gekrenkt, en schijnen u mijn woorden dolzinnig of weinig behoorlijk toe, bedenk dan als ik zoo tot u spreek, dat het uit overmaat van liefde en niet uit gebrek aan eerbied is. Duid me niet euvel u lief te hebben zooals men gewoonlijk niet liefheeft. Kon ik het u maar zeggen in stede

het u te schrijven, was de wereld, waren de conventies, de absurde conventies daar niet tusschen ons beiden, ik zou misschien zoo tot u spreken dat ik u overtuig. Wie weet? Gij twijfelt misschien nog aan mij, gij hebt mij lief, zegt gij, maar gij hebt geen vertrouwen genoeg in mij om het mij te schrijven. Moet ik er een eed op doen, dat als gij mij schrijft niemand dan ik uw brief zal zien, want moest een ander hem lezen, het zou mij zijn alsof hij mij niet meer toebehoorde. Maar ik hoef u dat niet te zeggen, gij begrijpt dat wel, niet waar? Antwoord mij, ik bid er u om, antwoord mij zelf. Ik hou zooveel van u, dat gij mij wel, dunkt mij, dit bewijs van vertrouwen kunt geven.

Zaterdag.

2. — Laat ik u nogmaals herhalen wat ik u gisteren heb gezegd: alvorens u te kennen, kende ik de liefde niet. Offervaardigheid, verknochtheid, standvastigheid waren doode dingen voor mij. Als gij vergelijken zult wat ik vroeger heb geschreven bij wat ik u weldra te lezen zal geven, dan zult gij zien welk verschil er bestaat tusschen mijn geest van toen en dien van nu. Nu, ik voel het, leef ik diepgrondelijk. Mijn gedachte is ruimer, er is bijna niets dat ik niet met één oogopslag begrijp, in gevoelsaangelegenheden is mijn oordeel

scherp en zeker, onfeilbaar zelfs. Waarom? Omdat ik liefheb.

. . . . . .

X. heeft u veel pijn gedaan, maar zij beoordeelt mij, en u evenzeer, naar haar zelf eenigszins, naar die Jan-Klaassen, die poesjenellen in zwart habiet, voor wie de liefde een tijdverdrijf is en niet het diepste wezenlijke van hun leven.

Wanneer gij mij beter zult kennen, zal al wat men u zeggen zal u niet meer ter harte gaan. Adieu, ik heb u lief en 't is voor altijd, voor altijd zeg ik u, en ik verbied u er aan te twijfelen.

3. — Ik ook, ik hou van u, ik ook ben nimmer zoo gelukkig geweest. Ik zei het daar even aan Caroline (zijn zuster): mij lijkt het iederen stond als valt er mij op 't hart een druppel wijn, zooals er geen bestaat, en die mij zoo van geluk vervult, dat ik zwaar zuchten moet. Mijn geluk schroeft mij de keel toe. Weet gij wel dat wij pas beginnen te leven? Ik ben vermoeid, ik ben uitgeput, ik heb niet geslapen, ik ben verkouden en ik ben gelukkig, gelukkig. Er weegt een verrukkelijke loomheid in mij, mij dunkt dat ik in watten wandel. Er is niets dat mij tegengaat, niets dat mij kwetst. Moest ik vandaag spelen ik zou millioenen winnen en moest ik een examen afleggen, slagen zou ik, zonder twijfel. Wat wil dat zeggen? Ben ik dat, ben ik mezelf? Ik herken mij niet. Zal ik blij en gelukkig

worden, zal ik veranderen? Ja, ja, duizend maal ja. Ik heb een vervloekten invloed afgeschud en ik word opnieuw mijzelf om u lief te hebben zooals gij het verdient en om u gelukkig te maken zooals gij het wezen moet en zooals gij het wezen zult.

Waarom zijt gij zelf niet gekomen? Ik ben gelukkig en nochtans er ontbreekt mij zooveel. Adieu, het is u, die ik mis. Ik wilde u altijd in mijn armen hebben, altijd. Adieu Elisa.

4. — Allerlei nieuwe ideeën worden in u wakker, gij denkt nu aan dingen waaraan gij nooit had gedacht. Gij zult droef zijn gedurende eenigen tijd, en gelukkig droef te zijn en dan zal uw karakter het opnieuw winnen, 't is te zeggen dat gij, dank zij God, uw uren van uitgelaten blijdschap zult terugvinden. Ha, gij houdt van mij, ik voel het aan de minste woorden van uw brief, door en door met het hart geschreven, door en door goed, door en door vertrouwend. Ha, gij hebt gelijk goed en vertrouwend met mij te zijn. Liefde heb ik zóó noodig, 't is te zeggen dat iemand de mijne zij, zooals gij de mijne zijt en zooals ik de uwe ben, iemand die mij liefheeft met al mijn gebreken, met mijn norschheid, met, bijwijlen, mijn uitzinnigheid. Ik voel dat gij de mijne zijt, zooals gij voelen moet dat ik de uwe ben. Laten wij onze gevoelens niet tot op den draad uitpluizen. Laten wij groeien

zooals de bloemen, die ons lief zijn. Van bloemen gesproken, gij zult er nu tot dolwordens toe van houden (Weet gij wel, dat ik er niet altijd van gehouden heb? Ik bedoel, dat ik ze niet altijd heb verzorgd. Ik houd er pas van, sinds ik u liefheb en ik verzorg ze eerst sinds het begin van de Lente). Gij zult houden van de zon, van de natuur, die gij begrijpen moet en waarin slechts verliefden leeren te lezen, want voor hen is zij een open boek, dat voor anderen gesloten is. Ik zeg, *gij zult*, maar al deze gevoelens lagen in u; alleen sliepen zij.

. . . . . .

5. — Ik weet niet wat u te zeggen om u te danken, één ding weet ik en wel dat sinds het bal mijn liefde, die mij nochtans sterk docht te zijn, aan kracht verdubbeld is. Erkentelijkheid, teederheid, vertrouwen, sympathie, al wat tot de eeuwige liefde behoort, voel ik voor u.

. . . . . .

Ik kan mij nog niet goed rekenschap geven van hetgeen ik voel. Ik ben als onder den invloed van een droom. Nu eens zie ik u op het bal, verrukkelijk mooi, dan weer, en meerendeels is dat zoo, zie ik u aan uw venster in kamerjapon met een boek in de hand ofwel in zijden kleed. Af en toe zult gij er u bevinden, nietwaar, en gij zult mij niet verbieden dat ik langs kom om u te zien? Ik wil u niet in opspraak brengen, gij

weet het, maar thans kan ik niet leven zonder u te zien. Gij hebt mij lief, Elisa, gij kunt dus niet verlangen, dat ik ongelukkig zij en ik zal het wezen zoo diep het maar kan, indien gij met mij niet wat deernis hebt. Ik eisch niets, ik vraag alleen. Ik wil niets anders dan wat gij wilt. Vertrouw op mij. Ik ben een eerlijk man en al was ik het niet, altijd zou er iets zijn, dat mij verbiedt ons geheim te verraden, want zoodra ik ook maar de geringste onbescheidenheid beging, zou het niet meer óns geheim zijn, ónze liefde, een gevoel van ons beiden alleen, maar iets waarover iemand anders met recht zou mogen kletsen, dwazelijk. Gij begrijpt, dat zoo iets niet mag.

Ik wil u thans iets vragen, dat u wat vreemd zal voorkomen, heb geen vrees, het is niet compromitteerend; wilt gij mij een zakje zenden, doordrongen met het parfum, dat gij gewoonlijk gebruikt? Het is een middel om bijna bij u te zijn, een brief spreekt tot het hart, de parfums spreken tot de zinnen, niets verfrischt meer de gedachtenis dan een parfum; maar wat wil ik u al deze dingen zeggen, gij weet het evengoed als ik.

. . . . . .

Ik bid er u om, schrijf me gauw, gij kunt zelfs, mits uw schrift onherkenbaar te maken, uw brieven naar huis zenden, men opent ze nooit. Zeg mij of ik u nog aan uw venster zal mogen zien als ik langs loop. Ja, nietwaar?

Daar droom ik reeds verscheidene nachten dat ik u innig aan de borst druk, dat gij de armen om mijn hals slaat en dat ik sterf van weelde. Het ware een mooie dood. Schrijf me gauw.

6. — Hoe dol-gaarne voelde ik u bij mij, wat zou ik u ontelbare kussen geven. Hoe goed zoudt gij ervaren dat ik u liefheb. Het is zonderling, maar ik voel, ik zie uw liefde zooals gij de mijne voelt en de mijne ziet. Ik weet dat ik een ander hart bezit, dat als 't ware het mijne is en dat meer van mij houdt dan ik het zelf doe. Voelt gij dat niet evenzeer? Gij weet dat er bij u geen enkel leed is dat mij niet lijden doet, gij weet dat ik de uwe ben, de uwe voor altijd. Altijd is een begrip dat velen uiterst lang toelijkt; welnu, voor mij is het een woord dat ik met even weinig vrees uitspreek als indien ik u zeide: Ook morgen zal ik nog van u houden.

De een door de ander, slechts zoo zijn wij volledig; zonder u ben ik niets; mij dunkt, ik zou niet leven indien ik u niet had. Ik heb er mij op ingesteld twee harten te bezitten, het uwe en het mijne; mij is het alsof uw bloed mijn bloed ware en alsof gij niet anders denken kunt dan ik denk, alsof gij haten moest wat ik haat en beminnen wat ik bemin. Wanneer gij mij iets geeft, schijnt het mij toe alsof gij het genomen hebt van allerlei dingen, die niet aan mij, maar aan ons beiden

toebehooren. Uw paternoster behoorde mij toe, uw ceinture was mijn eigendom, uw coiffure voor het bal van den Cercle behoort mij toe, zooals ik, — al wat ik heb, al wat ik denk, — aan u toebehoor. Moest gij mij zeggen: daarvan houd ik niet, dát moet gij vernielen en dat verbranden, ik zou zeggen: zij heeft gelijk. En ik zou het doen alsof die gedachte het eerst bij mij was opgekomen. Ik kan dat voor mij zelf niet klaar spinnen, wij zijn van elkaar goed onderscheiden en ik kan mij niet indenken dat wij niet één zouden zijn.

Ik wou dat gij thans in mijn kamer waart, zij staat gansch overhoop en die wanorde zou u lief zijn alsof gij ze zelf hadt veroorzaakt. Hoe ik ook rondzie, geen punt van mijn behangsel, geen figuur of arabesk van mijn beeldjes of gravuren, waarop mijn gedachte niet uw naam heeft geprent, iets dat gij mij hebt gezegd, geschreven of gedaan. In mijn kamer zijt gij overal rond mij als de lucht die ik inadem; ook voel ik mij nergens waarlijk leven als daar. Mij dunkt, uw plaats is niet bij u thuis, maar hier. Gij weet het trouwens, waarom zou ik het u zeggen? Adieu, mijn engel, altijd zal ik u zeggen: Ik heb u lief, want altijd zal ik het peinzen.

7. — Daar zit ik weer in mijn inktpot. Ik ben er niet weinig blij om. Vergeef het mij, maar ik ben zoo dol als toen ik u gisteren verliet; het

hoofd draait mij zooals gisteren, en dan, zooals gisteren ben ik dronken. — Wat mij betreft, ik sliep dezen nacht, maar van uur tot uur, of wat nog meer voorkwam: ik schoot wakker, ik vlamde. Ach, waart gij toch bij me geweest. Vandaag heb ik er mij zelf op betrapt, dat ik met het hoofd tegen den muur van mijn kamer leunde en... maar neen, het is al te dwaas... mij docht dat gij bij me waart. Ik ben dol, hoorendol. Er zijn menschen die beweren dat het koud is..., zij droomen.

. . . . . .

Tegen den middag ben ik met Fadette (zijn kleinen windhond) naar buiten gegaan, de zon scheen. Welnu, eerlijk gezegd, ik houd niet van de sneeuw. Er zijn voorzeker schoone effecten, doch de verscheidenheid der kleuren op de landen is niet groot genoeg, er zijn er slechts twee, zwart en wit, die juist geen kleuren zijn. Daar schuilt poëzie in, maar een koude poëzie, een poëzie die bestudeerd lijkt. De hemel is niet mooi, het blauw is te bleek; men heeft de besneeuwde aarde vergeleken bij een met 'n lijkwade overtogen doode, dàt is het niet; veeleer is het een sterveling, die het koud heeft en er treurig uitziet, maar niet deerniswekkend. Vreemde indruk, er ligt nog majesteit over de horizonnen, iets grootsch, oneindigs, dat nooit van de natuur kan worden weggenomen; maar desondanks ziet gansch het landschap er artificieel uit, geen verrassingen, alle

effecten zijn door den toeschouwer voorzien... Ik zag gaarne de Zwitsersche gletschers die, naar men zegt, bij zonsopgang op onmetelijke bergen paarlemoer gelijken. Dat moet prachtig en fantastisch zijn. Maar het Belgisch landschap duldt geen sneeuw: het is te vlak.

. . . . . .

8. — Ik heb het u gezegd: Nooit heb ik een dag gehad zooals heden. Indien er een hemel is, is dit het geluk, dat de Heer er ons geven moet. Ha, een zonnestraal of liever, gansch een hemel vol zon, een grashalm waaraan een diamant blonk, een lauwe lucht, en u in mijn armen. O, zoo wilde ik altijd leven met u, maar ten langen laatste zou dit geluk doodend zijn. Ik heb vandaag dubbel geleefd, ik heb het geluk opgehoopt; een ganschen langen dag kan ik nog vreeselijk lijden, maar als ik denk aan dezen mooien dag zal mijn smart wel kalm wezen. Als ik u zeide wat ik u al verschuldigd ben, zoudt gij mij niet gelooven, gij zoudt zeggen dat ik u complimenten maak, dat ik u praatjes wijsmaken wil en gij zoudt u ten heele maal vergissen. Ik heb dezen avond gevoeld, dat gij zeer vermoeid waart en ik heb u in slaap gewiegd zooals men het kinderen en engelen doet, met muziek. Is het u wel bekend dat Obéron, waarvan wij beiden zooveel houden, om zoo te zeggen het werk is van een doode en dat Weber gestorven is van verdriet om de miskenning, die het schoonste

muziekstuk ter wereld ondervond. Ach, als de zielen der dooden op aarde terugkeeren, zal de zijne naar mij komen luisteren, wanneer ik u met zijn zangen zeg hoezeer ik u bemin.

9. — Ik zal u morgen zien, nietwaar? Toe, doe al wat gij kunt. Zend * * * op de eene of de andere wijze wandelen. Wat Cordelia betreft, in de Nieuwstraat bevindt zich een prachtig lichtbeeld van haar; ik heb haar wel een kwartier staan bewonderen. Mijn opinie over haar staat thans vast: zij is minder te duchten dan ik dacht. Ik zal u morgen zien, nietwaar? Ik deed heden veel aan Grieksch, veel, ontzettend veel, te veel; als ik er altijd zooveel aan deed zou ik waarlijk en in weinig tijd een zeer gedistingeerd hellenist worden; maar ik moet u morgen absoluut zien. Ik moet u ontzaglijk veel dingen vertellen.

Ik heb vandaag Maria ontmoet, Boulevard de Waterloo. Zij zag er uit zooals gij wel weet. Ik, ik heb haar zoo vriendelijk begroet als ik maar kon. Zij heeft mijn groet koel beantwoord. Het was zeer fraai weer dezen voormiddag, maar morgenavond zal het nog fraaier zijn, als ik u zie.

Ach, als ik geen ontmoetingen vreesde wanneer ik met u wandel, hoe zou ik u vragen u op een mooien morgen met Virginie (haar kamermeisje) op het hoekje van onzen steenweg te bevinden. Ik zou daarvoor een schoonen zonnigen werkdag

kiezen waarop men minder gevaar loopt iemand te ontmoeten en wij zouden allergelukkigst zijn. Misschien zal dat eens gebeuren. Het is reeds zoo lang mijn vurige wensch. — Als de lust daartoe ons beiden maar niet terzelfdertijd bevangt. Ik zou u zoo dol-gaarne zien in het volle licht, blank en roze, zeer weinig roze, als de vorige maal, en u met kussen overladen. — O, als een bezetene heb ik u lief en gij hebt volkomen gelijk te zeggen dat ik voor u alleen in de wieg ben gelegd, jawel, voor u alleen, voor u alleen, altijd. Adieu, ik heb u lief.

10. — Zeker, ik ben gelukkig, zoo gelukkig dat ik een ongeluk vrees. Ik zei zooeven aan Caroline: Elisa is een kleine schat. — Zij zou zeer tevreden zijn als zij dat hoorde, wedervoer mijn zuster. — Ik herhaal het u. Ik mag het doen, nietwaar? Onze liefde is zoo zuiver, zoo frisch, zoo jong, zoo verheven dat mij dunkt: er zijn in de wereld geen twee wezens die van elkaar houden zooals wij. Zooiets is onmogelijk. Ik stroom over van geluk. Gisteravond heb ik in mijn bed gebeden, oprecht gebeden, vol geloof. Gij zult van mij een volledig mensch maken, ik voel het, een mensch zonder kleinen toorn, noch pruilerij, noch ongeduld, maar die gansch hart en geest zal zijn. U zal ik slechts waardig wezen wanneer ik zoo zal geworden zijn. Hoe meer gij u aan mij ontvouwt,

hoe meer ik u begrijp, hoe meer ik de geheimen leer kennen van dit zoo voortreffelijk, zoo volkomen goed hart. Ik heb u dezen morgen in mijn brief gevraagd of ik u niet zien kon, thans vraag ik u mij te antwoorden dat het niet zijn kan. Gij moet 's voormiddags met mij niet meer uitgaan. Het is best dat men u niet ziet. Ik wil niet dat de menschen onze schoone liefde met geklets bezoedelen. Mijn kleine engel, mijn lieve Elisa, mijn welbeminde, ik houd van u zooals ik niet wist te kunnen beminnen, ik houd van u zooals ik een engel zou liefhebben, een echten engel van den Lieven Heer. Als uw vader mij maar uw hand niet weigert, maar gij zult er hem zoo lang om smeeken tot hij eveneens van mij houdt en hij er in toestemmen zal dat ik zijn zoon word. Gij stelt u niet voor hoeveel ik van uw vader houd; mocht ik hem van nu af aan maar zeggen dat ik u liefheb. Heb mij lief, heb mij altijd lief. Het geluk is mogelijk, het is dus waar dat gij mij liefhebt zooals géén vrouw tot liefhebben in staat is.

Vraag aan uw Lieve Vrouwtje of het waar is dat ik u uit ganscher harte bemin; gij zult in dien engelachtigen glimlach, die naar den hemel is gericht, al de goede opwellingen lezen, die ik in mijn leven heb gehad. Geen enkele zuivere gedachte heb ik gehad, geen enkel edel, heilig, of verheven gepeins, zonder de oogen naar dat schoon gelaat te hebben opgeslagen. Die maagd is mijn

en uw patronesse; voelde ik mij slecht en bezag ik ze, dan bloosde ik. Men had mij er duizend frank voor mogen bieden, ik zou ze niet afgestaan hebben, en bovendien komt zij van mijn armen vader, die voorzeker voor ons beiden in den hemel bidt. Mijn vader, gij, dien ik zoo weinig gekend heb, waarvan ik slechts zoo korten tijd mocht houden, zegen uw beide kinderen, bid den Heer opdat uw zoon Elisa altijd gelukkig zou maken, want zij is ook de uwe.

11. — Nat tot op het been en niet al te ongelukkig. Altijd mooi weer als men gelukkig is. Dit is een heerlijk avondje geweest, dat mij oneindig veel goed heeft gedaan. Moeder was niet al te boos gestemd toen ik thuiskwam, — derwijze dat men mijn geluk niet bedorven heeft zooals ik het vreesde. Weet gij dat er in de oogen van hen, die gelukkig zijn, niets verschrikkelijker is dan menschen, die zich hebben verveeld? Ik wou...

Ik wou spelen met u, springen met u, lachen met u en zonder het te merken den avond innig zacht in uw armen eindigen? Wanneer wij getrouwd zullen zijn, zullen ons zulke avonden wachten. Hoe knorrig ik ook moge wezen, het zou mij moeilijk vallen bij u niet alle norschheid af te leggen. Gij kent mijn naargeestig karakter. Gij alleen kunt mijn humeur doen veranderen en in een half uur een melancholie doen overgaan, die

zonder u acht dagen zou hebben geduurd. — En het regent, het zal al maar door regenen en wij zullen elkaar kunnen zien en wij zullen niemand ontmoeten en wij zullen gelukkig wezen, gelukkiger dan nu. Dol kind, ik heb u lief. Hoe zonderling zijn deze woorden, zoo naast elkaar geschreven, — onderstel dat ik ze uitspreek. Ja, ik heb u lief, ik heb u veel te lief, neen, niet te veel, te weinig nog. Zie, ik ben gelukkig, al te gelukkig om morgen niet wat droevig te zijn.

Krijg ik van u een zalig, maar een waarlijk zalig briefje? Mij dunkt dat ik zal werken als een neger. Adieu, ik heb u lief.

12. — Wat een heerlijke avond, mijn God, wat een heerlijke avond. Ik ben gelukkig, ja gelukkig, ik vrees niet het te zeggen, al beweert men dat dit ongelukkig maakt, ja, volkomen gelukkig, omdat ik u liefheb, omdat ik mij door u bemind voel. Goeden avond, goeden avond, het is me alsof ik dronken was van een hemelschen wijn, dronken van liefde, — van geluk dronken. Wat heb ik u lief en hoe prachtig die onweershemel, die bliksemschichten, die omsluierde nacht; hoe verrukkelijk was die lauwe lucht, hoe heerlijk geurde dat stof, dat door het naderen van den regen werd verfrischt. Maar dat alles is het niet, zelfs zijn het de kussen niet die ik u gaf, die mij zoo gelukkig maken. Maar wel zoo innig te voelen, dat ik u

liefheb en u gelukkig maken zal. Wij zullen immer jong zijn om van elkaar te houden. Hoe zalig is het te leven wanneer gij mij bemint... Gij zijt altijd zoo goedmoedig, zoo liefhartig als gij het vandaag zijt geweest. Ik ben het, die niet altijd dezelfde blijf, ik ben het, die vermoeienis, toorn en oploopendheid betoon. O, nog een kus, ik heb u niet genoeg omhelsd, nog meer, nog meer, altijd, — nietwaar, gij hebt mij lief, nietwaar, ik ben uw welbeminde Charles zooals gij voor mij mijn welbeminde Elisa zijt? Welbeminde, wat een zacht woord. Het werd verzonnen opdat ik het u zeggen zou. Welbeminde, o gij zijt waarachtig de mijne, een kleine engel. Ik heb u lief, ik ben volkomen gelukkig. O, altijd bij u te leven, u altijd lief te hebben, altijd goedaardig te zijn, altijd beminnend en u altijd gelukkig te maken. Goê-n-avond, nu schrijft gij mij ook. Ik zal morgen om 2 uur op den boulevard wezen, tenzij gij mij schreeft, dat ik er om 3 uur moet zijn. Ik zal u morgen zien en ik zal voor u geen boos gezicht opzetten. Zeg mij waarom ik zooveel van u houd.

13. — Gij zijt door en door droef en gij beklaagt u niet. Het is me als zag ik u bleek en zeggende: Er scheelt mij niets. Ach, ik ben nog wel wreed, wanneer ik treurig ben. Ik heb er vandaag aan gedacht, al maar door, zonder een oogenblik rust: wat zou ik doen als ik niet van u hield? Wat

zou ik doen als ik u niet bezat? Ik ook hou van niemand ter wereld méér dan van mijn moeder en u. Als mijn moeder mij ooit ontvalt zal ik niet eenzaam zijn. Gij zijt in mijn leven gestrengeld, fataal, voor altijd. Zeker, wij zullen gelukkig wezen. Af en toe eenige wolken. Maar wat heeft dat te beduiden? Meent gij dat ik u niet liefheb? Ik ben met een vrouw nooit boosaardig geweest, argwanig, jaloersch, mistrouwend, onrechtvaardig... Ik ben het maar met u omdat ik u liefheb. Gelooft ge dat? Welnu, het is waarlijk zoo.

Herinner u dat onze liefde is begonnen met een twist van verre, een gedrukte twist, te grabbel gegooid aan een dom publiek. En dan bij B... en dan altijd en dan. Het is mij leed als ik u pijn heb gedaan, ik ben ongelukkig en ik houd van u, honderd maal meer. Ik voel dat ik voor u zou sterven, ik voel dat gij het voor mij zoudt doen; maar ik voel ook dat geen van beiden den ander overleven zal. Gij zijt jaloersch, ik ben het ook. Dat zal het eenige zijn dat ons beiden zal doen lijden, maar is de vlaag voorbij, dan ben ik opnieuw beminnend als te voren, altijd meer iederen dag. Ja, iedere dag verbindt mij meer aan u, ja iederen dag houd ik meer van u en iederen dag vind ik u mooier.

Waarom zijt gij vandaag niet uitgegaan? Ik moest niet naar de rue de Ligne gaan. Misschien doet ge 't op een anderen dag waarop we

elkaar kunnen ontmoeten. Als morgen C. bij u niet komt, zal ik op u wachten en indien gij niet uitgaan kunt, zend mij Virginie. Ik zal daarom niet boos zijn op u. Ik heb zoo'n behoefte om u te omhelzen, om bij u te zijn, ik mis u zoo zeer, ik heb u zoo lief, hoor. O, ik wou dat dit papier mijn mond was: gij zoudt zien met hoeveel zoenen hij uw oogen zou bedekken, uw oogen, die misschien heel wat hebben geschreid, zonder dat gij er mij iets over gezegd hebt. Gij zegt mij dat gij niet boos zijt op mij. Ik ook ben niet meer boos op u; de brief eenmaal in de bus gegooid, spijt het mij soms hem geschreven te hebben. Ik ben gister naar den boulevard gegaan om u te zien en 't is bij het terugkomen dat ik even bij u ben langs geloopen. Ik wil niet meer dat gij nog schreien zoudt, ik wil dat gij gelukkig zoudt zijn. Adieu, mijn engel, denk aan mij zooals ik aan u, gansch den langen dag. Ik heb u lief.

14. — 'k Wou altijd zijn zooals ik dezen avond was; dit is een goede blijdschap en die u niet bezeeren kan. Ik wist niet wat er in de lucht hing, vanavond, maar ik voelde mij mollig gewiegd, er was Lente in de lucht, en dan, bovenal, waart gij daar, gij, die 'k zoo zeer heb doen lijden en die 'k tot overmaat van geluk zoo gelukkig maakte. Ach, uw armen, uw armen, hoe wenschte ik uw armen te kussen, altijd, altijd. Maria (een vriendin)

heeft niets gezien, nietwaar? Zij heeft u niet gevraagd waarom gij zoo laat thuiskwaamt?

Het is vreemd, ik heb vreeselijke hoofdpijn, maar tevreden als ik ben, tevreden. Caroline zegt, dat wij zóó wel zeer gelukkig zijn, zij die niet weet dat ik u ontmoet, dat ik met u spreek. Maar ik, ik heb een eerlijker geluk van noode, waarvoor ik uitkomen kan. Ik heb u lief voor het leven en wil het dan ook aan iedereen kunnen zeggen.

Ik zag u vandaag beter en meer dan ooit te voren. Indien gij wist... ik wil geen dwaasheden zeggen. Ik heb aan de handen een afschuwelijken reuk van munt en laudanum: het is dat misschien, dat mij zoo'n hoofdpijn geeft. Ik heb u lief, maar zoo lief, dat ik u niet zeggen kan hoezeer. Nooit zal ik het kunnen, ik zal het u bewijzen, het is beter zoo. O, had ik maar uw mondje om het in een zoen te zeggen al wat ik niet moe word te herhalen en wat gij zoo goed verstaat. Maar waarlijk, ik heb razend veel hoofdpijn. Adieu, ik omhels u... Ik heb beslist zware hoofdpijn: het is de eerste maal dat het mij genoegen doet, want tenslotte is het toch voor u dat ik die afschuwelijke flesch ontstopt heb en aangezien het voor u is geweest ben ik met mijn hoofdpijn gelukkig. Ik ben krankzinnig, het is mogelijk, maar ik heb u zoo lief. Adieu.

15. — Ik heb vanavond uw broer ontmoet. Telkenmaal dat gebeurt, denk ik hoe het hem leed

zou doen te weten dat ik, dien hij nu als een vriend beschouwt, een echt en trouwhartig vriend, niet vrees om zijn zuster te compromitteeren. Het pijnigt mij en ik ben bedroefd. Wij moesten elkaar niet meer ontmoeten of het hem zeggen: er is geen middelweg. Heb moed voor mij. Wilt gij met hem spreken of wilt gij dat ik het doe? Ik ben zeker dat mijn liefde eeuwig zal duren: ik kan hem alles zeggen. De eed, dien gij afgelegd hebt, is van geener waarde. Het is alsof gij zoudt gezworen hebben mij gansch mijn leven alleen te laten. Begrijpt gij dat? Ik heb u lief en in eigen oogen zou ik mij schamen indien ik u morgen zag. Er is iets dat mij zegt: Dit is goed en dat is slecht. Moet ik doen wat kwaad is? Twee maanden, twee lange maanden, — ik heb u vanavond gezien, gij zijt bij me gekomen.

Mij dunkt dat ik moed zal hebben. Laten we moedig zijn. Vraag Caroline om raad. Overweeg dat, denk ernstig na. Het is geen spel. Niet iedereen weet op welke wijze ik u liefheb. Niemand weet het dan ik. Waarom moet hij mij nu vriendschap betoonen? Zijn haat ware mij liever. Ik zal er in toestemmen u niet meer te ontmoeten, maar wij moeten spreken. Wij mogen niet langer wachten. Weigert men mij uw hand, dan kan ik alle omzichtigheid afleggen. Wij houden van elkaar, wij behooren elkander toe. Als dol ben ik. Afschuwelijk is de toestand, waarin ik mij bevind. Ik heb

u lief, ik heb u lief. Tot mijn geluk ware het noodig, dat gij bij me waart, iederen dag. Heb wat moed, wat kracht voor mij: ik heb er geen. Ik zal slecht handelen als het moet. Ik zal laf zijn, want het is een lafheid niet te spreken. Wat te doen? O, ik heb u lief, ik heb u lief. Schrijf me tegen zeven ure. Wat zullen wij doen? Ik omhels u.

16. — Maria is vandaag bij me thuis geweest. Ik heb haar gezegd dat mij, telkenmaal ik mij naar den boulevard begeef, een dolzinnige droefenis beklemt. Daarna hebben wij gesproken over *Jacques* van G. Sand. Ik heb het boek zóó uitgelegd: Een echtgenoot is braaf, sterk, grootmoedig en mooi; hij draagt zijn vrouw die veelvuldige liefde toe, die men zoo zelden ontmoet, liefde des harten, des geestes en der zinnen: hij is de ideale echtgenoot. Welnu, de aldus beminde vrouw wordt verliefd op den eersten, gereedsten dommerik, een Meneer Octave, die onder haar vensters op de klarinet komt spelen. Ik vergis mij, hij speelt op de hobo. Ik besloot die liefelijke beoordeeling met te zeggen dat *Jacques* het angstwekkendste en het verschrikkelijkste mij bekende pleidooi was tegen het huwelijk. Trouwens, voegde ik er aan toe, het huwelijk is een afschuwelijke instelling. Ik betwijfel of Maria u dit gesprek zal overbrengen. Ik vond het verkieslijk het u zelf te vertellen en uit te leggen. Mijn uitroep over het huwelijk is een

boutade of liever een uitvloeisel van den roman *Jacques*, niets anders. Misschien was er ook iets van de woede bij gemengd, die mij van den boulevard was bijgebleven, en iets van den haat, die in mij was, tegen al die veranderlijke ledepoppen, die met hun stommiteit praalden in de zon.

Ik ben niet boos op u omdat gij gister van het voetpad zijt gegaan; het is een kinderspelletje, niets meer. Ik zou gaarne niet meer naar den boulevard gaan en nochtans loop ik er heen, telkenmaal ik hoop er u te ontmoeten. Ik keer er altijd mistroostig en boosgezind van terug. Het is me alsof mij bijwijlen moed ontbrak. Ik verander, ik verander vreeselijk, maar heel weinig in mijn voordeel. Dat leed, waaraan ik thans onderhevig ben, verdient niets geen medelijden: het is te zelfzuchtig. Ik dank u voor uw lieven brief: hij heeft mij goed gedaan. Ik heb hem verscheidene malen opnieuw gelezen. Adieu, ik houd van u.

17. — Dank u wel voor uw goeden brief, mijn Elisa; ik ben over-gelukkig, hoor, dat mijn bouquetje u gelukkig heeft gemaakt. Ha, kon ik u altijd doen zeggen: den avond van gisteren vergeet ik nooit. Kon ik u elken dag eenige tranen van geluk doen storten. Gij weet niet hoe zeer ik u bemin. Gij weet niet, dat ik slechts werk dan om in uw oogen groot te zijn. Om al de anderen geef ik geen steek. Om u alleen, altijd om u, mijn eenige

liefde, mijn eenige vriendin, mijn eenig geluk.

Gij stelt het beter vandaag. Virginie heeft het mij daar juist gezegd. Gij hebt gelachen, gij hebt lekker geslapen, nu zult gij spoedig genezen zijn, snel, snel genezen, en wanneer gij weer buiten zult mogen gaan, zult gij een goeden, heerlijk dikken, heerlijk warmen sjerp aandoen, die zal voorkomen, dat gij nog aan die booze verkoudheden lijdt, die ons zoo lang scheiden.

Wilt gij u een oogenblik verbeelden, dat ik bij u ben, nabij uw bed gezeten, dat gij mij den rug niet toekeert, zooals aan uw zuster, maar dat gij mij met uw mooie oogen, een beetje door de ziekte verzacht, heel teeder aanziet, dat gij uw lieve kleine hand uit het bed laat hangen en dat ik ze in de mijne houd. Ik zie u aan, ik zeg geen woord, ik heb u lief, mijn liefde brandt mij het hart, dan sta ik op, ik buig mijn hoofd naar het uwe, dat gij uit de dekens geheven hebt, en ik omhels u... Een goede kus, een lange kus, heel zacht, heel kuisch, van liefde vol. Dan dunkt het mij, dat ik in uw oogen dat paarlemoerachtig fluïde zie gaan en wedergaan, dat ze zoo doet schitteren, en ik bewonder u en ik heb u lief en nog omhels ik u. Dan spreken wij bij beurten over u, over mij, ik verhaal u al mijn onderwerpen, ik vertel u al mijn veelvuldige hoop en gij zijt gelukkig. Dan sta ik weer op en ik omhels u opnieuw en nog lang, heel lang blijven wij opnieuw zwijgzaam.

Gij kunt niet gelooven Elisa met welke kuische en zuivere poëzie-atmosfeer ik u omring; gij kunt niet gelooven hoe de liefde, die ik u toedraag, al de diepste vezelen raakt van mijn hart, hoe zij volkomen en voor altijd van mijn gepeinzen bezit heeft genomen. Liever zou ik sterven dan op te houden u lief te hebben, dit is niet mogelijk. Ik zie bij anderen liefde die eindigt en uitdooft; als men u liefheeft is dat onmogelijk.

Omhels mijn bouquetje en vertrouw erop dat het u die omhelzing teruggeven zal. Ik heb die drie rozen en die enkele viooltjes met zooveel liefde gekozen, dat het mij is als hadden zij u lief en als moesten zij het u zeggen wanneer gij ze bekijkt.

18. — Zijt gij tevreden, gij? Ik niet. Arme Amor, die onder voorwendsel dat zijn voetjes doorweekt zijn, met de vleugelen klappert. Gij waart schalksch vandaag, ik eveneens; wij hebben vanavond veel gelachen, zeer veel.

Raphaël, de Engel der School, zooals de Italianen hem noemen, de schilder van de madonna's, de kinderen en de vrouwen, die gansch zijn leven Fornarina beminde, ook Raphaël heeft Amor geschilderd. Het is het opgeblazen en klassiek kind niet meer; het is een jongeling, zacht, peinzend, ingetogen. Die jongeling is niet blind en nochtans ziet men dat er in zijn oogen slechts één gedachte

is; hij gaat er volkomen in op. Over zijn lippen zweemt er geen glimlach en men raadt er nochtans een engelachtig geluk.

Men vertelt dat een Duitscher, die een amorbeeldje bezat, dat als antiek werd beschouwd, — men vertelt, zeg ik, dat de Duitscher na de schilderij van den hemelschen Raphaël (el divino pittore) te hebben gezien, thuiskwam en op voornoemd antiek beeldje zooveel stokslagen gaf tot het gansch te gruizel lag. Hebt gij aan Raphaël en den Duitscher niet gedacht, toen gij thuiskwaamt? Gij zijt niet gelukkig, ik al evenmin. Ik wil dat gij het morgen zijt, ik wil dat mijn brief u zegt, wat mijn mond u verzwegen heeft: Ik heb u lief en ik moet u vanavond heel veel leed hebben gedaan. Vergeef het mij, denk aan mij en bid den goeden God, als Hij het is, die de sneeuw doet smelten, dat zoo spoedig mogelijk te doen. Ik krijg morgen een lieven brief van u, nietwaar?

19. — Zult gij niet boos zijn op mij als ik u nogmaals over droefenis en blijdschap spreek? Ik wilde er u eens zoo duidelijk over spreken, dat het niet mogelijk is mij niet te begrijpen.

Wij hebben beiden een volkomen verschillenden aard. Gij zijt rijker van hart, vrijmoediger, opgewekter. Ik ben persoonlijker, misschien zelfzuchtiger, ik heb meer verbeelding en ben dikwijls treurig, omdat het in mijn aard ligt bijwijlen neer-

slachtig te zijn, zonder dat oogenschijnlijk iets die inzinking heeft veroorzaakt. Gij weet hoe afkeerig ik er voor ben mij als sentimenteel en melancholisch jongeling voor te doen. Nochtans, het een en het ander ben ik. In die oogenblikken, — en hier vraag ik al uw aandacht, u, die mij liefhebt zooals niemand liefhebben kan, — in die oogenblikken heb ik er behoefte aan, dat men tot mij spreekt met een zachte stem, die streelt, die den loop van mijn gedachten wijzigt en mij voelen laat, dat ik word bemind. Dan doet zich in mij een vreemde verandering voor; allengerhand voel ik mij anders, word ik beter, heb ik meer lief en stilaan ook doordringt mij een zoete blijdschap, ik veradem en dan word ik luidruchtig, levendig en zelfs rumoerig. Ten uwen opzichte (met anderen laat ik mij over het algemeen te weinig in opdat zij indruk op mij zouden maken) ten uwen opzichte bevind ik mij in den perpetueelen staat van die planten, die men kruidjes-roer-mij-niet noemt; wanneer gij luchtig, levendig zelfs, tot mij begint te spreken is er iets in mij dat gij kneust; zijt gij daarentegen zacht, uiterst zacht, overveel streelend, dan is het mij alsof langzamerhand de hemel voor mij open ging, aan de wereld denk ik niet meer, ik denk nog alleen aan één ding, dat ik u liefheb en dat ik door u word bemind.

Ik wou dat ik het u beter kon uitleggen; ik vermag het niet. Luister nochtans: er is in mij on-

eindig veel kracht, maar om zich te ontwikkelen heeft die kracht sommige invloeden noodig; wanneer gij het wilt, bijvoorbeeld, verdubbelt uw liefde wat ik aan levenskracht bezit, een goed woord, zooals mij dat lief is, verheft mij in mijn eigen oogen, dan lever ik mij over en schenk ik mij voluit. Destijds vond Leon (Jouret) zulke woorden, Thyes heeft er eenige gevonden, gij veel. Gij hadt sommige opwellingen, die ik bij niemand heb aangetroffen en die, op zichzelf, de oorzaak zijn dat ik zooveel van u houd. Mij verontwaardigde altijd één ding: dat over hartsaangelegenheden werd geschertst. Gij moet begrijpen hoe iemand die zoo is aangelegd lijden moet in den omgang met meest allen, die hem naderen.

Gij kunt mij hoogmoedig noemen, maar ik moet hieraan iets toevoegen: hebt ge in de schoone boeken die fijne melancholie opgemerkt, die uitgelezen droefenis die de geheimste vezelen van het hart beroert? Welnu, ik draag in mij dat melancholie-ideaal. Dikwijls bevind ik mij in dien staat en al wat dien stempel niet draagt, hetzij in de muziek, in de literatuur of in de schilderkunst, komt mij onwaardig voor om beroemd te zijn, gelezen of bezien te worden. Dat is gansch de kunst en ieder kunstenaar, die groot is of het worden kan, moet dat in zijn wezen hebben. Maar tusschen voelen en uitdrukken gaapt er een afgrond. Ik voel het, uitdrukken zal ik het nooit.

De Vaudeville verveelt mij, op enkele stukken na, Le piano de Berthe bijvoorbeeld. Ik hou om die reden van Alfred de Musset, Hugo, al de Duitschers. Al wat zij geschreven hebben is vol van die verrukkelijke tranen, als diamanten prachtig. Meer dan een ander kan ik brutaal zijn, schaamteloos, dwaas, maar dan speel ik comedie en zelf bloos ik er over. Slechts aan u kan ik zulke dingen zeggen. Ik ben een kind en men kan mij vangen met de prulletjes waarvan ik hou. Gelooft gij nu dat ik nooit blij kan zijn, gelooft gij dat ik niet lachen kan? Ik kan lachen als een gek. Wij hebben reeds tezamen gelachen, maar met u heb ik liever gelukkig te zijn dan te lachen. Denkt gij dat ik niet wil, dat gij gelukkig zijt, denkt gij dat ik boos ben als gij lacht, zooals gij dat gister aan Maria en Caroline hebt gezegd, mij alzoo doende doorgaan als den onhandelbaarsten Blauwbaard, die er op de vijf werelddeelen loopt? Gij vergist u, ik wil dat gij blij zoudt zijn, maar op de knieën vraag ik u mij niet altijd onrechtvaardig te beschuldigen. Ik, ik begrijp u, ik weet dat gij moedig zijt, hoe zeer gij van mij houdt. Ik weet hoeveel gij waard zijt. Ook heb ik u lief, wat niet weinig gezegd is voor mij, die nooit iemand heb liefgehad. Ik begrijp hoeveel verkleefdheid, of liever hoeveel liefde er noodig is, om het ziek en eigenzinnig kind te verzorgen, dat mijn aard bijwijlen van mij maakt.

Ik heb dezen ochtend op u geen boos gezicht gezet, toen gij mij hebt gewekt. Integendeel. Ik heb ettelijke malen onze kleine medaille gezoend en ik heb u ettelijke malen gezegd dat ik u liefheb. Beschuldig mij dus niet meer ten onrechte; zeg goed bij u zelf dat ik u liefheb, uit ganscher harte, gij weet het wel nietwaar? Zeg goed bij u zelf, dat ik niet zou kunnen leven indien gij mij niet liefhadt. Maar zeg ook goed bij u zelf, dat ik onrechtvaardig noch boosaardig ben. Mijn luimen terzijde gelaten weet gij wel beter. Zeg bij u zelf, dat ik alles ter wereld zou geven om anders te zijn dan ik ben en om blij te zijn en te lachen, altijd. Wat ik u daar zeg zei ik nooit aan iemand, tenzij aan Caroline; gij kunt haar mijn brief toonen als gij wilt en als zij mij geen gelijk geeft is het dat ik mij eens te meer slecht heb uitgedrukt. Ik heb nochtans zoo duidelijk gesproken als ik maar kan. Ik vrees niet u leed te doen door u dit alles te schrijven, ik ben zeker, dat gij er het bewijs in zult zien, dat ik u liefheb, dat ik u zeer liefheb. Heb ik mij slecht uitgedrukt en moest gij mij niet begrepen hebben, — wat mij onmogelijk voorkomt, — dan zal ik er op u niet boos om zijn en ik zal u liefhebben als altijd en zooals ik u steeds zal liefhebben: zooals niemand anders ter wereld het kan. Adieu, gij weet wel, dat gij ondanks dat alles mijn kleine engel zijt, dat het uw fout niet is als gij mij lijden doet en dat ik niet boos ben

op u. Adieu, ik heb u lief, ik heb u lief, ik heb u lief.

P.S. Gij weet wel, dat ik niet beter vraag dan u dikwijls te schrijven. Zend mij Virginie als gij wilt: ik zal u altijd kunnen zeggen, dat ik u liefheb.

20. — Maak er u niet bezorgd over, dat ik een ontevreden gezicht heb gezet, toen gij over toiletten hebt gesproken. Ik zie u gaarne mooi, gij weet het, maar ik hou zooveel van u, dat ik u alleen mooi wou voor mij, al ware mijn smaak volkomen in strijd met dien van alle anderen. Dit is een heerlijke avond geweest en nochtans, ik ben een beetje bedroefd, ik heb den hartklop, ben als beklemd, ik weet niet hoe te zeggen wat mij scheelt, ik vrees u leed te hebben gedaan. Ik haak naar het oogenblik waarop wij het samenstellen van ons beider kleine bruidsschat zullen kunnen beginnen. Toen ik terug kwam zeide ik bij mezelf: kon ik haar dezen winter een mooi biljet van 500 frank ter hand stellen. Ik durfde zoover niet gaan aan 1000 frank te denken. Gij zoudt onze kas moeten houden, ik ben niet zuinig genoeg. Dezen Winter zal ik alles beproeven. Er is iets dat mij zegt, dat ik slagen zal. In elk geval, als het geld niet komt, is dat het minste: ik zal onze toekomst

voorbereid hebben, dat is het voornaamste, bekend te zijn, beroemd misschien.

O, ik heb u lief, ik heb u zoo lief dat ik het niet zeggen kan en nochtans ben ik vanavond niet goedaardig voor u geweest. Haal u niet in uw hoofd om droef te wezen, hoor. Denk aan mij, denk er aan dat ik u liefheb, dat wij te zamen eens zeer gelukkig zullen zijn. Wij zijn zoo gelukkig als ik het wil en onze jeugd zal rijk geweest zijn aan geluk, ontroeringen, angsten, smarten. Als wij eens oud worden, — wat mij onmogelijk schijnt, — zullen wij heerlijke herinneringen op te halen hebben. Ik voel dat ik u altijd zal liefhebben, dat gij altijd mijn kleine engel zult zijn, mijn kracht en mijn vreugd. Ik voel mij door u zoo zeer bemind. Het doet mij zooveel goed aan u te denken. Gij voelt evenzeer, dat ik u liefheb, nietwaar, en dat er ter wereld geen macht is, die ons scheiden kan. O, wij zullen gelukkig zijn, wij zullen altijd, zelfs getrouwd, leven als nu en voor aller oogen ons geluk verbergen. Gij zult altijd mijn kleine engel zijn. Adieu, Elisa.

21. — Het doet mij grappig aan u terzelfder tijd twee brieven te schrijven, die ik tegelijk aan Virginie zou kunnen afgeven, en waarvan ik er nochtans een behouden zal. Om 8 uur is Rousseau in mijn kamer. Ik zal hem zeggen dat ik uitga

om tabak te halen. Ik zal er werkelijk halen. Hij zal er niets van snappen.

Waarom zegt gij mij, dat mijn geschiedenis zoo weinig mijn karakter afschildert? Ik ben niet verplicht mij zelf ten tooneele te voeren en tusschen de enkele typen, die ik in het hoofd draag, kan ik dat kiezen, dat het meest voor mijn idee geëigend is. Wij zullen er morgen over spreken. Wat een geluk te kunnen zeggen: wij zullen er over spreken, wat beteekent, dat ik u bij den arm zal hebben, heel dicht bij mij en dat wij zullen praten, ofwel niet. Wij zullen bij elkaar zijn, het is genoeg. Mijn hart slaat fel als ik er aan denk. Bij u, — het is me alsof ik u in geen maand meer had gezien.

Mijn kleine engel, ik heb u lief, zeg, ik heb u uit ganscher harte lief. Ik zei het daar net aan Caroline in verband met Sch.: Wanneer ik opgewonden ben, geprikkeld, wanneer ik last heb met mijn zenuwen, ben ik boosaardig met haar, maar wanneer ik in mijn gewonen toestand ben, dan ben ik zeer goedaardig en dat is waarlijk zoo. Kon ik, wanneer ik droevig ben, altijd schreien bij u dan zou te schreien mij bijna een vreugde zijn. Maar als gij niet bij mij zijt, lijd ik dubbele droefenis. Als gij morgen zult opstaan zult gij dezen brief ontvangen. Gij zult mij reeds sinds lang hebben gewekt. Verbeeld u, dat ik bij u ben en dat ik u zacht, zeer zacht zeg: „Word wakker," of liever nee, ik zeg u niets, ik zie u aan en dan

omhels ik u zeer zacht. Gij wordt wakker. Gij zoent mij lang en zoo beginnen wij een schoonen en gelukkigen dag, die op een goeden avond eindigt. O, wist gij hoe ik u lief heb.

22. — Ik weet niet hoe ik het dezen avond heb. Ik bevind mij in een uiterst vreemden toestand; ik zou met de heiligste dingen kunnen spotten, aan niets geloof ik. Gek is het, gek en pijnlijk, hoezeer beseft gij niet. Gisteravond was ik zóó niet. Tusschen tien en half-elf ben ik wandelen gegaan op den Boulevard de Waterloo, op mijn gemakjes en alleen. Ik heb veel aan u gedacht, en een beetje aan Léon, mijn besten vriend. Ik vroeg mij af, — want ik was op een van die oogenblikken, waarop het hart zich moet uitstorten en beminnen, — ik vroeg mij af aan wie van u beiden, aan den vriend of aan de geliefde vrouw, ik alles zeggen zou, lief en leed, alles, aan wie ik alles zeggen zou en dit alles is oneindig, de geringste kloppingen van mijn hart zoowel als de sterkste, in wiens hart ik mijn gemoed zoo volledig zou uitstorten als men wijn tot den laatsten droppel van het ééne glas in het andere overgiet.

...En bij elk der duizend vragen, die ik mij stelde zonder mij zelf een antwoord te moeten geven, was er telkens een streelende figuur aan mijn arm gehecht, een schaduw die liefelijk tot mij glimlachte en die mij met liefde bezag en ik

zeide haar alles en zij weende met mij en zij lachte met mij en onze reis ging samen en wij gingen ver, zeer ver. Gij weet wel, nietwaar, wie die schaduw was, die een zwarte talma droeg en een groen kleed. Gij weet wel, nietwaar, wie die werkelijke liefste was, die ik vandaag ondanks mijzelf veel pijn heb gedaan. Stout kind. Ik ben vandaag teruggekeerd langs den weg waar ik u heb ontmoet toen ik u had verlaten, den avond dat het zoo hard regende en dat wij met boeren die woordenwisseling hadden. Het zal morgen een betere avond zijn. Adieu, ik heb u lief.

23. — Bij het ontvangen van uw brief was ik zeer bedroefd. Ik had er mij zooveel van voorgesteld u te ontmoeten. Gelukkig dat gij het begrepen hebt en dat ik u heb gezien. Gij waart mooi, om te sterven zoo mooi, blank en frisch. Ware ik millionnaire geweest, ik had mijn millioen afgestaan om u te omhelzen, al was 't maar één maal. U te zien heeft mij onzeggelijk veel goed gedaan, u, een prachtige zon, en het geluk. O, wat heb ik u lief. Het is vreemd, sinds eenigen tijd maken sommige voorwerpen op mij denzelfden eigenaardigen indruk zooals zij dat tien jaar geleden deden. En ik dank dat aan u, aan u dank ik, dat ik een nieuw bestaan doorleef. O, mijn kleine, lieve Elisa, mijn kleine schat, ik heb u lief, maar zóó lief.

Ik ben dol op uw shawl, hij is verrukkelijk mooi, verrukkelijk is het woord. Hij is evenwel zoo mooi dat ik de eenige wou zijn om hem te zien. Ik ken hem van buiten, toen ik achter u stapte heb ik hem bezien, bestudeerd, geanalyseerd en liefgehad, en hij staat u zoo goed, en hij is zoo prachtig en zoo bescheiden en gij zijt zoo mooi, zoo mooi, als een witte roos met een tikje, een tikje roze om ze te kleuren, verrukkelijk. En zeggen dat ik u vanavond niet omhelzen zal. Ha, stout kind, wij zouden zoo gelukkig geweest zijn. Adieu, ik heb u lief, ik zou graag een ander woord vinden, dit dunkt mij niet genoeg te zeggen.

II.

1852—1853.

24. — Gij hebt toch gezien dat ik niet meer bedroefd ben, nietwaar? Gij hebt wel gemerkt, dat ik niet wrok; wat tusschen ons beiden ging is slechts een wolk. De zonnestraal is gekomen en nu is het opnieuw mooi in mij. Waarom zijt gij niet in mijn kleine kamer, waarom kan ik voor u niet knielen en uw lieve, kleine handen vatten en ze met kussen bedekken? Waarom kan ik u al mijn dagen niet geven, al mijn avonden en al mijn nachten? Waarom kan ik uit liefde voor u, niet sterven? Wat mooie dingen zou ik schrijven indien ik rijk was; gij zoudt altijd bij me zijn en uit uw hart zou ik mijn schoonste inspiraties putten. Nietwaar, ik mag er toch in lezen? Daarom vraag ik u, u over u zelf te buigen, toe te zien hoe uw gevoelens open gaan, hoe uw gepeinzen ontluiken, om ze in 't voorbijgaan te grijpen en ze mij te geven. De boeken die ik schrijven zal moeten vol zijn met dingen van ons beiden, met dingen die wij zullen hebben gevoeld. Daar waar het publiek niets zal zien, zullen wij, wij beiden ons zelve zien, en onze herinneringen zullen door glorie en roem in 't goud worden gezet. Ik wil niet alleen dat mijn geest u begrijpt, maar ook dat hij zooals mijn hart vol zij van u. Dat klein

drama, dat gij zult zien, gij zijt het; op sommige theatereischen na, zijt gij mijn hoofdpersoon en ik laat Jeanne spreken zooals ik denk, dat gij spreken moet. Voor mij moet gij altijd dáár zijn, gij moet mijn moeder wezen, mijn zuster en bovenal mijn geliefde, gebenedijde en aanbeden beminde. Stoor u niet aan deze woorden, ik heb er geen andere.

En dan is er nog dit, belangrijker nog, want ik heb u vóór alles lief, vóór de kunst, vóór alles in één woord. Ik wil beter dat karakter kennen, dat ik nog maar begrijp door bliksemschichten van poëzie en oneindige liefde, ik wil het beter kennen en door dieper in uw geest door te dringen u nog beter kennen. Gij kunt mij helpen groot te zijn, gij kunt mij nog meer van u doen houden. Gij zult mij dat niet weigeren, nietwaar? Wat heb ik u lief!

25. — Het was wreed en onrechtvaardig te denken wat gij hebt gedacht. Dat is inderdaad een allerdwaast idee. Ik heb nooit een vrouw liefgehad die Jeanne heette, nooit. Jeanne is een eenvoudige en zachte naam, die mij een der mooiste romans van G. Sand te binnen brengt. Ik raad u aan hem te lezen. O, gij waart zeer onrechtvaardig, gij hadt moeten zien met welke liefde die passage werd geschreven, hoe zij voor u alleen werd gemaakt. Gij hebt slechts één ding gezien: dat er een vrouw in voorkwam, die Jeanne heette. Overigens is er geen sprake van geweest. Natuur-

lijk is het, en, jaloersch als ik ben, heb ik het recht niet om het even welke opwelling van jaloerschheid vreemd te vinden. Ik ben er niet boos om op u, laten we er niet meer over spreken. Wat mijn ongerustheid betreft, zij was zeer natuurlijk: gij waart bedroefd en toen gij heengingt hebt gij mij gezegd: Luister, zonder te voltooien. Had ik geen reden om ongerust te zijn? Ik schreef graag uw naam boven al mijn werk. In plaats van Jeanne had ik uw naam willen nemen. Ik wou op alle daken uitschreeuwen, dat ik u liefheb. Staat gij het toe? Ik zal het doen. Ik herhaal het, ik ben niet boos op u. Maar dat gij dien argwaan hebt gehad heeft mij des te meer pijn gedaan daar hij onrechtvaardig is. Ik ben zeer verveeld een zoo gemakkelijke plaats als onzen grooten muur te kiezen. Als het morgen slecht weer is zal de boulevard afschuwelijk zijn. Enfin, er is niets anders meer. Kom dus morgen om half acht recht over de rue des Chevaliers, op de loopbaan van den boulevard de Waterloo. Vergeet wat er hards in dezen brief staat om te denken dat ik u liefheb en u alleen. Adieu.

26. — Heerlijke, overheerlijke avond en nochtans niet zoo heerlijk als die van Zaterdag laatstleden. Zaterdag was er in onze liefde meer poëzie, meer frischheid, meer kracht; gene is een van die avonden, die u voor altijd bijblijven, deze is er

een die u ontsnapt, omdat hij u vurig, hartstochtelijk voorbijschiet. En nochtans ben ik gelukkig. Dit is een geluk dat verschilt van dat van Zaterdag. Maar wij zijn gelukkig. Nochtans, wilt gij gelooven, dat het mij nog eenig leed doet te denken, dat gij mij vandaag niet geschreven hebt en ik maak er u een verwijt van er niet aan te hebben gedacht mij, zoo niet een brief, ten minste een woordje te schrijven.

Laat mij u zeggen, nu ik u heb beknord, omdat gij mij niet geschreven hebt, dat ik u liefheb. Gij moet mij morgen een langen brief schrijven, gij moet lang met mij praten. Vandaag hebt gij met mij niet gekeuveld. Waarom niet? Zeg mij eens: betrapt gij u er bij wijlen niet op het hoofd in de hand te leggen, den elleboog op de tafel en te droomen; maar waarlijk zoo te droomen dat de beelden vaag blijven, dat alles wat voorbijgaat zacht en donzig is zooals de wolken, die langzaam aan den hemel schuiven. Alles beweegt dan in watten, alles is zacht en die wij spreken doen, spreken met ingehouden stem. Zoo is het, dat ik dikwijls denk aan u, en gij? Zeg mij hoe gij droomt; gij moet mij schrijven al wat gij mij niet zegt; gij moet mij zeggen al wat er in uw hoofdje omgaat. Zult gij u daaraan gewoon kunnen maken? Doe dat voor mij; denk en grijp als gij peinst uw gedachte in haar vlucht en zeg tot haar: Het is voor Charles, mijn liefste, dat ik u grijp. Wat een liefe-

lijke, babbelende en zingende verrukkelijke vogeltjes, wat een engeltjes met fluweelen vleugels, wat een rijk geschakeerde vlinders moeten uw gedachten zijn. Hoe moet dat heerlijk wezen. Wilt gij ze voor mij in een kooitje sluiten, ik zal ze weer vrij laten. Zend er mij eenige morgenavond. Dat zijn nietigheidjes, maar gij weet, dat de liefde van zulke nietigheidjes is gemaakt. Adieu, ik heb u lief.

27. — Gij zult doen wat ik u vraag, ik weet het; maar ik heb u al uw gedachten niet gevraagd en ik geef toe, stoute lieveling, dat dit niet mogelijk is. Ik vraag u niet mij alle dagen een boekdeel te schrijven; alleen vraag ik u mij te zeggen wat gij droomt, welke plannen gij maakt (dat moet gij doen), welke gedachten u te binnen springen, welken indruk soms uw lectuur en de karakters van sommige personen uit de romans, die mij lief zijn, op u maken; ik wou hetzelfde leven leven als gij, het leven van uw geest. Ik wil dat er in ons niet één ding meer zij waarin wij niet vereenigd zijn en elkaar begrijpen. Zooals wij elkaar den arm geven wil ik dat onze gedachten, die eveneens levende wezens zijn, altijd te zamen gaan. Ik wil, en met u is dat mogelijk, dat er in uw hoofd niet een hoekje zij, waarin gij mij niet hebt laten kijken. Kom, kom, vrees niets, gij kunt er alleen bij winnen en dan, dat is het wat ik samenleven noem.

Een domoor van een schrijver zegt: Wanneer men elkander kent, houdt de liefde op. Ik zeg voor mijn deel: Slechts als men elkander kent, houdt men van elkaar; men heeft slechts elkander lief als hart en geest te zamen hebben geleefd; als alles in ons is gehuwd, verstand en hart. Gij weet hoe ik u liefheb, nietwaar, hoe ieder deel van uw wezen mij ontroert en belang inboezemt. Elken avond bid ik den Heer mij goedaardig te maken, opdat ik u het geluk moge geven. Ik beschouw u als mijn vrouw en ik zou gelukkig zijn voor u leed te verduren. Ik heb u zoo diepgrondelijk lief dat mijne liefde aan mijn leven gebonden is. Ik voel het, ik roer geen vinger der hand zonder aan u te denken. Begrijpt gij nu waarom ik u met zooveel aandrang dat verzoek heb gedaan?

Elisa, er is in mij een hart, dat snel slaat en dat jong is, een geest, die met de gedachte van u alleen is vervuld en een zoo groote liefde, dat gij er gansch uw leven zult kunnen in rusten, als een vogel in zijn nest. Gij weet dat wel, nietwaar? Gij weet wat gij al voor mij zijt. Gij weet, dat ik van vreugde ziek zal zijn als ik in mijn examen slaag. Eergisteren ben ik met uw broer teruggekeerd. Hij sprak met mij als met een vriend, met zooveel warmte, zooveel goedheid, zoo uit ganscher hart, dat het was alsof een vurige hand, die met mijn hart in verbinding stond een andere vurige hand zoeken ging, die van zijn hart haar

warmte ontving. Op die oogenblikken voelde ik mij de borst zwellen en moest ik steeds zwaar zuchten. Het geheim, dat ik hem verberg, dat ik hem verbergen moet, welde mij naar de keel. Steeds weerhield ik het. De lust beving mij om hem te houden staan en hem te zeggen: „Luister..." Ik zou hem dan gansch onze liefde verteld hebben. Ik heb het niet gedaan, gij weet waarom. Voorzeker, ik houd veel van uw broer, ik schat hem naar waarde, maar denkt gij dat ik zooveel van hem zou houden indien ik u in hem niet terugvond? Nee! Ik voel wat zijn vriendschap waard is zooals ik de eindelooze waarde van uwe liefde voel, maar zoolang ik met hem niet zal gesproken hebben, zal ik hem al de vriendschap niet betuigen die ik hem toedraag. Hou veel van mij, ik ben uw liefde waardig. Adieu, ik zal u zien in de Waux-Hall.

28. — Wilt gij gelooven dat uw brief mij pijn heeft gedaan? Gij weet of ik u liefheb, nietwaar, gij weet of ik den moed zou hebben op u boos te zijn om hetgeen gij doen wilt voor mij. Ik ben eenvoudig bedroefd geweest, bedroefd, dat is al en nu ik alleen ben en ik nadenk, nu ik uw brief drie maal heb herlezen heb ik den eersten indruk niet kunnen verjagen, dien hij op mij heeft gemaakt, toen ik hem haastig las in den salon op het oogenblik, dat ik hem ontving.

Zeg niet dat gij gelukkig zijt. Gij zijt treurig, ik voel het, uw brief is niet koel, maar droevelijk ernstig. Ach kom, denkt gij dat ik van u een schrijfster wil maken? Ik richtte liever in gansch mijn leven het woord niet meer tot u. Meent gij dat ik er op gesteld zou zijn u over alles met zekerheid te hooren praten, met kennis van zaken en met verlies van al uw bevalligheid, al uw kleine originaliteiten, die u zoo liefelijk maken en zoo bekoorlijk. Meent gij dat ik zoo iets wil? Ik wil dat gij mijn engel blijft, mijn kleine engel. Geen Racine, geen Corneille; zij zijn op te hooge stelten opgemaakt. Geen Boileau, hij is een hartelooze domoor. Weet gij wat ik wil? Ik heb een passie, ik: voor de Duitschers en voor G. Sand. — Mauprat herinnert mij uw lieven eersten brief. Ik las hem en ik had het eerste deel voltooid toen ik uw brief ontving. Sindsdien heb ik hem gansch gelezen, gansch verslonden en ik heb veel van hem gehouden om uwentwille en een beetje om zijn zelfswil. Dan houd ik van Hoffmann, houd ik van Schiller, houd ik van gansch die droomerige, teedere litteratuur vol hart en passie, die zoo heerlijk laat mijmeren. Ik hou van die dichters, die zoo goed de liefde kunnen schilderen zooals ik het droom. Ziedaar waarom ik van de Duitschers houd. Ik zal er altijd van houden, omdat dat in mijn aard ligt.

Heb ik u gesproken over opvoeding, letterkunde,

over een gevormd oordeel, dat op stevige grondslagen rust? Wil ik van u een geleerde vrouw maken? Neen, ik wil, dat gij de boeken waarvan ik houd met het hart begrijpt, ik wil, dat gij mij begrijpt met al de sprongen van mijn verbeelding, die zoo Duitsch is als ik goed en sterk ben en te Fransch als ik het niet ben. Fransch moet gij weten, zoo is de literatuur van den twijfel, zoo is de diepe verachting voor de vrouw, met hondsch onderworpen vleierijen, zoo is de hartelooze die over gevoelens praat welke hij nooit heeft ervaren, zoo is de mensch, die met niets te ontroeren is en slechts op één ding dol is: te praten en mooi te praten. De Duitscher lijdt, denkt en droomt. Hij is kunstenaar in 't diepst van het hart. Hij heeft lief al wat schoon is. Wat leelijk is doet hem pijn. Het kwaad maakt hem verontwaardigd. Het verkoopen van grapjes brengt zijn gemoed in opstand. Ik herhaal het: ik houd van de Duitschers, niet om hun vorm, dien ik niet begrijpen kan, aangezien ik hun taal niet ken, maar om hun ondergrond van liefde voor droomerij, van zachtmoedigheid, die aanwezig is in alles wat zij doen. Het is een groot en moedig volk, dat liefhebben kan en bidden, wat de Franschen niet kunnen. Er is in Frankrijk maar één man waarvan ik houd: Molière en 't is al. De anderen bestudeer ik. Maar wat zoudt gij studeeren gaan? Gij zoudt het, als gij wilt, zoover brengen alles te weten en te ver-

staan, maar waarom? Heb mij lief en heb lief al wat ik liefheb, ik vraag u niets anders. Ik heb vrijuit mijn gedachte gezegd, zooals gij ziet; zeg mij, durf mij te zeggen dat ik ongelijk heb mijn kleine Elisa te willen bewaren zooals zij is, terwijl ik er haar tevens op wijs, dat zij nog iets verwerven kan. Als het u lust, zult gij later moeilijke en dorre studiën doen; daarmede moet gij niet beginnen. Ik wil dat gij gelukkig zijt en dat u niets leed is; gij zoudt pijnen te verduren hebben indien gij uw voornemen uitvoerde. Denkt gij dat het dit is wat ik wil? Neen, nietwaar? Ik heb u geen verdriet gedaan door zoo te spreken, — gij weet wel dat ik u liefheb, dat ik niemand liefheb tenzij u, dat ik uw geluk wil. Ik ben zoo gelukkig, omdat ik u niet meer verdenk. Gij zult doen wat ik u vraag, nietwaar, en gij zult morgen aan uw kleinen Charles een lief, een allerliefst briefje schrijven, dat hij ontelbare malen zal zoenen. Ik heb u lief, ik heb u lief en morgen zult gij zien hoe ik veranderd ben en hoe gelukkig ik zal zijn u weer te zien. Wij zullen lang babbelen. Om 8 uur zal ik er zijn. Adieu, ik heb u lief, ik heb u lief.

29. — Grappige avond, maar goede avond nochtans. Wij hebben gelachen en wat is ten slotte aan lachen gelegen? Het is de liefde niet, de schoone liefde niet, die het hart vervult, de

liefde vol tranen van geluk en verrukkelijke droefenissen. Het is iets anders; laten wij aanvaarden wat de goede God ons geeft. Het is mij alsof ik straks bedroefd zal zijn; des te beter, ik heb u niet zoo lief wanneer ik vroolijk ben. Melancholisch aangelegd als ik ben, is mijn opgewektheid dwaasheid of uitzinnigheid. Uw opgeruimdheid is van goed allooi, de mijne niet. Zeg mij eens, houdt gij evenveel van mij wanneer gij zoo dol zijt? Ja nietwaar. Zeg ja, ik wil niet dat gij neen zeggen zoudt, gij, gij zijt altijd blij en moest gij van mij niet houden wanneer gij blij zijt... Ik zwijg liever. Ik heb vier groote schrammen op de linkerwang; gij zijt zoo lief geweest er de sporen van uw nagels in te laten. Zij bloeden vreeselijk. Ik ben in een staat om meelij op te wekken, maar ik heb u lief, zoo lief. Morgen zult gij mij waarschijnlijk een brief schrijven, die zoo dol is als deze. Ik ben een onnoozele snul en ik verbied u mij lief te hebben. Als gij het ongeluk hebt mij te gehoorzamen... (*in den tekst is een vuist geteekend*).

3o. — Gij ziet er niet weinig leelijk uit, zegt gij. Daar is niets van aan en als gij dat nog durft zeggen zal ik u onder handen nemen. Gij kunt er niet. leelijk uitzien. Hebt gij van mijn leven?... Ik geloof u niet, gij ziet er ontdaan uit, heeft men mij gezegd, maar leelijk ziet ge er niet uit. Zijt ge niet altijd u zelf, is daar niet altijd

uw karakter om uw blik en uw mooie oogen, die mij zoo lief zijn, vol levendigen glans te zetten? Neen, ik ben niet treurig, zooals gij dat denkt, maar ik ben het wel omdat gij ziek zijt. Ja zeker, gij zijt mijn lief troetelkindje en vermits ik u niet van dichtbij vertroetelen kan, moet ik het doen van ver. Gij moet een dokter laten komen, ik smeek er u om, stel uw afkeer ervoor terzijde, laat H... komen, hij zal u vlug genezen. Als gij u niet goed verzorgt, zal de ziekte aansleepen. Gij zult niet kunnen uitgaan. Ik zal u niet kunnen zien. Mijn Heer, mijn Heer, 'k wou dat ik bij u was, ik wou u omhelzen zonder u pijn te doen. Is dat niet ongelukzalig dat ik juist de éénige ben, die u niet zien mag? Uw vriendinnen, uw broer, uw vader kunnen u zien, ik alleen, die u meer liefheb dan zij allen te zamen, mag u niet naderen. O, wanneer wij getrouwd zullen zijn, zullen uw ziekten van korten duur wezen. Eenmaal gehuwd, blijkt het huwelijk, blijkt het meerendeel der huwelijken, een potsierlijke geschiedenis, maar voor ons zal het huwelijk een gemeenschappelijk leven zijn, de eeuwige liefde met alle haar duizenden kleine schakeeringen van bekoorlijkheden. Nooit zal ik uw man zijn in de beteekenis van een meester, een woestaard, een despoot. Ik zal uw minnaar zijn, uw broer, uw vader, altegelijk. Ik zal u liefhebben met alle liefde terzelfdertijd en ik zal u verwennen, — als 't mogelijk was, —

u, die zoo liefhebben kunt. Wat hebt gij toch een gouden hart, een echt gouden hart, mijn hart voor altijd. Gij zult u morgen erg vervelen en ik zal ten zeerste bedroefd zijn. Ik weet niet wanneer ik u zien zal. Gij moet H. doen komen, ik vraag het u nogmaals. Doe het om mijnentwille, opdat ik u spoedig kunne weerzien. Een nietsje, tijdig gebruikt, is misschien genoeg om die kleine kwellingen te doen verdwijnen. Gij zult het doen nietwaar? Adieu, ik heb u lief, ik heb u lief.

31. — Ik zal er ernstig over nadenken. Acht gij na rijp beraad, dat ik het onmiddellijk doen kan, dan zal ik uiterst gelukkig zijn. Ik heb u reeds gezegd te gelooven dat uw broer voor mij achting heeft. Of hij van mij houdt weet ik niet. Ik weet niet wat ik, in zijn plaats, doen zou. Mij dunkt dat ik ja zeggen zou, dat ik vertrouwen zou hebben en zou afwachten. Wij moeten wachten, misschien twee, drie jaar wachten alvorens ik een betrekking zal hebben; ik ben zeker van mijn zaak. Besluiten wij te wachten, dan zullen wij daarover niet meer spreken; „geld", „een betrekking" zijn woorden die tusschen ons beiden slechts moeten uitgesproken worden dan van het oogenblik af waarop zij feiten zijn geworden. Mij dunkt, dat ik u vandaag wat meer liefheb dan gisteren; de schaduw van de gedachte, dat men u misschien aan mij zou kunnen ontrukken, doet

mij uitermate pijn. Zonderlinge avond! Vervloekte maneschijn! Ik ben niet bedroefd maar ik ben gekweld, bezorgd, ik zou met uw broer willen spreken en dat doende loop ik gevaar u te verliezen; ik doe op ons beiden de oogen opengaan; men gaat uw handel en wandel na en den mijne ook; men zal ons willen scheiden, misschien. Ziedaar wat ik vrees, maar zegt men: Nee, dan ben ik vrij en kan ik u naar mijn welbehagen ontmoeten ondanks hen die het ons zouden willen beletten, — terwijl nu... Nu is alle spijt mij vreemd. Ik ben gelukkig, ik heb u lief en ik weet, dat ik u liefhebben zal, altijd.

32. — Gij zijt niet droevig meer, nietwaar? Geen woord is er waar in wat ik u dezen voormiddag heb gezegd. Ik heb u lief, altijd zal ik u liefhebben en meer dan het brood, dat ik eet, heeft mijn leven u noodig. Van Maandag af zal ik werken, ik beloof het u. Ik zal er u het bewijs mee leveren, dat ik aan de toekomst denk en er naar verlang. Het huwelijk schrikt mij niet af. Onze liefde zal ons over al wat prozaïsch en alledaagsch is doen heenstappen. Toen ik in mijn kamer terugkwam, zei ik bij mezelf: Als wij nu getrouwd waren, zou zij met mij teruggekeerd zijn en ik zou gelukkig wezen haar te zien, ik zou iemand hebben om mij toe te lachen en om mij te zeggen, dat zij mij liefheeft. Gij ziet daaraan,

hoezeer het huwelijk mij schrik aanjaagt. Wat is er angstwekkend in dat woord? Niets. Het is leven, lijden, gelukkig zijn te zamen. Nu ontrooven wij onze liefde aan de wereld. Het huwelijk? Het is de wereld, die onze liefde wettigt. Ik heb eens te meer gevoeld hoezeer gij mij liefhebt. Gij hebt gezien hoeveel ook ik houd van u. Uw tranen hebben mij onnoemelijk leed gedaan. Ik zweer u voor den Heer, dat ik nu en voor gansch het leven de uwe ben, dat ik u alleen liefheb, dat ik niemand dan u heb liefgehad en dat ik u alleen liefhebben zal.

Wees gelukkig, verlaat u op mij; van Maandag af zal ik ernstig werken aan ons toekomend geluk. Een aanmoedigend woord van uwentwege wanneer ik moe zal zijn, en nieuwe kracht zal mij bezielen. Heb mij lief, vertrouw gerust op mij, want gij weet, dat mijn hart voor u alleen klopt. Hecht u niet aan oogenblikken van slecht humeur, waarop ik met hatelijke zetten uitvaar tegen al wat mij heilig is. In die oogenblikken ben ik mijzelf niet meer en ga ik mij te buiten. Van dag tot dag begrijp ik u beter en heb ik u vuriger lief, wees er van overtuigd, voor niets ter wereld zou ik u ook maar één sylbe willen voorliegen. Gij hebt vandaag veel pijn ondergaan. Ik zal u dien kwaden dag doen vergeten. Nooit zal het mij uit de gedachte gaan dat ik ter wereld ben om u lief te hebben en u gelukkig te maken.

33. — Gij weet niet hoezeer ik van u houd. Gij weet niet hoe gelukkig ik ben u te begrijpen zooals gij het verdient. Slechts één ding heeft mij vandaag bedroefd: u niet te hebben gezien. Gij moet absoluut uitgaan. Kom even bellen, al was het maar éénmaal. Doe het als gij denkt, dat ik thuis ben, opdat ik u kunne zien en gij er u zelf van kunt vergewissen, dat ik niet meer bedroefd ben en dat ik u liefheb. Ik weet niet wat er in mij is omgegaan sinds eergisteren, maar het is zoo vreemd, het is een zoo volkomen, zoo gelukkige omkeer. Gij hebt het mij zelf gezegd: Het is een ongeluk voor u mij ontmoet te hebben. Gij weet wat ik geantwoord heb. Nu ik mij die harde woorden herinner komt het mij zóó vreemd voor ze u te hebben kunnen zeggen, dat ik mij afvraag hoe het mij mogelijk was, mij die u liefheb, die u altijd heb liefgehad, u zóó wreed te bejegenen. Mijn kleine engel, mijn kleine engel, gij kunt uw Charles zóó gelukkig maken. Nooit zult gij hem verlaten, gij weet het wel, — hij weet wel al wat er goedaardig en mooi is in u, — hij mag u dat wel zeggen, nietwaar, en nu is hij uwer waardig, want hij heeft u zoo lief als geen man liefhebben kan. Ik heb vandaag veel aan u gedacht en die gedachte gaf mij zooveel kracht, zooveel geluk, zooveel moed: zij omgaf mij zoo heerlijk en deed mij zoo oneindig veel goed. Kijk, nooit heb ik gevoeld wat ik thans ervaar. Het is me alsof een

sluier voor de oogen is weg-gevallen. Ik was blind en ik zie klaar; vroeger tastte ik, nu loop ik door; ik was gek, wijs ben ik niet, maar ik voel mij man, ik voel mij kloek en gelukkig. Ik voel dat ik slagen zal, ik ben er zeker van. Hoe vreemd is het zoo in zich zelf te kijken en er geen geheime gedachte meer te vinden, niets, — een grenzeloos vertrouwen. Aan mijn afschuwelijk verdriet van eergisteren mat ik hoezeer ik u liefheb. Zonder u zou ik niet kunnen leven, hoor. Vandaag zal ik u niet zien, maar ik zeg bij mezelf: Ik zal haar Zaterdag zien. Maar moest ik tot mezelf zeggen: Morgen, overmorgen, al de dagen, weken, maanden zullen voorbijgaan en ik zal haar niet meer zien, dan zou ik niet lang leven. Ik weet niet hoe ik dien zin neerschrijven kan. Gedurende mijn verlof zal ik bij u mogen gaan of zullen wij elkaar meer zien. Nu mijn minuten geteld zijn, heb ik moed genoeg om u slechts éénmaal per week te ontmoeten, maar nadien zal mij die treurige moed ontbreken. O, ik heb u lief. Wat een mooie toekomst, hoe ben ik gelukkig en wat een heerlijkheid straalt in mijn binnenst! Hoe is mijn kleine kamer mij lief. Ik zal op mijn kalender den dag van eergisteren aanteekenen met de beginletter van uw naam.

Ik heb mij zooeven aan het raam gesteld. Ik heb u zoo ongeveer gezien in het schijnsel van de lantaarn. Tot Zaterdag, nietwaar. Ik heb u

lief. Om zes uur zal ik aan u denken en om tien uur ook en altijd. Adieu.

34. — Mij was de dag van heden uitzinnig en droevig tegelijk; uitzinnig door de herinnering aan mijn geluk van gisteren, droevig doordat gij niet bij me waart. Het is lang geleden dat ik u zoo innig voelbaar heb gemist als vandaag, en nochtans de Heer weet, dat het eenige wat mij ontbreekt om gelukkig te zijn, is, dat gij altijd bij mij zoudt zijn. Als ik elken dag niet meer van u hou dan hecht ik mij toch meer en meer aan u. Zonder u zou ik niet kunnen leven. Het moet de liefde zijn die toeneemt. Ik weet er niets van. Om het even. Ik weet dat ik u liefheb, dat ik u altijd liefhebben zal.

Wakker, heb ik vandaag denzelfden droom gehad als gij. Alleen heeft die droom zich in den loop van den dag verscheidene malen herhaald. Menigmaal heb ik rond mij de armen gestrekt en heb ik ze weer op de borst gedrukt zonder iets te omklemmen. O, ik heb u lief, ik heb u lief...

Ik voel mij zoo gelukkig, ik heb vandaag veel gewerkt, er begint voor mij een tijd van arbeid, opgetogenheid en liefde. De uren schieten als minuten voorbij. De Lente zal daar zijn en ik zal het niet weten. Begrijpt gij, dat men oud kan worden, begrijpt gij, dat men kan ophouden zich te bedwelmen, begrijpt gij, dat men ongelukkig kan

zijn? Ik niet. Ongelukkig? — Zulk overvloedig geluk geeft gij mij. Ik heb u dikwijls gezegd: gij zijt mijn goede engel en ik verzeker u dat het waar is, echt waar. Ik geloof niet dat er over gansch de wereld veel menschen zijn zoo gelukkig als wij. Nooit sloeg mij het hart zooals nu. Ik voelde mij nooit leven als nu. Waarlijk, de gewaarwordingen die ik thans ervaar verschillen niet van die welke ik had toen ik vijftien jaar oud was. Ik leef... Ik leef honderd maal meer dan vroeger. Ik wou duizend maal inniger leven om u nog meer lief te hebben.

35. — Eens zal er een dag zijn waarop wij altijd te zamen zullen wezen nietwaar, waarop wij ons slechts zullen moeten verduiken dan om gelukkig te zijn en waarop wij een verliefd leven van minnaars zullen leiden te midden van het huwelijk. Er zou een ander woord moeten bestaan om die heerlijkheid aan te duiden, die besloten ligt in de volkomen ineensmelting van twee harten, twee zielen, twee denkende wezens, die te zamen lijden, te zamen lachen, te zamen peinzen, waarvan d'een de aanvulling is van den ander en die elkander liefhebben. Het is heerlijk jong te zijn, zeg, en het is heerlijk gelukkig te wezen. Het is heerlijk zijn bloed te voelen, dat springt en slaat aan de slapen als een nieuwe klok, die haast heeft om de uren van het geluk te slaan. Heerlijk is deze

nacht, die verre muziekgeluiden die ik hoor, die lucht vol warme dampen en heerlijk bovenal zijt gij, die ik terzelfdertijd boven mij zie en in mijn armen. Boven mij: alleen in den hemel, geknield op een wolk van grijze watten, biddend en ernstig. In mijn armen: vroolijk en beminnend, met om te bidden een wit kleed zooals de engelen dragen en met een donker kleed om in mijn armen te komen en uw hoofdje op mijn schouder te buigen.

O, ik heb u lief zooals gij moet worden bemind... eerbied, passie, poëzie is mijn liefde. Ik heb u lief als een engel en als een vrouw. Ik wou dat ik u dat beter uitleggen kon, maar ik kan niet. Laat mij u heel stil en ganschelijk bevend zeggen: Ik heb u lief, ik heb u lief en ik zal pas door en door gelukkig zijn den dag dat Charles tot mij zeggen zal: Gij zijt mijn broer.

Die dag is niet ver meer verwijderd. Men zal niet willen dat wij ongelukkig zijn. Men zal willen dat gij gelukkig zijt en zegt men mij dat ik wachten moet dan weet gij wel wat ik doen zal. Wij hebben elkander lief, nietwaar, en niemand zal ons beletten van elkaar te houden. Adieu.

36. — Inderdaad het waren oranjebloesembladen die zich in uw brief bevonden en ik zal ze niet wegwerpen, want ik zal pas echt gelukkig zijn den dag dat gij met zoo'n bloesemtuiltje naar de kerk zult gaan. Vroeger maakte men er kransen

van, het was heel wat mooier, heel blank en heel bleek met een lange voile vóór den priester, een dag vol zon (op een regendag wil ik niet trouwen), gij gelukkig en ik evenzeer. Kijk, ik wil daar niet over uitweiden, ik zou er dol van worden. Indien ik rijk was zou ik u medenemen naar Italië. Daar zou ik met u op het water willen leven, met u in een mooie bark, die ik voor u zou laten maken. Een mooie bark, gemeubeld zooals uw kamer en zooals de mijne. Des avonds zouden u de prachtigste serenades worden gebracht of liever neen, gij zoudt op al dat gerucht niet gesteld zijn. Wij zouden de muziek zoeken daar waar zij is. Indien ik rijk was zouden wij als artisten leven en niet als groote seigneurs. Wij zouden groote tuinen hebben en niet al te groote huizen, rivieren met roze laurier en oranjebloesems op de oevers en de heerlijkste planten en de breedste bladen; wij zouden groote weiden en groote bosschen bezitten. Dat alles zullen wij niet hebben en wij zullen zeer gelukkig zijn. Waarom blijft gij later op dan ik, waarom zijt gij wakker als ik slaap? Voorzeker, heerlijk is de nacht en vooral de zomernacht. Wanneer ik 's avonds thuis kom stel ik mij aan mijn ramen. Soms is het middernacht, soms is het één uur, soms twee uur. En ik denk na, ik denk na, en ik zie het verleden, de toekomst en alles is zoo verrukkelijk, zoo verrukkelijk. Wist gij hoe ik u liefheb? Daar ben ik naar boven gegaan om

u te schrijven. Weet gij waar ik gewerkt heb? Op de keldertrap. Het is geen onvoorzichtigheid, hoor, trede voor trede ben ik tot beneden gegaan en om de twee minuten. Het weer was zoo frisch dat ik verplicht ben geweest in den tuin te gaan onmiddellijk nadat de brievendrager gebeld had. Nu begint de wind te verkoelen. Ik ga mij aankleeden en zal naar de Waux-Hall gaan. Adieu, ik heb u lief. Ik had ten zeerste gehoopt u vandaag te omhelzen.

37. — Nogmaals heb ik u uw polsband niet gevraagd. Hij moet maar wachten. Ik dacht te veel aan u om aan hem te denken. En dan, gij hebt zoo goed de armen verborgen; hij wou zich niet laten zien. Ik verzeker u dat ik niet meer bedroefd ben, ik geef er mijn woord op, gij moogt mij gelooven. Dus ben ik zeer goedaardig. Ik ben u zooeven absurd voorgekomen, toen ik u gezegd heb hoezeer ik de droefheid verafschuw en hoe ik ze als een ware ziekte beschouw. In de droefenis is er zelfzucht, zeer veel zelfzucht. Wanneer gij blijmoedig zijt en uw blijmoedigheid mij bedroeft is dat ook geen zelfzucht en bewijst dit niet dat ik u anders dan gelukkig verlang? Gij kent het zieke kind niet, dat gij liefhebt; er is in mij een greintje waanzin en ik beleef uren van zoo aangrijpende wanhoop, soms om niemendal, dat ik mij, indien ik u niet liefhad... Ik ging

zeggen, dat ik mij het leven zou benemen. Ik zou het niet doen. Ik zou het lijden verduren tot op het oogenblik dat een nietig gelukje mij weer komt opbeuren en mij weer zoo dol maakt. Zoudt gij gelooven, dat ik op mijn leeftijd, met begrip van het leven, het leven niet aanvaarden kan, zooals het is... Ik zou bij voorbeeld willen, dat gij bepaald voor mij waart gemaakt, voor mij alleen. Gij kent mij nog niet en de Heer nochtans weet of ooit iemand beter dan gij mijn gevoelens heeft geraden. Al wat laag bij den grond is, alledaagsch, gemeen, geeft mij niet alleen aanstoot: het doet mij lijden bovendien. Sommige blijhartigheden geven mij lust tot weenen. Menigmaal betrap ik er mij zelf op, in een kring van jongelieden stilzwijgend te blijven of van tijd tot tijd een dwaasheid te zeggen. Ik lach, ben opgewekt, ik roer mij. Welnu, konden al die lieden merken, hoe ik hun geringste woorden, de bedoeling ervan, de gebaren, de blikken ontleed, doorpeil, met bespiegelingen omring, hoe ik ze bij elkaar vergelijk, hoe ik hun karakters opbouw, hoe ik ze dikwijls doorzie, zij zouden niet verschrikt zijn, maar over deze voortdurende observatie verveeld. Het reëele stuit mij tegen de borst; men is nooit gelukkig, tenzij al poëtiseerend.

Als gij gansch George Sand lezen wilt, — ik vraag het u, — zult gij door sommige hoedanigheden en sommige gebreken van vier of vijf van haar romanhelden te vereenigen een karakter be-

komen, dat vrij goed met het mijne overeenstemt. Ik begrijp mij-zelf niet altijd goed. Eén ding weet ik slechts: dat ik u ten zeerste en uit het diepste van mijn hart liefheb.

38. — Ik heb daar net gedaan wat gij mij hebt gezegd; ik heb u hooren zeggen, dat gij mij liefhebt — ik ook zeg het u en nochtans moet ik u vragen waarom gij mij schrijft alvorens mijn brief te hebben ontvangen. Gij zijt dezen morgen zeer vroeg uitgegaan. Ik ben niet vermoeid ofschoon ik nogal veel gewerkt heb en ik heb vandaag veel aan u gedacht; ik verlangde zeer u bij mij te hebben; ik was een beetje dol, een beetje speelsch, ik heb Caroline geranseld. Ik heb nog altijd de hartkloppingen waarover ik u gisteren gesproken heb, nochtans ben ik niet meer bedroefd.

Ik heb vandaag een boek gelezen, dat pijn doet, een boek waarin alweer kwaad over de vrouwen wordt gezegd. Dat doen ze bijna allemaal; slechts G. Sand zegt er goed over, maar ze zegt er te veel. Zij sticht ook haar kwaad, zij. Zoudt gij gelooven dat ik verwonderd geweest ben toen ik uw brief las. Ik zei altijd bij mezelf: Dat is al, dat is al... en toen ik bij het einde kwam heb ik bij mezelf gezegd: Zij heeft den mijne niet gelezen. De door mij bedoelde boeken doen de anderen erg lachen. Moest ik mij laten gaan op den indruk dien zij op mij maken, zij zouden mij

ten diepste bedroeven. Doch ik wacht er mij voor. In die boeken zijn de vrouwen sluw, listig, harteloos; het zijn geen vrouwen, maar ellendige wijven; het is afschuwelijk en er zijn lui, die het nog niet verder gebracht hebben, die er nog altijd zulke ideeën op nahouden. Er zijn oogenblikken dat het hart van walg en mededoogen omkeert. Ik weet niet waarom ik u daarover spreek. Nochtans, zijn al de vrouwen die ik ken, op eenige na, zóó niet. A propos, er bestaat een klein geheim tusschen u en Caroline; voor de eerste maal van haar leven heeft zij zich onhandig getoond. Wat doet gij morgen? Gaat gij naar het park, naar den boulevard? Doe het niet als gij kunt, — ik wou graag thuis blijven en werken. Ga naar de Waux-Hall als gij kunt. Ik hou zooveel, zooveel van u; gij hebt vandaag veel pret gehad, maar ik was zeer gelukkig. Hoor eens, lees de volgende maal eerst mijn brief alvorens mij te antwoorden. Adieu, ik heb u lief, ik heb lief.

Charles.

Dank u voor de roosjes, zij hebben mij gezoend.

39. — Ja, ik heb u lief, gij weet het wel nietwaar, gij weet wel dat ik u liefheb uit ganscher harte, dat gij mijn Elisa zijt, dat ik u lief zal hebben altijd, altijd, — eeuwig lief. Onze liefde is sterk, zij is stevig en levenskrachtig geboren; als de grillen rozelaars zijn, is onze liefde een eik, en

wat La Fontaine er ook over zeggen moge, de heftige windvlagen werpen geen eiken omver. Ik klappertand niet meer, ik ben kalmer, ik ben een beetje mistroostig. Ha, het mooi weer, het milde weer, bid dat het komen mag, dat het spoedig komen mag. Ach, konden de gebeden er iets aan doen... maar de gebeden vermogen dat niet en het zal voort blijven regenen... Waarover beklaag ik mij? Het was zacht voor ons, en mooi of het was, en ik was ten zeerste gelukkig, ondanks het slecht weer. — Ik zal niet lang blijven, hebt gij om te beginnen gezegd, dat waren uw eerste woorden. — Nee, heb ik geantwoord, ik keer naar huis terug om te werken. — Gij, gij waart wel bedroefd toen gij zeide: Ik zal niet lang blijven, en ik was wel bedroefd toen ik zeide: Ik ga werken. — Nooit zijn wij zoo lang bij elkaar gebleven. Gij weet niet hoezeer ik u liefheb, het was niet gemeend toen gij mij daareven hebt gezegd, dat ik u niet liefheb. Gij weet wel dat ik van u houd, gij weet wel, dat ik met lijf en ziel alleen de uwe ben.

40. — Toen ik dezen ochtend de kerk verliet, liep ik samen met een schilder aan wiens oordeel ik weinig prijs hecht want ik beschouw hem als een domoor. Hij zei mij een eerste maal: Mejuffer *** ziet er *agaçant* uit. Hij zei het mij een tweede maal, een derde maal tenslotte. Binnenin

voelde ik mij koken. Op het eind hield ik het niet langer uit; uiterst droog zei ik tot hem: „Wat bedoelt gij daarmee?" — „Niets, niets," verhaastte hij zich te antwoorden, „het is voorzeker aanstellerij." — „Ik verzoek u te gelooven, zeide ik, dat men zich alzoo niet aanstelt. Ik ken Mejuffer ***: zij is niet zoo dwaas om zich uit aanstellerij agaçant voor te doen." Het gesprek is daarbij gebleven. Ik beef nog van woede als ik er aan denk. Het is waar, dat het uw fout of de mijne niet is; het is waar, dat gij er niet bescheiden uitziet; waarom moet men mij er altijd een verwijt van komen maken? Waarom komen bij wie u zien gedachten op, die mij zooveel pijn doen en die ik zoo goed kan lezen in de oogen van hen die met mij spreken, wanneer ik ze niet brutaal hoor uitdrukken.

Ik had u zoo gevraagd om eenvoudig voor te komen, om uit uw toilet al die opvallende dingen weg te laten, die u meer doen gelijken op een coquette vrouw dan op een jong meisje. Niets gebaat, gij wilt naar mij niet luisteren. Gisteren spraakt gij ervan gekleurde linten aan uw mantille te doen. Vandaag zie ik u al wiegelend komen met een roode, een bloedroode shawl. En dàt is die bescheidenheid in toilet en gang, die ik u bijna op de knieën heb afgesmeekt. Het doet mij leed dit te zien, afschuwelijk leed; ik vraag mij af of gij mij liefhebt, ik vraag het mij ernstig af. Ik

zal er niet verder over uitweiden; of ik lijden moet om u zoo te schrijven...

41. — De volgende maal zal ik vroeger met werken uitscheiden. Ik ben zeker dat gij het zijt, die zooeven langs zijt geloopen en ik had veel gegeven om u te ontmoeten. Ik heb een costuum aan, waarmede ik niet uitgaan kan. Gij zijt het toch nietwaar, die langs zijt geloopen? Hoe zou ik u graag ontmoeten, maar ik durf niet uitgaan en opnieuw binnenkomen; ik vrees dat thuis de tongen zouden loskomen. Ik heb vandaag zoo onverdroten en volhardend gewerkt dat ik druip van het zweet; gekheid natuurlijk, mijn hoofd is warm, dat is al; het was een goeie dag en ik hoop meer en meer dat ik in mijn examen zal slagen. Ik zal u niet ontmoeten, als ik uitga. Gij zijt langs de rue du Cercueil gegaan. Het doet mij pijn, dat gij alzoo voorbij zijt geloopen en dat ik er niet aan heb gedacht, dat gij bij Maria kondt gaan, — dat ik u had kunnen ontmoeten, u een woordje zeggen en een lieve herinnering meenemen.

Gij hebt mij beloofd mij met die dingen, waarover ik u gesproken heb, geen leed meer te doen; gij zult uw woord houden. Gij weet best dat ik van u geen preutsch of dwaas juffertje maken wil, maar ik wilde u graag zóó, dat de wereld, meestal zoo boos, het niet waagt één slechte ge-

dachte over u te hebben. Het is moeilijk, onmogelijk zelfs, maar die het moeilijke beproeft zal misschien het onmogelijke verwezenlijken. Begrijpt gij wat ik wil? Ja, nietwaar?

Alphonse Karr is geen moralist, zooals gij weet; herlees Geneviève en zie wat hij verlangt van de vrouw, die hij liefheeft. Niet eenvoudig te zijn is bij de vrouw niet alleen verfoeielijk, maar ook dom; het is een bloemenkrans dien zij zich van het voorhoofd rukt...

42. — Ik dank u voor uw twee lieve briefjes. Ik ben gelukkig geweest vandaag, en ik heb acht uren gewerkt, maar acht strenge en welgevulde uren. — Ik heb veel aan u gedacht, ik heb veel overwogen en ik heb bij mezelf gezegd, dat wij elkaar nog wel mogen zien, maar niet meer zoo vroeg. Er zijn daarvoor twee redenen; vooreerst blijft het lang klaar, en vervolgens heb ik zoo weinig tijd te verspillen, dat ik mijzelf de grootste offers moet opleggen. Als gij dus morgen bij me kunt komen, zal het eerst om negen uur zijn en waar gij wilt. Gij weet hoe veel ik van u houd en gij zult dat wel begrijpen; gij weet dat uw liefde mijn leven is en dat ik slechts bij u gelukkig ben, gij weet het. Aan mijn vriendschap voor uw broer zou ik zelfs een grooter en volledíger offer moeten brengen, een offer van twee maanden geduld, smart en angst. Gij zijt het, die oordeelen

moet of ik het brengen moet. Gij zijt het, die sterker zijn moet dan ik. Zoudt gij het kunnen? Ik weet dat gij mij liefhebt, vrees niet bevestigend te antwoorden. Ik verzeker u nogmaals, dat ik mij nu slechts gelukkig voel; ik besteedde vandaag aan het werken een kracht, die, aan verbeeldingswerk gewijd, mij in staat zou hebben gesteld om wonderbare dingen te doen. Maar dít is het positieve: voor ons beiden het brood verdienen en ik werk met vreugde...

43. — Voorzeker behoort *Geneviève* u toe en ook *Les Femmes* en al wat ik bezit en vóór alles ik-zelf. Ik behoor u toe en heb u lief. Waarom verwent gij mij alzoo? Weet gij wel dat mijn kamer vol geur staat en dat het mij is alsof gij ieder oogenblik zult binnentreden? Het was lief van u vandaag te komen; zonder u zou ik treurig geweest zijn; dat er vier doctors in de wijsbegeerte meer of minder zijn heeft geen belang; er zijn er trouwens nog meer, die ik onder de voeten zal moeten loopen. — Heusch, omdat ik u liefheb werk ik; omdat ik u liefheb zal ik naam maken; ik wil dat gij fier zijt over mij. Heerlijke droomen, nietwaar, en zeer moeilijk te verwezenlijken, doch ik voel in mij zoo hardnekkige en volhardende moed en wilskracht, dat ik geen hindernissen vrees en mijn doel bereiken zal. Eens zullen wij getrouwd zijn en gelukkig; misschien komt die dag sneller dan wij het

denken. O, onze liefde, onze prachtige liefde. Hoe mooi waart gij vandaag, gij hadt een zoo fijne uitdrukking van gelukkige melancholie. Zoo zijt gij mij heel duurbaar.

Mij dunkt dat ik een wereld van ideeën in het hoofd draag; ik heb een onmetelijke kracht te verteren; mij dunkt dat ik mooie dingen zal doen. Sta mij toe u te zeggen, dat gij mij zeer gelukkig maakt. Ik wou woorden bezitten voor mijn geluk, zooals ik er voor mijn droefenis heb. Eén ding weet ik: ik ben gelukkig in mijn kleine kamer, gelukkig bij uw broer, waarvan ik om uwentwille zooveelhoud, gelukkigbijalles, datmijoveruspreekt.

Ik heb daar drie Joyeux zien voorbijgaan; zij hebben met mij gesproken, zij hebben mij mishaagd, het is mijn verleden leven, dat onder mijn oogen voorbij is gegaan en dat ik nu zoo leeg vind; iets anders heb ik noodig en dat andere, — gij zijt het, die het mij geeft. Gij hebt mij doen lijden zooals ik nooit te voren geleden heb, maar gij hebt mij gelukkig gemaakt als nooit te voren. Gij zijt het, die mij hebt leeren leven en denken; aan u ben ik alles verschuldigd. Laat mij u danken. Waarom heb ik u niet op mijn schoot, waarom kan ik u geen duizend dingen zeggen, die ik u niet schrijven wil, waarom ziet gij mij niet met die groote liefde in de oogen, terwijl mijn bevende mond u zegt: Ik heb u lief, ik heb u lief, ik heb u lief? Adieu, mijn lieve engel.

44. — Gij kunt u niet voorstellen hoe de dag mij lang geschenen heeft en hoe laat ik opgestaan ben. Ik had gevraagd mij om half negen te wekken. Men heeft het gedaan. Maar ik moet nog een half uurtje ingeslapen zijn, want na te bed wat gedroomd te hebben en aan u gedacht, — wat ik dolgaarne deed, — ben ik pas om half elf opgestaan. Ik ga naar de Waux-Hall; ik zal er u ontmoeten, nietwaar? Ik ga alleen; Caroline heeft mij niet gevraagd er haar naar toe te leiden en ik heb het haar niet voorgesteld. Dat zou mij trouwens vandaag zeer onaangenaam geweest zijn.

Ik ben het niet, die Charles van zijn werk heb afgehaald; alle doen het, de een van de' ander; wij hebben gisteravond veel gelachen, maar hoe aardig Fritz ook zij, toch zou ik met hem niet kunnen leven. Hij is goed van inborst maar niet genoeg; ik houd veel meer van Kindermans en vooral van Charles die voorzeker de beste van de bende is. Ik weet niet waarom ik gisteravond niet naar huis ben gegaan, toen ik van u gescheiden ben; dat zijn van die oogenblikken, waarop ik er behoefte aan heb alleen te zijn en ik was zoo gelukkig. Waarom wilt gij u met het afschrijven van mijn drama vermoeien? Wanneer het opgevoerd wordt, wat mogelijk is, zal ik u dat eerste handschrift geven. Het zal voor ons beiden een souvenir zijn en gij zijt het, die het bewaren moet. Ik zal in mijn examen slagen, hoop ik; als ik in

deze laatste veertien dagen zooveel werk afraffel als ik verleden week heb klaar gespeeld, is er geen reden waarom ik mijn stof niet kennen zou. Ik hoop, ik ben vol hoop, ik hoop zelfs meer dan dat, ik hoop dat Charles ja zal zeggen. Ik zou hèm alleen alle avonden willen zien; de anderen zijn voor mij niet geschikt. Gij weet niet hoezeer ik u liefheb, hoeveel ik aan u denk, hoeveel geluk ik mij in de toekomst voorstel. Ik weet zoo goed dat gij mij liefhebt; gij hebt niet zooals ik bevliegingen van jaloerschheid en liefde, gij zijt altijd dezelfde, altijd liefhebbend en altijd bemind, hoe onhandelbaar ik soms ook moge zijn...

Vandaag over veertien dagen zal het de verschrikkelijke Maandag zijn en die is het wel, hoor; ik heb u niet bedrogen. Mag ik u omhelzen?

45. — Wij zullen er niet meer over spreken. Uw arme brief was zoo lief en zoo droef, ik had hem niet gelezen toen ik u heb zien weenen. Als ik alleen bij u was geweest zoudt gij niet lang geleden hebben. Sta mij toe, nu ik gansch alleen tot u spreek, nu niemand mij hooren kan, sta mij toe u te zeggen dat ik u liefheb, dat ik u alleen liefheb en dat ik vreeselijk lijd telkenmaal ik u pijn moet doen. Men zegt mij dat ik nadenken moet. Denkt men na in zulke aangelegenheden? Ik zeg wat ik op het hart heb en dat is alles. Ik heb u lief, ik heb u lief. Ik verlangde ten zeerste

u vandaag bij mij te hebben, ik heb veel aan u gedacht, ik heb mij erg eenzaam gevoeld, het deed mij veel pijn dat gij 's middags niet binnengekomen zijt, ik heb mij afgevraagd waarom gij zoo snel voorbij zijt gegaan, — het is van dat oogenblik af dat ik ongerust en opgewonden ben geweest, zoodanig dat het minste gerucht op de straat mij pijn deed. Ik heb u goed nieuws mee te deelen: ik ben vandaag ondervraagd geworden en ik heb zoo goed geantwoord als het maar kan. Sinds ik hopen mag, dat men mij zal toelaten u lief te hebben ben ik vol moed; ik verwachtte mij destijds aan een afwijzing en dat deed mij zoo'n pijn. Nu zijt gij misschien bedroefd, misschien dringt gij uw tranen terug; ik ook ben bedroefd: ik had gelijk u te zeggen wat ik heb gezegd, maar ik had het anders moeten doen. Ik wou dat ik u op mijn knieën kon nemen en dat ik uw tranen drinken kon; ik wou u laten zien hoe er diep in dezen toorn droefenis en liefde was. Maar gij zijt ver van mij en ik kan u slechts eenige koele woorden schrijven, ik kan u slechts zeggen dat ik u liefheb; gij ziet het niet, gij voelt het niet; maar gij weet het nochtans. Zeg mij dat gij veel van mij houdt; zeg mij dat gij niet boos zijt op mij; ik weet het, maar ik hoorde 't u gaarne zeggen. Hemel, wanneer zal ik de hand van Charles mogen nemen en hem zeggen: „Ik heb uw zuster lief". Dat zal werkelijkheid worden, hoor, ik zal in mijn examen

slagen, ik moet slagen. Mijn arme kleine engel, ik wil niet dat gij nog weent, ik wil dat gij vergeten zoudt wat gij vandaag hebt geleden. Ga nu te ruste en slaap heel zacht in. Ik ben bij u, ik waak op uw slaap, ik geef u mooie droomen en neem ze uit mijzelf. Ziet gij niet in mij en ziet gij mijn liefde niet, die, aan een schoonen engel gelijk, vrij van elken toorn, vrij van elke booze gedachte, zachtjes over u weent en die u zegt: „Ik waak op u en altijd zal ik op u waken, ik ben de uwe, doe met mij wat gij wilt." Slaap nu, slaap, gij hebt gebeden en gij hoort iets dat u antwoordt en u zegt, dat gij diep en hevig wordt bemind. Adieu.

46. — Ik heb u dezen morgen niet geschreven. Indien ik het gedaan had zou mijn brief u leed hebben gedaan. Gij hebt mij gisteren pijn gedaan, het is waar, en alvorens over uw jaloerschheid te spreken, moet ik u goed uiteenzetten waarom ik bedroefd ben wanneer gij lacht. Gij verbergt mij niets, ik ook wil u niets verbergen. Er is in de liefde die ik voor u voel, een soort van niet te bepalen droefenis, die mij lief is en die streelend is zoolang geen uitbundige uitbarstingen van vroolijkheid ze kneuzen. Ik heb veel gelezen, een weinig nagedacht, en ik heb altijd in iedere ernstige liefde die droefgeestigheid opgemerkt, die lankmoedigheid die ons tegenover de geliefde tot uiterst

gevoeligen maakt. Een nietsje bezeert mij dan, krenkt mij, een nietsje zou mij doen weenen, indien ik mij op dien indruk liet gaan. Ik heb dan behoefte om mij in mezelf te keeren en dat doet mij pijn, meer dan ik zeggen kan. Iedere andere vrouw, waarvan ik niet houd, zou vóór mij mogen schaterlachen: ik zou vast met haar meelachen en mij dol amuseeren, maar... ik zou haar niet kunnen liefhebben. Ik geloof dat ik u dat reeds heb gezegd. Zoo zult gij tenminste begrijpen waarom ik er boos uitzie, alleen uitzie. Boos ben ik niet, ik lijd. Herinnert gij u dat gij tot mij hebt gezegd: „Ik lach slechts omdat het u boos maakt en ik zou niet lachen indien het u niet boos maakte. Toen ik in het pensionaat was..."? Gij stelt mij dus gelijk met een pensionaatjuffrouw, die gij plaagde. Denkt gij daar wel aan? Het woord is wat wreed, nietwaar? Gij hebt een gansch ander karakter dan het mijne en ik begrijp dat het u moeilijk valt mij te verstaan. Gij spreekt over mij en vraagt aan mijn zuster: „Snapt gij iets van hem?" Mijn zuster antwoordt: „Nee," en dan herhaalt gij: „Het is bespottelijk," zonder verder te willen gaan. — Het is jammerlijk voor een vrouw te worden bemind zooals ik u liefheb, want in iedere liefde is er iets door en door droefgeestigs, als men droefgeestig mag noemen wat van zoo dichtbij het geluk raakt. Het geluk is verheven, vol tranen, en doet denken aan God. De voorbij-

gaande liefde is opgewekter: zij is een stuk speelgoed waarmede men zich eenigen tijd amuseert en dat men daarna, zonder leedwezen, weggooit.

Gij zijt jaloersch, zegt gij, jaloersch op wie, op wat? Wat heb ik gedaan, dat jaloerschheid bij u kan opwekken? Ik kom niet onder de menschen, ik ga niet naar den schouwburg; niet naar den casino, nergens; ik ga dikwijls bij een vriend, soms eens op café; dikwijls blijf ik thuis; is daar iets bij dat jaloerschheid kan opwekken? Ik zal u niet beknorren; ik weet hoezeer jaloerschheid kan doen lijden; maar ik beklaag u en ik zeg u: „Op mijn eerewoord zweer ik u, dat ik u liefheb en dat gij geen enkele ernstige reden hebt om jaloersch te zijn." Meer kan ik u niet zeggen. Hebt gij vermoedens op iets of iemand, zeg het en ik sta er voor in, dat ik ze in een oogwenk wegruim. Deze brief is lang; ik wensch mijzelf toe, dat gij hem gansch begrijpen zoudt, namelijk met welke bedoeling en onder welken indruk ik hem geschreven heb. Ik zal mij van harte gelukkig achten als gij hem niet belachelijk vindt. Adieu, uit ganscher harte heb ik u lief. O, gij zoudt zoo gelukkig zijn indien gij maar woudt.

47. — Toen ik gisterochtend uw brief ontving was ik diep terneergeslagen; gansch den nacht geen oog toegedaan, lichamelijk uitgeput, vreeselijke hartkloppingen en met dat al een drukkend weer

en naar buiten kalmte moeten toonen. Ik had er waarachtig behoefte aan en het was een gelukkige gedachte mij te schrijven. Die brief heeft op mij een verbazende uitwerking gehad; nu ben ik sterk, heb ik bij me-zelf gezegd, en ik ben het inderdaad geweest tot bijna aan het einde van het examen. Tegen het einde was ik ziek en was ik dood-op. Als ik eenvoudig examen had moeten afleggen als de anderen zou ik zóó aangenomen geweest zijn, maar als leerling, die zich tot het professoraat bestemt, was ik niet sterk genoeg. De discussie heeft anderhalf uur geduurd; twee professoren uit Brussel, die van mij niet houden, hebben het met warmte voor mij opgenomen; het mocht niet baten; geheel Gent, ik bedoel al de professoren uit Gent, hebben tegen mij gestemd met een hardnekkigheid, waarvan gij geen idee hebt. Tenslotte, daar de voorzitter tegen mij heeft gestemd, ben ik uitgesteld. Het was een vreeselijke slag, maar na enkele stuiptrekkingen thuis, na een wandeling van een paar uren in het veld, ben ik kalm geworden, ben ik zelfs blij geweest. Vandaag ben ik het niet meer, ik heb een vast besluit genomen; zeker, dit uitstel ligt mij op het hart, maar ik hoop, God zij gedankt, dat ik slechts achteruit ben gegaan om beter mijn aanloop te nemen. Tegen Paschen sta ik in voor mij-zelf; het doet er niet toe dat het nog lang duurt, maar het moet. Ware 't niet om mijn moeder, ik zou mijzelf niet zoo kwellen, maar

moeder lijdt er het meest onder, zij, die zooveel behoefte heeft aan eenige vreugde en aan wie ik slechts zorgen geef. De Heer nochtans is mij tot getuige dat ik mij, ondanks mijn uitputting, geen enkel oogenblik aan het wankelen heb laten brengen en dat ik vast zou geslaagd zijn, indien men voor mij dezelfde toegeeflijkheid had betoond als te Gent voor al die van Gent en alhier voor één onder hen, die met mij het examen hebben afgelegd. Maar wat wilt gij: een aanstaande professor moet veel sterker zijn dan de anderen. Welnu, ik zal het zijn, daarmee amen en uit. Ik weet wel wat ik noodig heb om mij gansch te herstellen, maar ik durf het u niet vragen. Zeg, is het waarlijk onmogelijk?

III.

1853—1854.

48. — Gij zaagt er bedroefd uit vandaag. Wat scheelt er? Zijt gij nog ongerust? Heeft iemand u bezorgd gemaakt? 't Is maar dat ik niet wil, dat iemand u met zorgen kwelt. Komaan, biecht op, waart gij heusch nog bedroefd vandaag? Welnu, ik, ik kom er voor uit, ik voelde mij gelukkig, ik zag en ik zie voor mij een zoo mooie, zoo mooie toekomst ontrollen. Ik voel mij zoo sterk, ik zal opnieuw moed hebben, één week, twee weken. — Ik ontvang uw brief, ziet gij wel dat gij nog droef zijt, ik voelde 't wel. Gij moet mij zeggen welke die afschuwelijke gedachten zijn, die gij u in het hoofd haalt. Ik vraag het u; gij zult, gij moet mij alles zeggen, alles; ik heb u veel pijn gedaan, ik weet het; dat gaat niet zoo gauw over, ik weet het. Waaraan denkt gij, wat vreest gij? Ach, gij moet het mij zeggen, gij moet. Is het voor de toekomst, dat gij bang zijt, is het een van die harde woorden, die ik tot u sprak, dat u op het hart blijft wegen? Spreek, zeg het mij; maar voor alles, heb mij lief. Ik heb behoefte aan uw liefde. Ik ben gisteravond met u niet zóó goed geweest, ik ben nooit zoo goed als het hoorde. Morgen zult gij lachen, heel zachtjes eerst, en dan, wie weet, zult gij misschien blij kunnen zijn, heerlijk vroolijk

zooals ons dat lief is, — blijdschap, die de uitstorting is van het geluk.

Alles wel overwogen zullen wij morgen teruggaan naar onzen ouden wegel links en heel op het einde van onzen weg, — gij weet wel, den wegel dien wij insloegen gansch in het begin.

Hoe droef is uw brief. O, wij zullen eens dat woord uit onze brieven schrappen, nietwaar? Bid voor mij, bid dat de Heer mij sterk en goedaardig laat zijn. Wanneer ik mij sterk voel, heb ik nimmer den moed om u pijn te doen, nooit. Ik neem den Heer tot getuige, dat ik u liefheb en u altijd liefhebben zal, dat gij mij begrijpt en mij beter kent dan mijn zuster zelf, dat gij de vrouw zijt die mij past, de vrouw, die mij op sommige oogenblikken uitermate gelukkig heeft gemaakt. Het leed dat mijn deel was is mij nooit van u gekomen, maar van mij, van mij alleen. Staak alle weenen, denk dat ik u uit ganscher harte liefheb en dat ik uw Charles ben zooals gij mijn Elisa zijt, — voor altijd.

49. — Ik zal u van avond om half negen zien. Gij zult eerlijk zijn met mij, gij zult mij zeggen of die zaak afgeloopen was toen gij naar de rue de l'Arbre Bénit zijt gaan wonen. Ik vraag u dat niet om u nog meer pijn te doen, maar om u mij te binnen te kunnen roepen zonder vrees dat tusschen u en mij een afschuwelijk beeld rijst, dat mij

dezen nacht heeft doen huiveren van walg. Ik heb u lief, en ik zou u geen zoen meer kunnen geven, geen enkele. Het is onmogelijk. Ik heb den nacht ellendig doorgebracht. Eerst dezen morgen heb ik eenige zeldzame en gloeiende tranen kunnen schreien. Wij zullen van avond met elkaar spreken, gij zult het openhartig doen. Het is het eenige dat ik u vraag voor al de liefde, die ik voor u heb gekoesterd en nog koester.

5o. — Welnu, het is vreemd, het bedroeft mij niet, ik ben gelukkig. Ik had den ellendeling wel doorzien, ik had ze allebei aangevoeld. Mijn engel, mijn lieveling, ik heb u gered; ook zal ik u altijd liefhebben; gij móest mij ontmoeten. Mijn gemoed is zoo vol dat ik niet spreken kan. Gij zult dezen nacht niet bedroefd zijn; gij zult niet zeggen: „Mijn Heer, ik heb ongelijk gehad hem dat te zeggen." Gij zult merken dat gij heel goed hebt gehandeld en dat ik u nog meer liefheb. Arm kind, maar ik ben er en men zal zóó tot u niet meer durven spreken. Gij voelt het wel, nietwaar, dat ik u liefheb?

Het is u duidelijk, nietwaar, dat gij niet verkeerd hebt gedaan en op dit oogenblik denkt gij aan mij en zegt gij bij u zelf, dat ik mijnerzijds aan u denk, nietwaar? Weet gij hoe ik thans ben? Geschokt. Morgen zal het tot mij doordringen, dat twee mannen ignobel genoeg zijn om zoo'n koop

te sluiten. Vandaag ben ik terneergeslagen. Nooit heb ik zoo iets gelezen.

Mijn Elisa, mijn lieve engel, zeg mij verder al wat gij denkt. Er steekt in mij een hart, dat waard is u te begrijpen en lief te hebben.

Tot morgen, de dag zal heel lang duren. Denk aan mij en denk niet meer aan hen. Adieu, ik heb u lief.

51. — Goed zoo! Dat is een lieve brief. Ik had er ten zeerste behoefte aan, die van gisteren was zoo koel, zoo kort dat ik er vandaag gansch den dag treurig om ben geweest. Heusch, ik heb een allerdroefsten Zondag gesleten en, als ik mij zóó voel, komen al de redenen, die ik heb om bezorgd te zijn, mij te gelijk overstelpen en drukken mij terneer. Nietwaar, gij hebt mij lief? Gij hebt nooit iemand anders liefgehad, nietwaar? Dezen voormiddag was ik dol; ik heb M * * * ontmoet of liever van ver gezien; ik heb op het punt gestaan op hem toe te gaan en hem in het gezicht te slaan. Ik had u willen kennen en liefhebben toen gij vijftien waart; maar gij hebt nooit iemand anders dan mij liefgehad, gij hebt het mij gezegd, ik ben het, die u heb leeren liefhebben. Gij kunt u niet voorstellen, hoeveel ik van u houd en hoe gelukkig ik ben als ik denk dat uw verleden slechts een lang kinderspel is geweest en dat het pas van nu af aan is, dat gij leeft en vrouw zijt. Duid het

mij niet ten kwade, als ik u zoo liefheb, dat ik wel wenschte alleen mijn leven voor u te hebben geleefd, u alleen te hebben liefgehad.

Zijt gij gistermorgen om 8 uur uitgegaan? Het is nochtans op dat uur dat ik naar de les ben gegaan. O, heb mij lief zooals ik u liefheb en ik zal zoo overgelukkig zijn.

52. — Nu nog weent gij misschien; ik, ik ween niet meer en mij dunkt dat ik gelukkig zou kunnen zijn, als gij niet meer lijdt. Denk goed aan mij, die uw liefde niet verdien, aan mij, die niet sterk genoeg ben om mijn slechte gedachten te verdrijven; aan mij, die u zoo liefheb, ja, zoo liefheb dat ik zonder u niet zou kunnen leven. Arm kind, 't is omdat gij in mij vertrouwen hebt gehad dat gij weent. Morgen zullen wij misschien een goeden avond hebben, maar ga niet naar Sans Souci; ga waar wij vandaag zijn gegaan; wij zijn er meer alleen; ik zal er zijn. Ik ga niet naar Sans Souci, het is wel verstaan. Waarom zijt gij nu niet bij me, ik zou u zoo gelukkig maken, ik zou zoo goed uw tranen afdrogen. Nu zijn wij alleen, elk langs onzen kant en wij zijn droef; ik geef toe dat wij zooeven samen waren en dat wij weenden. Maar zooeven was ik slecht en wreedaardig, terwijl ik nu... Morgen zal ik geen verdriet meer hebben tenzij over de pijn, die ik u heb gedaan, en, als ik u morgen gelukkig zie, zal ik gelukkig zijn. Gij

hebt nooit meer geweend dan vandaag. Ook ben ik misschien nooit ruwer geweest, maar ik had vandaag zooveel geleden. Gij weent niet meer, nietwaar; gij doet wat ik u gevraagd heb. Ik heb u lief. Wanneer wij gelukkig zijn, vergeten wij allebei zoo heelemaal onze smart. God geve ons morgen een mooien avond, wij hebben hem wel verdiend. Gij hadt u daaraan niet verwacht, nietwaar? Wat ook gebeuren moge, of ik blij of treurig ben, gekweld of gelukkig, ik zal u niets verbergen: ik zou het niet kunnen. De Heer alleen weet hoezeer ik u liefheb en hoe ik lijd wanneer die wreede gedachten mij vervolgen. Morgen, ik wacht den dag van morgen af; het weer is mooi, wij zijn jong, wij hebben elkander lief, en wij weenen. Als mij dat nog lang in het hoofd bleef steken zou ik tenslotte mij-zelf verachten. Weg moet het, weg. Moed, mijn God, moed en wilskracht. Adieu, mijn arme kleine engel, ik heb u lief, ik heb u lief, adieu.

53. — Ik had beter gedaan u niet te schrijven nietwaar? Ik heb geaarzeld alvorens den brief aan Virginie af te geven; ik was dol, mijn dwaasheid is over, nu ben ik kalm. Maar nu zijt gij het, die lijdt. Kalm, jawel, ik ben kalm, mijn hart slaat niet sneller dan naar gewoonte; geen koortsige opschrikkingen meer, geen snikken, niets meer. Ik ben kalm. Men zou zeggen dat ik met dat al er een wreed genoegen in schep u te doen lijden

en nochtans hebt gij er geen schuld aan. Ik weet niet waarom ik aan u al dat kwaad wreek, waarvoor gij heelemaal geen schuld draagt. Waarom kan ik niet gelooven? Ik zou zoo gelukkig zijn, ik zou u zoo gelukkig maken. Waarom moet die zwarte vlek uitgespreid liggen te midden van ons geluk? Ik wenschte dat ik gansch mijn leven tot op heden had vergeten. Ik durf niet in mijn binnenste zien, ik weet niet welk een demon ik daar draag, die mij kwelt en die grinnikt, — soort van kleinen beul dien ik uit mijn borst wou rukken, — hoe meer pijn hij me doet, hoe meer hij lacht en, telkenmaal ik tot mij zelf terugkom en den blik van dit afschuwelijk hoofd afwend, betrap ik er mij op te lachen om mij zelf. Ik ben mijn eigen beul, ik ben het, die mij kwel, ik ben het, die mij zelf pijn doe. Niet kunnen gelooven. Ik ben zoo gelukkig als ik geloof, en zoo goed. Welk lief briefje heb ik u gezonden, nietwaar, en hoe gelukkig maak ik u! Ik weet niet wat te doen. U daarover niet spreken, maar dat kwelt mij nog meer; er wel over spreken, gij lijdt. Wat doen? Het is het weer niet meer dat mij bedroeft, dezen voormiddag scheen de zon. Wat is het dan? Waarom zijt gij niet bij me? Ach, ik doe u veel leed, ik die u zoo gelukkig moest maken. Ik wou u de schaduw van iedere pijn besparen. Kon ik maar alles binnen mij zelf terugdringen. Ten overstaan van anderen kan ik mij wel opgewekt voordoen. Waarom kan

ik er voor u niet gelukkig uitzien? Wanneer ik wandel zijn er oogenblikken waarop ik mij ten gronde wou laten vallen en dat ik het niet langer uithouden kan. Al mijn moed stroomt uit mij. Zal dat dan nooit overgaan? Zeker, morgen misschien, een nacht erover slapen, dat zal voldoende zijn. Ik heb u lief, ik heb u lief. Mijn schuld is het niet, het is een noodlot dat zich aan mij hecht. Liefhebben en verdenken; men zegt dat dit niet samengaat. Jawel, dat is mogelijk, ik voel het sterk. Adieu.

54. — Ik ben genezen, ik ben gelukkig, ik ben opgeruimd. Gisteren vond ik het leven somber, vandaag vind ik het prachtig. Arme, mooie oogen, die zooveel geweend hebt om mij, ik had die tranen, die ik niet verdiende, willen drinken. Heb mij altijd lief zooals vandaag; Spaansch meisje, begrijp uw blauwachtigen Duitscher; spaar hem af en toe; die krachtige natuur is zoo gemakkelijk gekrenkt. Het is me alsof deze enkele verloopen dagen, die uw goede en enkele kus van gisteren zoo heelemaal heeft doen vergeten, — het is me alsof deze dagen een kwade droom zijn geweest, een afschuwelijke nachtmerrie. Gedurende deze vreeselijke dagen heb ik gedacht aan de jaloerschheid, aan de philosophie, aan de menschheid, aan den dood. Ik ben bestormd geweest door gedachten, die velen groot zouden noemen en die ik somber heet; maar één ding had ik vergeten: den levenslust.

Jawel, het geluk, het volle, volkomen geluk, de vreugde, de opgeruimdheid, de blijdschap zelfs zonder koorts. Er zijn velen rond mij, die lijden; ik heb zooveel en meer geleden dan wie ook; nu is het mijn beurt om te lachen en ik neem ze te baat. Adieu mijn engel, adieu, ik heb u lief. Tot morgen.

55. — Ik ben boos op M * * * omdat hij u gemagnetiseerd heeft en u eens bij het middel heeft durven nemen. Maar u, u geloof ik nu, alsof God tot mij had gesproken. Er is mij nog een oogenblik van dwaasheid overvallen; de dwaasheid is over, en ik heb u lief met vertrouwen, zonder jaloerschheid over het verleden, zonder jaloerschheid voor het heden, zonder jaloerschheid voor de toekomst. Ik verlaat mij op u als op het eenig hart dat mij volkomen en trouw liefheeft ondanks mijn gebreken. Ik heb u lief zooals ik niemand anders zou kunnen liefhebben. Alles zou ik u offeren en ik breng u nu het offer dat u en ook mij het aangenaamst is, dat van mijn jaloerschheid...

Gister heb ik uw brief op mij gedragen vanaf het oogenblik dat ik hem ontving tot op het oogenblik dat ik dezen ontvangen heb. Ik heb hem meer dan tienmaal gelezen en toen ik 's avonds te ruste ging heb ik er vol liefde en teederheid een dikken zoen op gedrukt. Mij docht dat ik er u uit hoorde.

Gij zegt, dat gij meer van mij houdt dan ik van u, — doe daar geen eed op. Ik heb u zoo uitzinnig

lief. Maar gij zult het nu zien! Uw verleden is voor mij een lange, een vroolijke, een schalksche kindschheid; nu zijt gij vrouw en ik neem u de hand als ontving ik ze van uw vader om u naar het altaar te leiden...

Ik denk slechts aan u, gij moogt er zeker van zijn, gansch den dag, altijd en als ik voortaan weer aan u denken zal, zal die gedachte zachtzinnig zijn en mij gelukkig maken in plaats van mij met jaloerschheid te bedroeven. Jawel ik ben gelukkig, gelukkig omdat gij mij lief wilt hebben, gelukkig mij bemind te weten en omringd met zooveel teederheid, gelukkig zelf te voelen dat ik u liefheb met volkomen vertrouwen, gelukkig te kunnen zeggen dat al mijn dwaze gedachten heengevlogen zijn om nooit meer terug te komen. Ik voel het en ik zweer het, gij kunt mij gelooven, na u het kwade te hebben gezegd mag ik u wel het goede zeggen. U altijd, niemand anders dan ú, — ik voel dat mijn leven zoo is gemaakt.

56. — Luister, Elisa. Als ik nu het bewijs noodig had, dat gij me geven wilt, zou het zijn dat ik u niet liefheb, dat ik geen vertrouwen in u heb. Ik heb vertrouwen, ik hoop; ik hoop meer dan gij denkt, vermits ik een geluk verhoop waarbij alle andere geluk in het niet verzinkt. Gij hebt mij lief en ik geloof u, ik verlang niets méér. Wilt gij er van afzien bij Cordelia dien stap te

doen, wilt gij er van afzien in die modder te roeren? Laat de boozen hun venijn spuwen, het zal me niet meer raken. Ik heb u lief, ik heb vertrouwen in u, ik zou niet anders meer kunnen. Ik zal uw vertrouwen verdienen, ik zal u niet meer zoo wreedaardig kwellen, ik zal voor u zijn wat gij zijt voor mij; mijn arme, kleine engel; gij schreit nog, nietwaar? Waarom ben ik niet bij u? Is Maria bij u; vindt zij iets om u wat kalmte terug te geven? Voelt gij u ook beter? Is het wel waar dat gij hoop hebt? Is het wel waar dat gij vertrouwen hebt? Ik ben uw Charles, ùw Charles, die slechts leeft voor u en u niet meer de schaduw van een pijn zal aandoen. Gij zult het zien. Stel uw hoop in mij, ik wil sterk zijn, ik ga voor ons beiden met geluk aan het werk en wanneer gij mij zeggen zult dat gij over mij tevreden zijt, dat gij hoop hebt (want gij zult mij alles zeggen, of gij hoopt of niet) zal ik gelukkig en sterker zijn. Kom nu, wilt gij gelukkig zijn? Wilt gij mij gelooven als ik u zeg dat ik u liefheb, wilt gij altijd denken dat wij gelukkig zullen zijn, wilt gij gelukkig zijn? Ik, ik heb geen enkele kwade gedachte meer, ik geloof u ten volle, ik heb vandaag een bewijs gekregen dat meer waard is dan al de anderen; wat gij gedaan hebt door bij Thyes te gaan, wat gij mij gezegd hebt heeft mij, doorheen de bitterheid van mijn berouw, als het ware een balsem op het hart gelegd. Gij weet niet hoezeer ik u liefheb.

Tot morgen, mijn engel. Ik zal uitgaan om wat lucht te scheppen. Adieu, ik heb u lief.

57. — Arm kind, gij houdt meer van mij dan ik verdien. Wat hebt gij gedaan? O, dat is liefde, dàt, dat is liefde. Ik ook heb u lief... Nooit meer, nooit, hoort gij 't, zal ik mij nog op die gedachten laten gaan. O, ik heb daar een goede vriend, maar een goede vriend, die van u houdt en die mij gezegd heeft wat gij gedaan hebt. Heb mij lief, heb mij altijd lief, mijn engel, ik zal beter worden. Ik zal die gedachten verjagen, die zoo slecht zijn en zoo onrechtvaardig, ik weet het... Vergeef het mij, ik ben zwak en jaloersch en ik heb u lief.

Gij weet wel dat ik u liefheb nietwaar, en dat die liefde blijvend is en boven al het andere uitsteekt. Hoop, hoop, ik zelf ben vol vertrouwen. Arme kleine engel, mijn Elisa, mijn liefste, gij moet mij vergiffenis schenken en hopen met mij, gij moet tot uw Charles zeggen, dat gij hem gelooft en dat hij u gelukkig zal maken. Gij moet hem ondersteunen en hem helpen goedaardig te zijn. Want zie, ik, ik heb geleefd, ik heb het kwaad overal gezien, in aanraking met het verderf is mijn hart bedorven geraakt en uw zuiverheid verwondert mij en ik twijfel. Gij zijt rein, ik weet het, gij hebt nooit iemand anders dan mij liefgehad, ik zie het, ik weet het en ik, ik hou van u. Bid voor mij, ween niet meer, arm kind dat ik zoo liefheb en dat ik

zoo lijden doe. Maar als ik lijd dan is het dat ik u liefheb, dat ik u liefheb, verstaat gij mij goed? Wat heb ik u doen lijden en hoe weinig hebt gij het verdiend! Het geluk was voor u gemaakt, gij waart goedhartig, maar alles is niet verloren, weet ge, gelooven moet ge, hopen moet ge en het mij zeggen. Ik heb veel geleden Elisa, maar ik heb altijd van mijn leed gehouden; tusschen ons beiden zijn er boozen geweest en ik heb u lief, ik heb u lief. Dat is al, al, ik zal niet meer twijfelen, ik voel dat gij nooit dan van mij alleen gehouden hebt, ik heb het vandaag gezien, ik heb gezien hoezeer gij mij liefhebt en ik heb ook gevoeld hoezeer ik u liefheb. Wilt gij gelukkig zijn? Ik zal het wezen. Gaat gij morgen uit? Wij zullen elkaar zien om 9 uur of zelfs om half-negen. Wij zullen lang en zacht met elkaar spreken en gij zult uw Charles terugvinden zooals hij u lief is, gij zult hem terugvinden zooals hij zijn moet als hij slechts naar zijn hart luistert en gij zult hem zeggen dat gij hem vergiffenis schenkt en dat gij van hem houdt. Hij weet het wel hoor; gij moet gelukkig zijn, — dat hangt van hem af en hij zal u gelukkig maken. Wanneer wij nog weenen Elisa zal het zijn van geluk. Voelt gij niet, Elisa, dat wat ik u zeg uit het hart komt, voelt gij niet dat ik u waarachtig met vollen ernst en uit het diepste des harten liefheb. Ik wil niet meer dat gij nog weent, tenzij dit uw leed verzacht: ween dan zoo

gij wilt en denk dat ik uw tranen drink. Altijd bij mij, zult gij mij beter maken, altijd bij mij, zult gij mij gelukkig maken, gij gelooft mij niet, maar zoo is 't, zoo is 't, zoo diep, zoo diep ik maar kan heb ik mijn geweten onderzocht. Al wat er goed en kwaad in mij is heb ik blootgelegd en ik weet niet wie, de Heer misschien, heeft tot mij gesproken: Elisa heeft u lief en gij houdt van haar en gij zult gelukkig zijn. Wanneer ik vernomen heb wat gij gedaan hebt ben ik op mezelf woedend geweest, heb ik een van die vreeselijke opwellingen des harten gehad, het hart, dat in opstand komt tegen hem die een slechte daad heeft begaan. Maar ik hou duizend maal meer van u om wat gij daar hebt gedaan. Dat is liefde, dát; wat ik u ook hebbe gezegd, mijn hart is in staat dat te voelen. Ik ben een ongelukkige gekwetste die nu slechts vraagt te genezen, terwijl het mij vroeger slechts lustte het verband af te rukken en mij zelf te doen bloeden.

Ik ben tegenover u hard en wreed geweest, omdat ik hard en wreed ben tegenover mij zelf. Luister Elisa, gij zult mijn vrouw zijn, de Heer wil het tot ons geluk. Gij hebt het gezegd: alleen dit voel ik als een gemis: niet elk oogenblik van den dag te zien hoe gij leeft om te weten hoe gij mij liefhebt. Iedere passie heeft haar verschrikkelijke momenten; wat mij betreft, ik zal die zwarte vlek uitwisschen; nee; ik zal ze niet uit-

wisschen, ik wisch ze uit, zij bestaat niet meer. Het is u duidelijk dat gij waarlijk de vrouw zijt die mij past, de vrouw vol gemoed die het hoofd van haar Charles zal verzorgen, zooals men een ziek kind verzorgt, die het genezen zal omdat hij genezen wil, die hem gelukkig zal maken, die altijd zal worden bemind zooals nu. Ja bemind zooals geen vrouw ter wereld bemind is, bemind met aanbidding, bemind zooals zij het zijn moet, als een kleine engel. Is het waar dat ik u zooveel heb doen lijden? Is het ú wel die ik zooveel heb doen weenen? U die bijwijlen niet voorbijkomen dorst uit vrees mij een oogenblik bedroefd te maken. Zulke dingen doen mij aan mijzelf twijfelen, maar wat mij te midden van dat alles troost is de gedachte, dat mijn liefde sterk en levend blijft, dat niets ze kan of heeft kunnen dooden. Wij zijn van elkaar. Ik wil gelukkig zijn, ik zal het wezen. Ik zal u al het geluk geven dat gij verdient. Morgen zal ik heel vroeg opstaan om te werken, niet voor mij, maar voor ons beiden. Toen ik zooeven met u sprak en u zei: „Ik zal werken voor mij" is mij een zoo diepe en zoo hevige snik naar de keel geweld dat mij wel duidelijk was hoezeer mijn hart bij die gedachte in opstand sloeg. Over gansch het leven, dat ik alleen zou hebben geleid, is mij een afschuwelijke en donkere mist gegleden die ik u niet beschrijven kan. Het was als een spokige droom en terzelfder-

tijd, bij de woorden: „Werken voor u", gaat mij door het hoofd als een heerlijk landschap met zon, liefde, liederen, bloemen: een teeder en gelukkig leven, waaraan ik alle stormen spaar, — een arme jongen met een eenigszins zwak hoofd gaat steunend op een vrouw, die hem liefheeft zooals niemand anders en die hij zelf ook gelukkig maakt door ze lief te hebben. Want zie mijn schat, ik hou van u en deze maal ben ik zeker over mijzelf, gij zult gelukkig zijn. Arme lieveling. Adieu Elisa...

Thyes zal gansch den avond met mij doorbrengen.

58. — Ik wil openhartig spreken: reeds lang geloof ik vast, dat gij mij liefhebt zooals geen enkele vrouw ter wereld tot liefhebben in staat is; meer nog dan gelooven, ik ben er zoo zeker van als van mijn bestaan. Ik heb nooit een hart ontmoet als het uwe. Zelfs terwijl ik u beschuldig heb ik vertrouwen in u; het zijn geen reëele kwalen, die mij lijden doen, maar ingebeelde. Gij ziet dat ik vrij-uit spreek. Het doet mij pijn aan u te twijfelen, en dat komt mij slechts dan voor wanneer het leven in mij uitdooft, wanneer ik lui ben en zonder moed. Het zijn jammerlijke, wreedaardige grillen, doch het zijn maar grillen. Ik weet niet wat ik doen zou, indien ik waarlijk uit den grond des harten aan u twijfelde. Wilt

gij dat ik u een fragment uit mijn dagboek overschrijf? Ik heb het niet geschreven om het u te laten zien. Ik laat het u lezen. Ik spreek over mijn twijfel. Ik schreef het vanmorgen: „Te twijfelen, nietwaar, mijn Heer, is een laagheid? Bewijzen? Heb ik er niet duizend waaruit blijkt, dat zij nooit iemand anders dan mij heeft liefgehad? Zij springen mij in 't oog. Bewijzen! Had ik er andere noodig dan haar matelooze liefde, haar rondborstigheid, haar rechtschapenheid? Wie heeft mij ooit gezegd dat zij had liefgehad? Niemand. Heb ik ieder oogenblik dat ik met haar heb doorgebracht zelf niet haar jeugdige, onbevangen en sterke liefde gezien? Heeft zij aanvankelijk niet met mij gespot? Nam zij een geliefde in ernst op? Was zij met mij niet wild en dolzinnig? Heeft zij mij niet geleerd, mij, die alvorens haar te kennen van de liefde niets dan de zinnelijke en brutale zijde begreep, dat men met het hart liefheeft? Eigenliefde, eigenliefde, gij zult goed vreezen te worden bedrogen, er is iets dat u verpletten zal en u zal verplichten te zwijgen: haar liefde en mijn hart, dat haar begrijpt.

Schaam u over u zelf, zwak wezen, dat, trots uw twijfel en hoe zeer ook overtuigd dat deze vrouw nooit iemand anders dan u heeft liefgehad, niet sterk genoeg zijt om gelukkig te zijn als geen mensch ter wereld. Zeg, wanneer gij er aan denkt om gansch uw hart te laten zien, om u goed of

kwaadaardig te toonen, zwak of krachtig, aan wie denkt gij? Wanneer de wind lauw is, de lucht vol liefde, aan wie denkt gij? Is het aan haar niet, altijd aan haar? Zijn dat niet uw dagen van geluk, wanneer gij haar begrijpt zooals zij het verdient? Zoudt gij van een andere vrouw willen houden dan van haar? Durf ja zeggen, zonder u zelf te beliegen."

Ik wil daar niets aan toevoegen, ik heb u lief, uit ganscher, ganscher harte en ik vraag u nogmaals vergiffenis. Gij hebt het kwaad niet verdiend, dat ik u aangedaan heb. Ik zweer u vóór God dat ik u mijn gedachte voluit heb gezegd, en niets heb verzwegen, niets. Ik heb u lief, ik heb u lief, ik heb u lief.

59. — Ik heb vandaag het derde bedrijf van mijn drama geschreven. Ik kan het vandaag niet meer herlezen, zoodat ik u pas morgen zal kunnen zeggen wat ik er over denk. Het is 8 u. 25. Ik ben zooeven langs uw huis voorbijgegaan. Ik heb M. *** ontmoet, die zich ten uwent begaf. Ik was zoodanig in gedachten verslonden, dat ik hem slechts herkend heb, toen hij reeds voorbij was; ik heb vandaag een meevaller gehad: dezen voormiddag heb ik zijn collega-in-de-gemeenheid per voiture ontmoet. Dank voor uw lieven brief, hij heeft mij zeer gelukkig gemaakt, ik was bedroefd toen ik hem kreeg. Nadien was ik blij en gelukkig.

Ik had hem pas ontvangen, toen ik u ontmoet heb. Houdt gij van Caroline niet meer? Zij begeeft zich maar zelden meer bij u. Er was vanavond licht aan uw venster, gij waart dus niet uitgegaan. — O, ik wou dat ik baas was ten uwent en dat ik een goede rijzweep had. Hij treedt binnen en ik mag niet eens te dikwijls langsloopen. Ik moet het u niet zeggen, gij zult onvriendelijk met hem omgaan, met al de minachting die hij verdient. Lieve Hemel, Elisa, hij is bij u, hij, die het eigenlijk niet moest wagen den drempel van uw deur te bezien. Ik zweer u dat ik geen enkel oogenblik wantrouwen koester, maar ik lijd, vergeef het mij, ik heb u zoo lief.

60. — Als gij gedaan hadt wat gij mij daar net hebt gezegd, als ik u op mij wachtend had gevonden, zou ik u om den hals gevlogen zijn en van dien dag af zou ik u lief gehad hebben zooals ik u nu liefheb. Die Mevr. *** heeft mij gezegd dat gij zwak waart. Zwak, gij? Gij zijt krachtig, vermits gij een edel hart hebt, te veel hart, zooals die goedaardige Marie zeggen zou.

Begrijpt gij dat begin van onze liefde; den dag na een woordenwisseling vóór vreemden, nadat ik V. en E. gezworen had dat ik van u niet meer hield, dat ik u niet meer liefhebben kon, u op mij wachtend te vinden, wat een geluk! Zooveel vertrouwen, zoo'n overgave, alles offeren

zonder berekening, zonder achterdocht... gij deedt wel het niet te doen want gij kondt aan mijn liefde twijfelen. Nu begrijp ik uw eersten brief, ik begrijp naast dien zoo goedmoedigen zin: „Ik ben het, Elisa zelf, die tot u zegt dat zij u liefheeft," dien anderen zin, waarop uw brief eindigt en waarin al uw bezorgdheid is samengevat: „Adieu, wees voorzichtig." Gij ziet of ik het geweest ben. Ik heb u waarachtig lief, gij kunt u op mij verlaten als op u zelf, als op uw vader en gij weet of hij u liefheeft. Ook van uw vader houd ik veel, omdat hij u zoo liefheeft. Adieu, mijn engel, mijn lieve kleine engel, adieu.

5 Februari 1853.

61. — Zeker Elisa, ik zal u gansch mijn vertrouwen geven. Tot dusver heb ik u heel wat verborgen, niets dat ú aanging, maar wel dat mij betrof, mij; nu zal ik u alles zeggen. Gij zult voor mij een vriend zijn, de éénige aan wie ik alles zal zeggen. Als in de vriendschap de liefde niet ligt besloten, is in de liefde de vriendschap vervat, meer zelfs. Tot nog toe had ik voor u eenige geheimen, ik zal er geene meer hebben; in uren van zwakheid, van ontmoediging zal ik bij u kracht en moed komen opdoen, en gij zult er mij geven, altijd. Mijn lieve kleine engel, gij zult niet veel woorden noodig hebben om me te troosten en

moest het wel zoo zijn, gij zoudt met troostwoorden niet gierig zijn, nietwaar? Luister, al wat ik in mijn hart verborgen heb, al wat ik voel, al wat ik denk zal ik niet meer aan mijn vrienden zeggen: gij alleen zult alles weten; want gij alleen zult over de macht beschikken om me te troosten wanneer ik droevig en om mij op te beuren wanneer ik terneergeslagen ben. Het is een vrij zware rol die ik u daar toebedeel, maar wees overtuigd dat wij door zóó te handelen alles doen wat noodig is opdat ons geluk duurzaam zou zijn. Adieu, melieve. Is een zoen van u niet zooveel waard als de zoetste troostwoorden van de beste vrienden? Ja, nietwaar, geef hem mij van ver. A propos, ik weet niet of gij al dan niet den brief dien gij mij geschreven hebt, verbranden moet. Doe het niet, ik bewaar liever wat van u komt. Geef hem mij morgen terug. Tot morgen dus, tot morgen.

62. — ... Hoe stelt gij 't? Zijt gij opgeruimd, zijt gij bedroefd, gelukkig of ongelukkig? Gelukkig, nietwaar, gelukkig moet gij zijn. Mij dunkt dat ik u nooit méér dan vandaag heb liefgehad: na gansch den avond aan u gedacht te hebben, heb ik gansch den nacht van u gedroomd. Wat een mooie droom! Gij hebt mij gisteren gezegd dat gij vóór alles mijn geluk wilt; het is het uwe, dat ik wil, het is het uwe, dat ik eisch; zoo niet, zult gij niet voldaan zijn. Begint gij te vergeten en

mij te vergeven, ja nietwaar? Gij hebt mij lief en gij moet de jaloerschheid begrijpen, die mij een jaar lang heeft gekweld, die tot nog toe de éénige oorzaak was van al wat ik heb geleden, van al wat ik heb doen lijden. Als een ademtocht is zij vergaan. Waarom zouden wij beiden nu niet gelukkig zijn?

27 Juni 1853.

63. — Dank u wel voor uw lieve briefjes... ... Ik ben nu gelukkig, zeer gelukkig. Gelukkig zeg ik, ik zal slechts gelukkig zijn na mijn examens, als men bij u thuis ja zegt. O, dat jawoord! Weet gij wel dat onze liefde een gansch drama is, maar één van die intieme drama's, die te mooi zijn om aan het publiek ten prooi te worden gegeven. Wij zullen het voor ons beiden en voor den Heer, die ons ziet en ons liefheeft, bewaren. De duivel hale mij als ik niet godsdienstig word. Gij zijt het, gij alleen. Het geloof van mijn jeugd, verhevener, verruimd, overrompelt mij. Van mijn jeugd! Alsof ik niet jeugdig was, gelukkig, bemind! Van mijn jeugd! Zij zal altijd duren als gij altijd van mij houdt. Ik heb vandaag goed gewerkt...

64. — Gij zijt jaloersch, ik beklaag u oprecht... Ik geef u mijn eerewoord: ik zal u gansch het verloop van mijn dag ronduit vertellen. Ik begin:

ik ben opgestaan om half negen; zoudt gij gelooven dat ik mij aan een brief van u verwachtte? Ik heb er geen gekregen. Ik was verwonderd. Ik had er het recht niet toe. Om kwart over tienen ben ik uitgegaan om mij naar Samuel te begeven bij wien ik juist op dat uur moest zijn. Kwart over elf ben ik rue des Secours, 7, aangekomen. Op het hoekje der straat, — gij zult zien dat ik niets terzijde laat, — bevonden zich vrouwen, die ik niet met haar naam wil noemen, aan een venster. Denkende dat ik een nummer zocht riepen zij mij toe: „Het is hier." Zooals gij wel denkt, ging ik niet binnen. Tusschen haakjes: sinds gij mij liefhebt heeft mijn hand noch mijn mond uit vriendschap al evenmin als uit liefde, een vrouw aangeraakt. Ik had daartoe niet eens het verlangen...

Ik ga verder. Ik trad bij Samuel binnen, men deed mij naar het eerste gaan. Henri kwam beneden en vroeg mij de baas des huizes te zijn gedurende tien minuten, dus alleen te willen blijven. Ik stemde er in toe. Eenige oogenblikken nadien kwam zijn vrouw. Zij leed aan zware pijn. Nevralgie vertrok haar gelaat zoodanig, van onderaan de kin tot bovenaan het hoofd links, dat zij op een doodshoofd leek. Vooral de neus was onbehaaglijk vertrokken. Zij liet mij alleen. Kort daarop verschenen Adolphe Samuel en Van Bemmel; Labarre (Louis) kwam een beetje later. Na verloop van tien minuten kwam

Henri beneden en zei: „Zou het geen tijd zijn om de anderen te laten bovenkomen?" Die anderen waren de typografen, die hij ten eten had gevraagd bij wijze van wederkeerigheid voor het feestmaal dat zij hem acht dagen na zijn huwelijk hadden aangeboden [1]).

Wij zetten ons allen aan tafel; er heerschte veel hartelijkheid, veel opgewektheid en vooral die goede mededeelzaamheid des harten. Men zong, men las verzen voor, goede en schoone verzen, waarin men al wat ter wereld groot en mooi is bezong: de vrijheid en de liefde. Ik moet u 't een en ander over Henri Samuel en zijn arbeiders vertellen. Van hem, die een zeker aantal personen werk en broodwinning verschaft, hangt het af of hij hun meester is of hun vriend. Aan den meester gehoorzaamt men, voor den meester arbeidt men tegen zooveel per dag; voor den vriend rekent men niet uit.

Tegen het einde van het diner herhaalde een lichtelijk beschonken arbeider onophoudend: „Ik? Ik wil voor meneer Samuel creveeren." — „Eet liever," zei Henri en hij vulde zijn telloor opnieuw en de arbeider at en dronk, terwijl hij telkens weer zei: „Ik? Ik hou van mijn bourgeois; ik, ik wil voor mijn bourgeois creveeren." Het was grappig, men lachte, maar het was ontroerend...

[1]) In een anderen brief verhaalt hij dat hij bij het huwelijk aanwezig is geweest

Na sommige romans van G. Sand te hebben gelezen, waarin zij over den arbeider spreekt: Le Compagnon du tour de France, bij voorbeeld, Horace, Le Péché de M. Antoine, zeggen de menschen uit hoogere standen: „O, G. Sand idealiseert den arbeider, zoo is de arbeider niet." Welnu, zij vergissen zich, tegen hun aller oordeel in heeft G. Sand gelijk. Wil men nog warmte, jeugd, enthousiasme, kracht zoeken, dan moet men het doen bij die mannen met kiel en vereelte handen. Onder het zwart habiet slaat het hart minder snel en het is alsof in een bepaalde wereld al de vrouwen poppen zijn en al de mannen Pierre C * * *.

Wij hebben veel gedronken, veel gebabbeld, veel brandende, hard brandende kwesties en die met den dag blakender worden, opgeworpen. Half drie zijn wij vertrokken, Samuel, Van Bemmel en ik; om drie uur was ik thuis; om vier uur dineerde ik als naar gewoonte; om vijf uur ben ik naar Thyes gegaan; om half zeven keerde ik in een gietenden regen naar huis terug om uw brief te ontvangen; om negen uur kreeg ik hem en nu voltooi ik mijn antwoord. Wees niet jaloersch, Elisa... Gelooft gij aan de mogelijkheid dat ik een andere vrouw zou liefhebben?...

65. — Maandag hebben wij het geluk gekend, gisteren het plezier; het is waar dat de dagen van plezier veelvuldig voorkomen, de dagen van geluk

zelden. Het is waar, dat men bij zich zelf niet zeggen kan: „Ik ben gelukkig." Hoe zou men zich anders, om ze nimmer meer los te laten, aan die uren klampen, waarop de borst zich uitzet, waarop de intelligentie zich verheft, waarop al wat er aan gepeinzen vol poëzie en liefde bestaat zich aan ons voordoet, waarop men denkt aan de eeuwige liefde, aan het kind dat men zal liefhebben, waarop men tenslotte in den hemel is, want als er een hemel bestaat, dan is het wel die. Gisteren was het hartstocht, Maandag liefde...

66. — Ronduit gezegd, — ik heb het u dezen voormiddag geschreven, — indien ik mij altijd laat meesleepen door den lust om een vrouw naar mijn grillen te plooien, naar al mijn verlangens en begeerten, dan zal ik altijd ongelukkig zijn en zij met mij. In gezelschap van mannen voel ik mij nooit gekwetst, doordat ik aan hen slechts ruwheid vraag, wat mij het recht laat met allen ruw te zijn...

... Ik weet dat gij mij liefhebt, maar... ik heb het u gezegd: wanneer wij elkaar ontmoeten, ik beminnend, gij ondeugend, een beetje spotziek, een beetje dol, dan is er noodzakelijk iemand, die wordt bezeerd en gij zijt het niet. Er zijn oogenblikken, dat ik, wijl ik mij zoo'n verschrikkelijk raisonneur voel, wijl ik zoo goed de kleine armzalige gebreken opmerk, waarvan gij u beteren

wilt en die ik zelfs overdrijf, — er zijn oogenblikken, dat ik mij afvraag of ik u waarlijk liefheb, maar er zijn er ook andere, waarop ik, wanneer gij tot mij spreekt zooals ik gaarne word toegesproken, wanneer gij mij aanziet zooals ik gaarne word aangezien, kortom op duizend andere oogenblikken ervaar ik, dat mijn rede afdrijft, dat mijn borst zich uitzet alsof ik in een bosch was vol violen en eglantiers, dat ik uw liefde voel, die mij als een parfum bedwelmt... en ik leef, met volle longen leef ik, en dan heb ik u lief... Elisa, is het zoo dat gij wilt bemind worden? Een verwijt wil ik u niet maken, maar gij draagt het geluk in de handen, als uw geluk u van mij moet komen... Alle bitterheid is mij vreemd, wrok evenzeer, ik weet het, maar dat oogenblik waarop ik mij gekwetst voel is pijnlijk voor wie mij liefheeft, — voor u, want gij houdt van mij.

Hoe dikwijls heb ik het lot benijd van die altijd welvarende baldadigaards, die 's avonds na hun bier en hun wijn te hebben naar binnen gewerkt naar huis terugkeeren en daar een zoo baldadige vrouw als zij zelf aantreffen...

Te veel denken is een kwaad, een groot kwaad altijd van alles den grond te willen zien, een karakter te willen uitpluizen, — zooals de chirurg een lijk ontleedt, — in oogenblikken van ontmoediging, droefenis, verveling. O, zalig zijn zij die niet denken...

In uw armen leef ik dubbel, ben ik anders. Ver van u adem ik niet meer op dezelfde wijze. Ik wou dat gij altijd bij me waart; gij zegt dat gij boosaardig zijt, gij vergist u... gij kunt u niet voorstellen hoeveel poëzie en liefde gij in mij hebt doen ontwaken. Vóór ik u kende zocht ik de wereld op, misschien uit verveling; thans ontvlucht ik haar. Vóór ik u liefhad, begreep ik niets van de natuur, nu hou ik ervan... De verkleefdheid? Alleen om uwentwille heb ik ze verstaan... En nochtans blijft nog iets over van het nukkig kind, van het verwend en eigenzinnig kind... Het is gansch een biecht, die ik u daar spreek... Tot morgen, ik omhels u uit ganscher harte.

Dinsdagvoormiddag.

Mijn engel, mijn kleine lieve engel, ik zend u deze lange biecht, die ik u wel nooit dacht te zenden. Gij zult er veel hoogmoed uit lezen, maar ook veel liefde. O, gisteren voelde ik het nog: ik heb u lief met alle kracht en leven in mij...

Hoe goed begint deze dag en wat een heerlijke avond gisteren! Alles kalm, zacht, lauw om mij, en ons... O, dat was geluk, dat! Mijn vrouw, mijn kleine vrouw, want eens zult gij het zijn en, als het God belieft, zal het niet lang meer duren, wij zullen gelukkig zijn, — meer dan anderen; wij zullen zoo'n plezier maken, wij zullen dol zijn

in het huwelijk en wij zullen een mooi kindeken hebben, dat uw evenbeeld zal zijn en dat wij allebei zullen liefhebben zooals ik u liefheb...

67. — Waarom zegt gij in uw jongsten brief zoo dikwijls dat ik u niet liefheb? Zeker, als ik u zoo goedaardig zie, zoo verkleefd, zoo beminnend, zeg ik dikwijls bij me zelf dat ik niet zoo veel van u hou, als gij het verdient, maar ik heb u door en door lief, gij moogt er zeker van zijn, zooals niemand ter wereld zou kunnen liefhebben... ... Jawel, zeg ervan wat gij wilt, ik heb u lief uit ganscher harte, ik denk al werkend alleen aan u, slechts één verstrooiïng, u. Wanneer ik mijn gedachte vrij mag laten gaan is het altijd op u dat zij zich vastzet. Al wat ik goed doe is met het oog op u; er is geen enkel van mijn boeken waarin uw portret niet voorkomt en dikwijls staat mij uw beeld voor oogen zonder dat ik er mij aan verwacht.

Gij ziet dat niet alleen mijn hoofd vol is van u, maar zelfs mijn hand, wanneer ze vrij is, teekent machinaal uw beeltnis.

26 December 1853.

68. — Zonder twijfel zullen wij elkaar morgen ontmoeten; wij zullen met elkaar praten, wij zullen elkaar liefhebben, wij zullen het zeggen en wij

zullen gelukkig zijn. Anderen beelden zich in dat zij liefhebben; wij alleen weten wat het is. Iederen dag houden wij wat meer van elkaar; iederen dag kennen wij elkaar wat beter en allebei winnen wij er bij...

Als ik morgen in dezelfde stemming verkeer als nu, zal ik u lang de les lezen: ik zal u namelijk toonen hoeveel ik van u hou en ik zal u door BxB, een zoen vermenigvuldigd met een zoen, bewijzen, dat gij, verre van zooals vroeger (maar niet altijd) de teederste vezels te kneuzen, ze voortaan zoo teederlijk en met zooveel liefde zult aanraken, zoo veilig en zoo verrukkelijk, dat ik, telkenmaal ik u zal hebben gezien, een voorraad geluk zal opgedaan hebben voor een maand; maar, dank zij God, gij zult hem vaker vernieuwen... ... Meer en meer word ik door de gedachte gekweld, dat het van mijnentwege loyaler zou zijn, eerlijk met uw vader te spreken... Het is u duidelijk dat ik daarover niet moet nadenken en dat ik, den dag dat gij tot mij zeggen zult: „Ga met vader spreken," mijn zwart habiet en mijn witte handschoenen zal aantrekken en hem uw hand zal gaan vragen. Hou ik nog niet langer van u dan twee jaar? Adieu.

69. — Waaraan hebt gij gedacht toen gij wakker werdt? Aan mij? Zal ik u vanavond zien? Zijt gij niet bedroefd? Kondt gij maar half wakker zijn en zoo mijn brief lezen: sluit de oogen, ik

ben bij u, wij zitten naast elkaar, uw hoofd leunt op mijn schouder. Ik zeg niets tot u, mijn hart klopt te luid om te spreken. Het weer is mooi; het is avond; er is in de lucht een niet te bepalen geur, een lauwe wind; de hemel is zuiver, maar niet helder; er zijn slechts eenige sterren. Gij voelt dat gij mij gelukkig maakt, gelukkig om van welbehagen te sterven en gij zijt zelf gelukkig; ik voel dat aan de wijze waarop gij mij de hand drukt; het is me alsof gij zegt: „Hoe komt het dat er oogenblikken zijn waarop gij mij zoo goed verstaat en andere waarop gij mij zoo weinig begrijpt?" Gij zegt mij dat niet, maar ik weet dat gij dat denkt, ik voel uw gepeinzen u door 't hoofd schieten en als zoenen op mijn hart terechtkomen. Het geluk drukt mij geweldig; ik hou van de aarde die uw voet aanraakt, van den steen waarop wij gezeten zijn, van den deurstijl waaraan ik leun. De boomen zijn mij lief, die van mijn geluk schijnen te trillen, de hemel die niet al te helder is om onze liefde niet schuw te maken; mij zijn die verre geruchten lief, die wij veeleer raden dan wij ze hooren, de karren op de wegen, de zware stappen der vrachtrijders en die onafgebroken zucht van de stad, zucht met zooveel leed en tranen beladen en die slechts een toevalligheid te meer is in de duizend kleine dingen waarvan ons geluk is gemaakt. Mijn mond plooit zich niet tot een zoen, want er zijn zoo'n oogenblikken, waarop het de ziel is die de

geliefde vrouw omhelst; ik voel dat ik u met liefde omring, zooals gij mij met geluk omgeeft. Ik zeg bij me zelf dat gij voor altijd de mijne zijt, met uw zoo door en door goed hart, — arm hart dat ik zoo menigmaal heb doen bloeden. Ik voel dat diegene, die mij aan u mocht willen ontrukken, geen uur zou te leven hebben. Nee, daaraan denk ik niet, ik denk alleen aan gelukkig te zijn en om met tranen God te danken, die u voor mij heeft gemaakt en mij voor u.

70. — Ik heb op dit oogenblik onbegrijpelijk verlangen naar het open veld en de Lente. Ik wou dat ik met u te lande was, in een groot huis, waar er voor mij een kamer zou zijn, gemeubeld als een schildersatelier en voor u een middeleeuwsche kamer, met eik, met Cordovaansch leer aan de muren en bloemen overal. Ik wou dat ik een uitgestrekte heide had, bosschen in de verte, de wijde hemel; de stad drukt mij terneer en verveelt mij. Wanneer wij getrouwd zullen zijn, zullen wij gedurende de vacanties naar buiten gaan. Dat geeft nieuwe kracht en slechts daar leeft men ten volle. Ik ben u twee dingen verschuldigd, die ik vroeger nooit heb gekend: tranen en liefde voor het open veld. Hoe goed begrijp ik, dat gij niet van de wereld houdt; de wereld is het allervervelendst, het allerwalgelijkst, het meest opiumbevattende dat ik ken.

Ik heb u niet veel over mijn drama gesproken; ik heb het nu gelezen en ziehier wat ik er over denk. De intrige zit goed in elkaar, er zijn eenige goede scènes; de karakters op één na zijn veeleer geschetst dan volledig geteekend; er zit beweging en leven in. De intrige is noch heelemaal nieuw, noch heelemaal oud; er zijn eenige détailvondsten. Ik zal u het onderwerp niet vertellen; ik denk het aan de Vaudeville te geven en u het genot der verrassing te laten. Gij zult dan zelf oordeelen wat het waard is. Het heeft een groote verdienste en wel van met veel lust gemaakt te zijn, en de uit liefde geboren kinderen zijn dikwijls mooi.

Uw brief heeft mij dezen voormiddag onzegbaar veel genoegen gedaan; hij was zoo lief, zoo streelend; ik ben een groot kind; ik ben zoo dol op liefkoozingen en zoenen. Een lief woord is genoeg om met mij te doen wat gij wilt...

71. — Uitstekende, maar korte avond. Wij moesten elkaar nooit verlaten. Altijd, altijd te zamen! Wat een mooie droomen zouden wij verwezenlijken. Eens zal dat komen... maar wanneer? Als ik maar slaag, maar slagen zal ik, ik ben er zeker van; verleden jaar slipte ik er bijna door en toen kende ik niets. Dit jaar moet het alleszins gaan, nu ik toch iets ken. Nog twee en een halve maand en ik verschijn voor die verschrikkelijke pedanterikken.

... Gij kunt u niet voorstellen hoeveel potsierlijke en afzichtelijke koppen er zijn onder die gebrilde kletshoofden, die men professors noemt. En zeggen dat ik eens het vel van dat dier zal aanschieten...

72. — Ja, gij zijt wel dol. Kom, des te beter, ik heb dat liever dan dat gij troosteloos zijt. Nee, Sint Nicolaas is mij niet komen bezoeken. Ik heb gisteravond in al de hoeken van het huis pantoffels gezet. Zij waren 's ochtends zoo leeg als toen ik ze er 's avonds had gezet.

Dezen morgen was ik bepaald óp; om acht uur was ik in de universiteit. Helaas, ik ging er heel wat zwaren kost verduwen, zwijnenvleesch voor het verstand. Ik, ik eens professor zijn, het hoofd van arme kinderen, die mij niets hebben misdaan, volstoppen met Grieksch en Latijn, kijk, er zijn oogenblikken, waarop ik dat uiterst koddig vind! Ik loop verder op dat pad, ik zal tot het einde gaan, maar het komt mij voor dat Fortuna mij onderweg zal oppikken en mij een buitenkans zal verschaffen. Of ik ze te baat nemen zal! Wie weet? Ik zal misschien groote dingen doen. Eén ding... hindert mij om te slagen: het geweten. Het is een zware steen aan het been voor hem, die het succes achternaloopt. Alles te zamen genomen, heb ik hem liefst aan het been. O, als ik rijk was, wat een mooi leven zou dat zijn! Verzen,

proza, muziek, reizen, schoonheid, altijd schoonheid... heerlijke studies, heerlijke schilderijen en bij dat alles u, de heerlijkste van alle! En nooit voor zich de flauwe gezichten van pedanterikken, die een uur in het ronde naar oude boeken stinken. Werken, nooit zijn zonder iets te doen, denken als men niet werkt, maar werken aan wat men liefheeft, maar werken vooral aan uw geluk: ziedaar wat ik moest kunnen doen. De vrijheid, kortom, de volledige vrijheid, met ons beidjes de wereld ingaan! Ta, ta, ta, ta, laten we daarover niet meer spreken. Adieu, ik heb u lief!

73. — ...Waarom beklaagt gij mij? Waarom beeldt gij u in dat ik vermoeid ben? Gisteren ben ik zoo frisch en zoo welgezind uitgegaan alsof ik pas begonnen was. Hoe lief zijn uw twee brieven; zij hebben allebei die tint van verrukkelijke droefgeestigheid, waarin gansch de liefde besloten ligt. Weet gij wel dat ik u, wanneer ik met u scherts, maar half zooveel liefheb dan wanneer ik een beetje bedroefd ben, die droefgeestigheid waarover ik u sprak. Zij alleen geeft aan de liefde dat parfum waarbij niets anders heerlijk is, niets anders zachtzinnig...

... Ik heb vandaag na mijn diner een jongen man ontmoet, die rijk is en een beetje artist; hij gaat naar Parijs, naar Rome of naar Napels. Hij is vrij, hij zal naam maken en ik heb een zwaar examen

af te leggen. Hierover spreek ik niet, ik zal slagen, maar het andere... Als de wetenschap maar de kunst niet doodt! Ik, ik heb geen wetenschappelijken bol, maar ik hoop dat ik sterk genoeg zal zijn om te weerstaan aan den stompzinnigmakenden invloed van diep doorgrond Grieksch en transcendante philosophie. Beschouw mijn woorden niet als ontmoediging; ik heb moed en kracht; zelfs heb ik hoop.

Misschien valt mij succes ten deel, misschien zal ik aan een dagblad kunnen verbonden worden, misschien zal ik geld winnen met mijn pen. Geld verdienen! Dat moet ik doen, en nochtans streef ik voor alles naar schoonheid en nooit zal ik van mijn pen een werktuig maken. Nee, het ware te mooi succes en roem te hebben; het komt mij voor dat die dingen voor mij niet zijn gemaakt. Alvorens een werk te beginnen zal ik nog menigmaal de overtuiging koesteren dat het goed is; en dan, al volg ik ook mijn plan, zal het mij, eenmaal voltooid, slecht toelijken. Er is nochtans een middel om hier te slagen. Ik heb reeds een goede onbeschreven reputatie; heel wat menschen rekenen op mij. Maar ik moest gansch mijn leven aan de kunst wijden en op 't eind zou ik nog dat ideaal niet bereikt hebben, dat zoo heerlijk is, zoo groot en dat ik altijd hier in het hoofd draag om er al wat ik doe naar te beoordeelen. Gij zult mijn klein drama lezen. Ik heb u reeds gezegd wat ik er over denk;

ik vind het warm, er steekt beweging in, maar het is nog niet heelemaal dat, ik kan beter. Gij zult mij zeggen wat er u in bevalt en wat u tegenstaat; doe dat voor mij. Daar waar de getoonde liefde u geen liefde toeschijnt zult gij 't me zeggen. Gij zult mij zeggen wat u behaagd heeft en wat u is tegengevallen...

74. — ... Ik ga uit, Thyes vertrekt morgen; wij zullen wat babbelen, ik zal mij voor hem blij voordoen, hij mag mij niet bedroefd zien; het is niet goed dat twee vrienden, wanneer zij van elkaar scheiden, een pijnlijken indruk van elkaar meenemen...

... Ik weet niet waarom, maar vandaag heb ik geen hoop in het welslagen van mijn examen, volstrekt niet; indien ik niet slaag weet ik niet wat ik doen zal; wel weet ik dat ik geen convulsies hebben zal en niet zal weenen zooals het vorig jaar, maar ook weet ik dat het mij veel meer pijn zal doen. Waarom hebt gij mij niet geschreven?...

75. — O maar! ik ben gelukkig, ik ben er niet meer, ik droom, dat is van zelf sprekend. Gelukkig, maar ik mis iets. Het is heel veel u te zien, met u te spreken, u de hand te drukken, maar ik wou dat gij bij me waart, alleen. Weet gij wel dat ik u liefheb?...

... Ik moet u dat niet zeggen. Waarom mag

ik het u niet zeggen? Is mijn liefde een misdaad, iets slechts, waarover ik mij schamen moet? Neen. Welnu dan... O, laat het mij u zeggen. Gisteren heb ik uw broer ontmoet; hij sprak mij over mejuffer X..., over een stap, dien hij bij haar vader heeft gedaan. „Maar hadt gij een vaste positie toen gij u aangeboden hebt?" heb ik hem gevraagd. „Neen," antwoordde hij mij, „maar het was niet om terstond met haar te trouwen; indien ik geen betrekking had kunnen vinden, zou ik zes maanden, acht maanden, een jaar meer gewacht hebben dan ik voorzien had." — „Dat is dus mogelijk?" vroeg ik hem. „Wel zeker," antwoordde hij, „best mogelijk." — „Ik wou uw oordeel daarover hebben," voegde ik er aan toe, „nu weet ik waaraan mij te houden." Inderdaad, ik weet waaraan mij te houden; hij zei mij nog andere dingen, waaraan ik hem bij gelegenheid kan herinneren, onder andere dit: „Als ik van een vrouw hield zou er niets mij kunnen beletten met haar te trouwen, noch vader, noch moeder, noch broer." Hij heeft gelijk, ik schiet te kort tegenover hem, maar, waarlijk, hij weet er niets van en als hij het weet zullen wij hem alles uitleggen. Dus is het vast besloten dat ik in de maand Augustus met uw vader zal spreken... indien ik slaag. Gisteren was ik een oogenblik en zelfs verscheidene oogenblikken bedroefd. Mejuffer V... wandelde aan den arm van M. N..., haar verloofde; zij zag

er zoo gelukkig uit, zij boog zoo heel en al naar hem. Dat deed mij pijn en deed mij denken dat ik ook, ach, ik ook... Niet dat ik zoo zeer van die liefde in 't openbaar hou, die blikken vóór iedereen, ik heb Mejuffer V... belachelijk gevonden, maar gelukkig... Nog een maand en over mijn lot zal beslist zijn. Er is iets dat mij zegt dat ik slagen zal: mijn geluk, mijn opgeruimdheid, mijn kracht, uw liefde die grooter is dan het vorig jaar. Dit jaar zal mij gunstig zijn en al wat ik zal ondernemen, zal mij voor den wind gaan...

76. — Gij zijt daar zooeven weggegaan en ik heb u niet gehoord; ik ben heel en al in beslag genomen... ik dacht aan heel wat treurige dingen, onder andere aan mijn examen...

... Gij kunt u niet voorstellen hoe pijnlijk de toestand is van iemand, die na gansch den dag gewerkt te hebben niets meer voor zich ziet en die zich na een ganschen dag van vermoeienis inbeeldt niets te weten en niets te hebben gedaan. Dat maakt mij onrechtvaardig en knorrig. En zie, daarbij komt nog dat ik treurig ben geweest omdat ik u daareven slecht de hand heb gegeven. De dagen schijnen mij een droom toe, zij gaan zoo snel, zoo snel en als ik ze ten einde heb gebracht kan ik niet zeggen of zij leeg zijn of gevuld. Wat ben ik verheugd u morgen te zien... Ik zal zoo flink werken... Het is vreemd, ik ben verschrikke-

lijk angstig; het zou mij uiterst veel pijn doen niet te slagen en men verwacht dat ik een onderscheiding halen zal...

... Ik wou dat ik nog over drie maanden beschikte en ik heb er maar één meer. Kom, laten wij daarover niet meer spreken; morgen zal ik u zien, morgen zult gij mij zeggen, dat gij mij liefhebt, gij zult heel teeder tot mij spreken, gij zult mij hoop geven en ik zal u heel dikwijls omhelzen voor gansch die lange week, dat ik alleen ben geweest...

... Morgen, morgen, het is me alsof ik een andere wereld ging zien; ik stel mij voor dat ik den duur van een avond een ander leven, een beter leven zal leven... Deze week heb ik moed gehad; slagen moet ik, slagen wil ik, slagen zal ik... Als gij morgen naar buiten gaat breng mij een grooten tuil veldbloemen mee...

77. — ... Gij deedt wel mij te schrijven, ik had uw brief noodig om mij wat op te knappen, want ik was wanhopig. Ik ben nu niet opgeruimd, ik ben niet dol, maar ik ben gelukkig met dat geluk, het teederste van alle geluk, dat eenigszins bedroefd geluk dat op een gedeelde liefde steunt. Over veertien dagen is het beslissend oogenblik daar. Ik verwacht mij eer aan een nederlaag dan aan een triomf; bij voorbaat schik ik er mij in; word ik aangenomen dan zult gij in mijn blijdschap

deelen; zoo niet, dan zal ik u met mijn droefenis niet doen lijden. Slechts daaraan moest ik denken en ik denk slechts aan u.

... Nog veertien dagen, twintig op zijn hoogst, en ik ben vrij, vrij als een vogel in de lucht...

78. — ... Dit zijn nu reeds acht dagen, dat ik van u ben verstoken. Dat is lang, weet gij, acht dagen. Ik ben over mijn week niet tevreden, het komt mij altijd voor dat ik niet genoeg heb gewerkt. Ik heb vandaag slechts zeven uren gewerkt. Ik zou er twaalf moeten werken. Hoe dolgraag had ik niet dat ik mij op mijn canapé mocht zetten, dat ik aan u mocht denken en dat ik al denkend aan u mooie dingen mocht schrijven. Maar dat mag niet. Een stevige, vurige roeping hebben en er niet alles aan mogen offeren! Maar om te schrijven moet men een stoel hebben om te gaan zitten en dien stoel moet ik met mijn drie diploma's verdienen. Zal het een harde of een zachte zijn, uit met goud benageld leer of uit beschilderd hout? Ik weet het niet, maar hebben moet ik hem. Ik leer een heeleboel dingen die mij vervelen, die ik gek vind, nutteloos en die ik toch slikken moet. Als de liefde mij de pil maar verguldt...

79. — Hebt gij lekker geslapen? Stelt gij 't beter, niet maar zoo'n klein beetje, maar heel veel beter? Ik heb vandaag zoo veel aan u gedacht!

Er zijn dagen en zij zijn talrijker dan ik het u zeg, dat al het goede dat gij mij hebt gedaan, dat al de lieve woorden die gij tot mij hebt gesproken mij alle te zamen in de herinnering schieten. Ik zie terug op drie jaar, die verloopen zijn zonder dat uw gedrag één oogenblik veranderd is, zonder dat gij hebt opgehouden mij lief te hebben met een teederheid, die u alleen toebehoort. Hoe slecht ik ook moge geweest zijn, nooit is u een hard woord over de lippen gekomen. Wanneer ik u kwelde was het nooit een boosaardig woord dat uw mond ontviel, maar een klacht, een arme, innig zachte klacht, die ieder ander dan het brutaal schepsel, dat ik soms ben, zou verteederd hebben. Mijn kamer is zoo mooi, zoo mooi! Ha, wat een juweeltje zou ik er van maken als ik rijk was. Ook samen zullen wij eens een kamer hebben, waarin wij voortdurend bij elkaar zullen blijven. Ik denk heel dikwijls aan die mooie kamer, waarin wij al de gravuren uit deze kamer zullen hangen en onze Lieve Vrouw en al onze souvenirs. Wij alleen zullen in die kamer binnenkomen. Het zal een klein liefdesheiligdom zijn. Gansch het jaar zullen wij er bloemen hebben, bloemen die wij goed zullen verzorgen, waarvan wij veel zullen houden en die wij door overvloedige zorgen mooier zullen maken dan haar zusters. Er zal in die kamer een breed raam zijn met een groot grijs gordijn uit ongebleekt grof linnen. Het moet niet te klaar

zijn om gelukkig te zijn, en wanneer een van ons zal uitgegaan zijn, zal de andere er op hem wachten. Er zal geen luxe zijn, de luxe maakt treurig en stompzinnig, het zal een kamer van geliefden en artisten zijn. Wij weten lief te hebben, wij zullen altijd liefhebben. Tot dan toe zal ik slechts half gelukkig zijn en nochtans zou ik mijn half geluk niet ruilen tegen al de vreugden der anderen...

29 Augustus 1853.

80. — ... Gij kunt u niet voorstellen hoe ongelukkig ik ben door van u verwijderd te zijn. Wanneer ik begon met u lief te hebben, Elisa, heb ik bij me zelf gezegd: „Het is voor het leven". Ik kon toen niet zoo waarachtig spreken, want nu eerst kan ik zeggen: „Het is voor het leven"...

Ik ben vandaag onbevangen, als dichter, als verliefde wandelen geweest naar het open veld; toen ik die zoo prachtige boomen zag, sommige zoo gansch verlaten wegen, heb ik bij me zelf gezegd: „Mijn Heer, wat zou deze natuur, die reeds zoo heerlijk is wanneer Elisa ver van mij is, nog prachtiger zijn als ik Elisa aan mijn arm had." Droomen zijn dat, ik weet het, droomen van een dwaas. Op het middaguur bij voorbeeld, als alles met licht overstroomd is, als de bladeren schijnen te zingen en elkaar te zoenen, als de wind de

boomen, de planten naar elkander neigt om ze in een omhelzing te vereenigen, kunt ge u niet voorstellen hoe mij dit alles aan u doet denken. Er zijn vrouwen, die al die heerlijkheid zien en onderwijl slechts aan zich zelf denken, ik denk slechts aan u. Waar gij niet zijt ben ik eenzaam, vreeselijk eenzaam...

81. — Dikwijls kwam ik gejaagd, vervoerd, koortsig bij u terug; gisteren ben ik gelukkig teruggekeerd. Ik was als met een atmosfeer van geluk omwonden, badend in iets onzeggelijk teeders, dat gansch mijn wezen doordrong. Dat weergeven kan ik niet, het is onmogelijk; een zonnestraal in de Lente, een extaze naar God, de blik van de vrouw die men op zijn vijftiende jaar liefheeft, de eerste hartklop, de eerste zucht uit liefde, het was dat alles te zamen. Nee, het was meer. Elisa, me lieve, het was geluk en de vrouw, die aan een man het geluk schenkt dat gij mij hebt gegeven, die vrouw zal gansch haar leven worden bemind. Wat ik gisteren gevoeld heb is iets nieuws voor mij, iets heelemaal nieuws; mijn liefde, want ik had u lief, ik had u sterk en machtig lief, mijn liefde nam een tint van goedheid aan, van kalme kracht, iets dat gelijkt op de diepe vereering van de Italianen en de Spanjaarden voor de Heilige Maagd. Onverdeeld is mijn hart aan u en voor altijd...

82. — Of ik u altijd zal liefhebben? Gij zijt er dus niet zeker van? Gij gevoelt dat niet, gij? Voelt gij niet wanneer gij alleen zijt, — als gij u soms eens alleen voelen kunt, — voelt gij niet dat iemand bij u is, dat er als een warme adem is die u omringt, een zoo omsluierde stem, dat ze nauw verstaanbaar is, die iedere seconde tot u zegt: „Ik heb u lief." Ik, ik voel dat; waar ik ook ga, daar zijt gij; nooit ben ik alleen...

Merkt gij niet dat onze liefde een nieuwe phase intreedt, dat er tusschen ons beiden een lossere overgave is, dat wij elkaar meer liefhebben, dat wij beiden van elkaar houden zooals wij dat nooit te voren hebben gedaan?...

Gij hebt gebeden, gij hebt geweend, ook dezen nacht zult gij misschien nog bidden en weenen; maar niet meer uit droefenis, nietwaar?

Geef acht, of liever nee, wees gelukkig; die tranen, die gebeden, die vervoering, het is de liefde die hooger reikt en zich verruimt, het is dat soort van liefde waaraan niets weerstaat en dat ik u tot mijn geluk en trots heb ingeboezemd.

22 Juli 1854.

84. — Het is vreemd, ik stel mij voor dat gij het niet goed zult vinden. Gij moet het mij zeggen, hoor; gij moet mij zeggen waarom, wat u niet bevalt. Gij zult den moed niet hebben om mij te bedriegen, nietwaar?...

85. — Nog eenige verzen en alles is voltooid. Maar één ding stel ik vast: ik kan niet goed den lof zingen van een mensch. Ik spreek in mijn gedicht veel meer over België dan over den koning, alhoewel hij waarlijk door goedheid en voorzichtigheid uitblinkt. In volle geweten verhoop ik noch den eersten noch den tweeden prijs, ik waag maar eens de kans. Ik heb een kunststuk uitgehaald, waaruit mij in elk geval eenige mooie verzen overblijven, die ik altijd eervol zal kunnen laten drukken. Gij zult trouwens het gedicht lezen... Tot morgen.

86. — Ik ben zeer blij dat gij tevreden zijt. Ik geloof ook dat dit stuk goed is. Maar het handelt maar weinig of niet over den koning en looft slechts terdege België. Het is de lofspraak van een republikein op een koning die een eerlijk man is. Daarbij is het niet volledig. De XVIe eeuw ontbreekt, de oorlogen van Louis XIV zijn er niet bij; dat en nog heel wat meer, dat is een grove fout waarin gemakkelijk valt te voorzien, vermits ik, door te bewaren wat ik reeds heb en dien allegorischen vorm te behouden, gansch de geschiedenis van ons ongelukkig land verhalen kan.

Gij moogt het stuk aan Maria toonen, mij dunkt dat het haar genoegen zal doen, het is met het hart geschreven. Maar maak u geen illusies over succes. De idee is ternauwernood aangeduid, de

idee, die de oorspronkelijkheid van het stuk uitmaakte, door de schildering van den wijzen koning, die wijselijk regeerde over zijn wijs en altijd te braaf volk. Ik heb gisteren een groote, zeer groote wandeling gedaan. Wij zijn naar Saventhem gegaan om de schilderij van Van Dijk te zien; zij is zeer fraai.

De muren van de kamer waarin de schilder gedurende drie maanden gewerkt heeft en die, gansch met teekeningen en schetsen van zijn hand waren bedekt, de muren van die onschatbare kamer, die commercieel gesproken ongelooflijke bedragen waard waren, zijn een jaar geleden afgeschuurd en gekalkt. In Italië zou men om ieder stuk muur een lijst gelegd hebben en erover groote ruiten. Het is een schande!

Gij zijt niet droevig, ik kon het zien aan uw brief. Blijf opgewekt, gij moogt het zijn en ik ook, aangezien wij van elkaar houden!

17 Augustus 1854.

87. — Gij zijt niet ziek, nietwaar?...

...Ik heb uw twee tuiltjes tot één vereenigd in een groote porseleinen vaas met blauwe bloemen, die gij in de keuken moet hebben gezien. Onder die vaas heb ik uw lampekleedje gelegd en ik heb alles in het midden van mijn schouw gesteld.

Gisteren heb ik op mijn muur een datum geschreven: den 16en van deze maand, drie jaar

geleden, deed ik voor u open en hebt gij een stap vooruit gedaan, terwijl gij zeidt *mijn liefste*. Herinnert gij u dat? Nee, ik heb u niet lief sinds drie jaar, het is onmogelijk; een liefde blijft niet zoo sterk na drie jaar. — Jawel, jawel, jawel, zij blijft tien jaar sterk, zij blijft altijd sterk. Het is half twaalf; ik heb gedaan met werken. Ik heb veel aan u gedacht: ik ben bij uw bed gegaan, ik heb u uw melk met eiers gegeven, ik heb u omhelsd, ik heb u liefgehad en gelukkig gemaakt, ik heb u steeds maar aangezien, ik heb uw mooie oogen, die ik zoo dikwijls deed weenen, gezoend, uw handjes die mij moesten kastijden en die voor mij slechts liefkoozingen overhebben, uw voetjes die zoo rap kunnen loopen om mij gelukkig te maken. Nog droom ik, hoor. Waarom heb ik u vandaag niet kunnen zien, het weer is zoo mooi...

88. — Ik stel het beter, veel beter. Lieve dokter, ik vertrouw u een moeilijk te genezen zieke toe en die een beetje te veel van zijn ziekte schijnt te houden. Hij kan zijn leven niet aanvaarden zooals de Heer het hem heeft gemaakt, hij moet iets anders hebben. Indien men hem vroeg wat, zou hij antwoorden: „Ik weet het niet". Als het goud is dat hem ontbreekt, goud in de gemeene beteekenis van fortuin, is hij wel onnoozel bekommerd te zijn, vermits hij volkomen zeker is dat hij er nooit zal hebben. Met de hartstochten

van een millionnair beschikt hij over de middelen van een voddenraper.

En niettemin, is zijn leven mooi of zou het mooi kunnen zijn. Er ontbreekt hem niets: de vriendschap? hij kent ze; de liefde?, men houdt van hem zooals men van niemand anders houden kan en hij heeft ernstig en diepgrondelijk lief...

89. — Ik heb vandaag den zachtsten en den droefsten dag tevens doorgebracht, dien men zich voorstellen kan. Gelukkig over onzen mooien avond van gisteren, was ik treurig omdat ik niet bij u was. Ik leefde dubbel door de herinnering, ik kwijnde in het nu. Er zullen ons nog mooie avonden als die weggelegd zijn, en nog mooie nachten. O, nu bij u te zijn, altijd! Toen ik gisteren bij u zat op onze nieuwe en kleine gezellige trap zei ik tot u: „Ik wou dat ik stierf". Ik had gelijk, het is het oogenblik van den dood; wat ter wereld is er droeviger dan opnieuw kever te worden na engel te zijn geweest? Jawel, engel, er bestaat in den hemel geen zoo onmetelijk, geen minzamer, geen volleđiger geluk en zoo er engelen bestaan zijn dat niets anders dan gelukkige menschen.

Hoe jammer, dat wij allebei niet langzaam en zonder pijn kunnen ontslapen wanneer wij zoo gelukkig zijn. Hoe dol veel hou ik van mijn heftige liefde voor u, vol wanhoop, heimelijke razernij,

woede, tranen en snikken, maar die mij ook oneindige extazes geeft, als de hemel zoo ruim...

Hebt gij opgemerkt dat wij gisteren allebei onzen brief geëindigd hebben met de onomstootbare verzekering dat wij van elkaar niet houden. Wij moeten wel zeker zijn van ons zelf om zulke dingen tot elkaar te zeggen!...

90. — ...Dat is een zeer bewogen avond geweest, ik ben niet ongerust, ik heb mij niets te verwijten, ik ben kalm: wat er ook gebeure men zal ons niet scheiden en verneemt men, — verneemt uw vader of broer dat wij elkaar liefhebben, — zij zullen ons niet scheiden. Uw goede naam berust bij ons beiden, wij dragen er zorg voor zooals wij dat willen en aangezien gij denkt dat ik niet zou worden aanvaard in den toestand waarin ik mij bevind, zie ik niet in waarom wij niet nog drie maanden zouden kunnen wachten...

91. — Ik heb verschrikkelijke hoofdpijn, ik ben ziek en desondanks ben ik gelukkig. Ik maak duizend luchtkasteelen voor onze toekomst, ik kies ons huisje, ik bemeubel het. Het is verrukkelijk. Wij hebben met ons beiden al het papier en de meubelen gekozen, we moeten er trouwens eens over spreken. Gij hebt gelijk te zeggen dat onze toekomst mooi zal zijn en ik ben geduldig omdat ik zeker ben van u. Spreek zoo spoedig

mogelijk met uw vader, tracht zijn oordeel te kennen en deel het mij gauw mee. Ik zal eerst waarlijk gelukkig zijn den dag dat ik u loyaal zal liefhebben, tenminste in het oog der menschen, en dat ik u zeggen kan: „Ik heb u lief". Maar gij moet muziek leeren, wij moeten ons nestje vroolijk maken. En zooals thans zullen wij uit wandelen gaan. Het zullen zoo liefelijke wandelingen zijn en op de aantrekkelijkheid der verboden vrucht na, zullen zij zoo aangenaam zijn als die welke wij thans doen. Zij zullen ons zelfs liever zijn,— ik heb u lief genoeg om iedere bijkomstige aantrekkelijkheid te kunnen missen. Wij zijn twee kinderen, gij en ik. Weinig smart zal ons deel zijn, veel vreugde en geluk. In uw armen te rusten, altijd bij u te zijn, u zooals ik nu doe, al mijn intiemste en heimelijkste gepeinzen toe te vertrouwen, op elkaar te steunen, ik lijdend voor u, gij lijdend met mij of liever: samen gelukkig te zijn, dat is mijn droom. Een droom! Neen, dat is een werkelijkheid. Adieu mijn engel, ik heb u lief.

Maandag.

92. — Ja, uw kleine kamer; leven met u, altijd, en sterven den dag dat gij mij niet meer lief zult hebben. Het ware niet meer leven dan. Sta mij toe u te zeggen dat ik doodelijk bedroefd ben, dat ik vandaag vertwijfel; leven met u, maar men moet kúnnen leven en waarvan zal ik leven?

Ik heb een plan, ik heb er zelfs twee, die ik u uitleggen zal; voor er een jaar verloopen is moeten wij getrouwd zijn, ik ben het wachten moe. Gij moet de mijne zijn, mijn vrouw en dat ik geen blik of geen woord of geen zoen meer moete stelen! Het moet; onze liefde moet vrij zijn. O, ik ben bedroefd u te schrijven, troost mij; zeer bedroefd, ik wist niet welk een eeuwigheid het was vier dagen door te brengen zonder u te zien...

93. — Gij zegt dat gij mij liefhebt, ik geloof u, want ik heb het noodig u te gelooven. Als ík wist dat gij ongeduldig op een brief van mij kunt wachten, als ík dacht u te doen lijden door de verzending ervan uit te stellen, zou ík, die nochtans, voor mijn liefde voor u kan instaan, niet een maand hebben gewacht, — zooals gij hebt gedaan. Ik weet dat ik ongelijk heb gehad u te spreken over dat klein grafmonument met sombere opschriften en zwarte stempels, waarmede gij zoo terecht en zoo geestig den spot hebt gedreven. Maar ik weet ook, dat ik u den dag vóór mijn examen, waarin ik tot mijn geluk ben geslaagd, u den nederigsten, den meest onderworpen brief heb geschreven, dien ik ooit aan een vrouw heb gericht. Gij weet wat gij erover gezegd hebt. En nochtans als ooit de uitdrukking trouw de gedachte heeft weergegeven dan is het in dien brief geweest. Ik wil met u ronduit spreken, me aan

u toonen zooals ik ben; ik zeg het u dan ook rondborstig: uw stilzwijgen heeft mij diep gegriefd. Mij dunkt dat wij om onze gedachten en gevoelens uit te wisselen genoeg hindernissen moeten overwinnen zonder dat nog een van ons beiden er behagen in schept ze uit grillen of onverschilligheid te vermenigvuldigen. Na u voor mij goedaardig, milddadig en liefhebbend te hebben getoond, hebt gij mij plotseling onverschilligheid en minachting betuigd, gij hebt mij pijnen doen verduren die ik u niet in bijzonderheden verhalen zal, want ik houd er niet van mij te beklagen. Wees dus niet verwonderd als ik u zeg, dat ik vast besloten was u niet meer te schrijven, zeker als ik was, dat gij niet eens aan mij meer dacht. Gelukkig is uw brief mij uit dien ellendigen staat komen bevrijden, gij hebt mij bewezen... dat gij mij niet heelemaal vergeten hadt...

Vergeef mij die verwijten, ik hoop in de toekomst genoeg kracht te hebben om te zwijgen als gij mij nog lijden doet.

Ik wil nu terugkeeren tot dat verleden, dat ik hartgrondig verfoei. Niet alleen heb ik alles, dat niet van u kwam, verbrand, maar den tijd gedurende denwelke gij mij zoo streng bejegende, heb ik gebruikt om al te verzamelen wat ik aan brieven en souvenirs daar had kunnen nalaten waar ik langs ben gekomen. Ik wil niet dat een andere dan gij één liefdewoord van mij zou be-

zitten. Ik ben daar geheel en volkomen in geslaagd. Dat was trouwens voor mij een gewetenszaak. Ik zal u niet meer vragen of gij voldaan zijt, ik vrees dat gij niets van al wat ik doe goed vindt, ik zal dus afwachten dat gij mij beter beoordeelt; dan zult gij mij misschien met uw vertrouwen een beetje van de liefde teruggeven en van het geluk, dat gij mij zoo wreedaardig hebt onttrokken.

94. — Uw brief is charmant, het ware leelijk van mijnentwege mij er boos om te maken, gracieuzer en geestiger kan men geen verwijten maken. Het spijt mij alleen dat hij geen drie weken vroeger is gekomen. Is het coquetterie of plaagzucht of hebt gij geen tijd om mij te schrijven? Ik begrijp niet, dat gij, overtuigd als gij moest zijn dat ik u liefheb, den moed hebt gehad om mij een maand te laten kwijnen zonder er mij aan te herinneren dat gij een beetje aan mij dacht. Gij denkt er niet aan dat ik, gedwongen u van ver lief te hebben, zonder u te kunnen spreken of hooren, zonder uit een blik van u, uit een glimlach een beetje hoop te putten, — gij denkt er niet aan dat ik dolveel van uw brieven houd, dat ik ze niet missen kan, dat gij mij nooit te veel schrijft en altijd te weinig. Ik wil u niet vervelen met een opsomming van mijn angsten, mijn voortdurende angsten; gij zoudt mij nogmaals een gek noemen, een kind, een buitensporige dwaas. Nochtans, ben

ik een kind, dan is het dat ik door u lief te hebben zeer jonge, zeer nieuwe en zeer sterke gewaarwordingen ondervind; ben ik gek, dan is het uit liefde voor u en, ben ik buitensporig dwaas, dan is het dat ik niet altijd mijn hoofd bij me heb als ik aan u denk. In het vervolg zal ik niet trachten volkomen ernstig en redelijk te zijn, maar wel het te schijnen... Ik zal trachten er een man van de wereld uit te zien en mij binnen de strengste grenzen van de conventies op te sluiten. Die schijnbare verandering zal mij zwaar vallen; tot nogtoe was ik gelukkig geweest u mijn heimelijkste gepeinzen te toonen, mij heel en al aan u over te geven... Gij ontneemt mij dat geluk, ik berust erin. Gij zegt altijd *vous* tot mij, ik zal mij niet meer verstouten u te tutoyeeren; ik was zoo vrij geweest u bij den naam te noemen, dien ik, trots mijzelf, gaarne uitspreek en schrijf; gij hebt mij nooit bij den mijne genoemd. Ik ben zoover gegaan u een haarlok te vragen, andere kinderachtigheid, die mij buitengewoon lief is; dat gedeelte van mijn brief schijnt gij niet eens te hebben gelezen. Ik vraag er u excuus over, deze brief is noch heelemaal ernstig, noch heelemaal redelijk, maar ik zal mij oefenen in de manier van schrijven, die in het woord iets anders uitdrukt dan men denkt. Ik zal daar misschien in slagen, maar sta mij voor de laatste maal toe u in de taal die de mijne is te zeggen: ik heb u lief, ik ben heel en

al de uwe en voor altijd. Ik heb u lief als een broeder, als een minnaar, als een vriend; als broeder door den eerbied; als minnaar door den hartstocht en het verlangen; als vriend door het vertrouwen, dat ik in u stel. Vóór ik u kende wist ik ongeveer wat het beteekende een vrouw boven andere vrouwen te verkiezen; gij alleen, Elisa, hebt mij de liefde doen kennen, met haar angsten, haar vreezen en bangen, die voortdurende gespannenheid van hart en geest naar eenzelfde vrouw, de liefde met haar ongebreidelde verlangens, haar neerslachtigheden, haar groote smarten en haar matelooze vreugden, gij alleen hebt mij doen begrijpen, dat ik slechts leven kan dan door u en u alleen lief te hebben.

95. — Gij zijt eindelijk tot mij teruggekomen. Nu kan ik het u zeggen, ik heb waarachtig gedacht dat ik u verloren had, dat gij van mij niet meer hieldt. Ik ben boos geweest op u, ik begon u te haten, mijn vertrouwen in de toekomst, mijn verkleefde liefde, alles is thans teruggekomen zonder bitterheid, zonder nagedachte. Van boosaardig, sceptisch, als ik was, ben ik opnieuw goed van inborst en liefhebbend geworden, ik kan u dan ook niet zeggen hoe gelukkig ik was de mooie bruine band te ontrollen, die uw haren vormen, uw prachtige, zoo lange, zoo zijïge haren. Het komt mij voor, dat gij ten minste één van de duizend

zoenen hebt moeten voelen die ik erop heb gedrukt, want die haren leefden nog, het is een deel van uzelf. Welnu desondanks is te midden van mijn geluk een droevige gedachte gegleden; die haren hebben mij nog sterker doen voelen welk een verschrikkelijken afstand de wereld tusschen ons beiden legt. Vergeet niet dat ik erop reken op ieder bal van de Philantropie met u te dansen, vergeet niet dat gij zonder iemand te weerstreven een eigen wil hebt en moet hebben om u tegenover mij te gedragen naar uw goeddunken, wil, waartegen niemand strijden kan. Het doet mij leed voor u, dat gij, zooals gij zegt, blij wilt schijnen wanneer gij treurig zijt en dat gij genoeg om de menschen geeft om u te hunner intentie de moeite te geven uw humeur te veranderen. Het is reeds veel kalm te lijken, wees het in schijn, daarmede stelt iedereen zich tevreden en kalmte doet geen vermoedens rijzen. Overweeg wel Elisa dat gij al die u omringen overtreft en dat het te veel dalen is wanneer gij tot hen nederdaalt. Niemand heeft trouwens het recht u te ondervragen en nog minder u zijn wil op te dringen; ik weet overigens dat gij het niet dulden zoudt. Maar door u aan het huichelen van gevoelens die het tegendeel zijn van diegene welke gij ervaart gewoon te maken, bereidt gij u in de toekomst tallooze pijnen. Begin met ze van nu af te vermijden door geen toegeving te doen aan om het even wie. Wees u uw superioriteit bewust,

overweeg dat uw taak is te heerschen, zooals dat past aan iedere vrouw en aan ieder man die zooals gij den gemoedsadel, de schoonheid en het verstand vereenigt. Herinnert gij u dien avond dat ik u ontmoet heb: gij waart met de juffrouwen R... de ééne rechts, de andere links van u, trippelend aan uw zijde; uw hoofd en schouders staken er bovenuit. Welnu, zij schenen mij zoo klein, maar zoo klein en zoo grappig toe dat ik mij niet inhouden kon te lachen. En dat is juist de indruk die alle vrouwen, welke ik bij u vergelijk, op mij maken...

IV.

1856.

96. — Morgen, kwart over zes, aan den grooten muur. Ik zal waarlijk gelukkig zijn u te zien. De zaak van Tours schiet op (merk op hoe ik reeds handelstermen gebruik). Ik ben vandaag bij de barones geweest die zeer lief is geweest voor mij en voor moeder, welke ook geroepen was. De koopman verlangt ten spoedigste met mij in betrekking te komen en heeft mijn adres gevraagd. Ik voel me heel en al vreemd, ik kan niet zeggen dat ik opgeruimd ben en nochtans is het mijn geluk, want het is mijn fortuin. Gelukkig dat Adolf wachten zal tot ik mijn *Zélande* voltooien kan. Ik ben moe van gisteren zoo den gek te hebben gespeeld zonder blij te zijn. Maar wanneer gij gerucht maakt meenen de menschen dat gij uitbundig vroolijk zijt. Wij zijn om drie uur van bij Labarre teruggekeerd. O, hoeveel liever is mij een bij u doorgebrachte, teedere avond. Zij zijn wel zeer zeldzaam sinds veertien dagen. Tot morgen nietwaar. Ik heb u lief.

96 bis. — Neen lieveling, het verveelt mij niet een brief van u te ontvangen. Ik ben waarlijk droef dat gij zoo iets zegt. Ik heb dat niet verdiend. Alles gaat wel. Caroline is mij dezen voormiddag

toen ik thuiskwam om den hals gesprongen. Ik wanhoop niet over de toekomst; misschien ben ik over tien jaar vrij en rijk. Ik zal u dat uitleggen. Ik heb u lief.

15 Februari 1856.

97. — Als wij te zamen waren, als wij zonder te spreken tot elkaar zeiden: ik heb u lief, als wij elkaar een van die heerlijke zoenen gaven, die ons uit het hart komen, zoudt gij dan nog treurig zijn? Neen nietwaar? Gij weet niet hoe ik u mis. Ik denk altijd, altijd aan u en ik vraag mij af wat gij doet, waaraan gij denkt. Dezen voormiddag zaagt gij er vreeselijk ernstig, erg treurig uit, ik zag wel dat gij het inderdaad waart; maar de groote jongen heeft het kleine meisje wel veranderd gevonden en hij was niet tevreden; moet hij de waarheid zeggen, hij heeft haar niet zoo mooi gevonden. Als het kleine meisje zich Maandag om zes uur aan den grooten muur wil bevinden zal de groote jongen er zijn, hij zal aan het kleine meisje een boek *Silhouette de fou* geven, dat het kleine meisje met haar kleine handje heeft afgeschreven. Het kleine meisje moest eigenlijk den goeden God bidden om het Maandag niet te laten regenen. Het kleine meisje weet niet meer, dat de groote jongen haar uit ganscher harte liefheeft.

98. — Handelsreiziger worden, zonder meer, dat is het wat M. Chaperon mij aanbiedt. Ik heb er aan mijn peter over geschreven en hem een weigering laten voorzien. Zoo wil ik niet verloopen.

Zijt gij gelukkig? Hebt gij van harte gelachen? De zon schijnt. Ik hoop in de toekomst. Ik heb u lief.

17 Maart 1856.

99. — Ik had u dezen voormiddag niet kunnen schrijven, zoo dwaas was ik nog. Uw lieve brief heeft mij niet doen verlangen u te antwoorden. Gisteren nochtans heb ik, toen ik binnentrad, mijn moeder alleen gevonden en ik heb bij haar geweend. Zij heeft mij veel liefs gezegd, dat was voor mij een wroeging en een gewicht te minder.

Gij moet mij voortaan niet meer zoo dwaas en buitensporig laten zijn. Op het door mij gekozen pad moet ik ontgoochelingen, ontmoedigingen en vooral strijd als noodzakelijke dingen aanvaarden. Er is niet een berg zoo groot, dat men hem tenslotte niet doorboort. Ik heb het groot ongelijk aan mijn vreugden en droefenissen overdreven afmetingen te geven. Ik moest het *min of meer* aannemen, waarin gansch het leven is vervat. Begrepen te worden, — ik spreek hier niet als artist, aangezien zij, hoe groot zij ook wezen, daar moeten naar streven, — in het leven begrepen te worden is onmogelijk. Balzac heeft het gezegd: iedereen

sterft onbegrepen... Dat is waar voor het kleinste zoowel als voor het grootste verstand. Het is mogelijk dat ik u niet goed naar waarde schat, het is echter waar dat ik u vaak als een misdaad aanreken dingen die ik heel natuurlijk zou moeten vinden. Toen ik u de eerste maal zag heb ik mij illusies gemaakt, — zooals altijd. Willen dat een vrouw van 19 jaar niemand heeft liefgehad, droom van een dwaas, — de eerste willen zijn als men liefheeft, droom van een egoïst. Tot een ander hebt gij de liefdewoorden gesproken die gij mij zegt, aan een ander hebt gij de zoenen gegeven die gij mij geeft, — ik ben niet alles voor u, wat gij ook zeggen moogt, vermits gij vergelijkt. Geen liefkoozing van u, die niet reeds aan een andere werd gegeven.

Niet zoo dom om dit te zenden.

13 Augustus 1856.

100. — Dat mooie lint, dat ik omhelsd heb, zal u zeer goed staan en... ik voltooi dit niet, gij zoudt denken dat ik om u lach, en als ik u zeg dat ik u liefheb is het niet noodig dat ik u zeg... u mooi te vinden.

Gij moet Emma niet meer kastijden, vermits zij u iets gezegd heeft „dat mij al te blij zou maken, indien ik het vernam". Gij moest mij eigenlijk zeggen wat het is, stout kind.

Mijn werkje (La légende des frères de la bonne trogne) wordt goed verkocht. Ik hoop in eenige dagen de eerste uitgave te verkoopen. Ik zeg de eerste uitgave, want Heymans, de slager, die in Uylenspiegel de drie feuilletons gelezen heeft, heeft mij aangeboden op eigen rekening een tweede uitgave van 1000 exemplaren te bezorgen, als de eerste snel uitgeput was. Nadien zouden wij alles deelen: winst of verlies. Ik beschouw dat als een waren lof en ik wensch dat hij zijn woord moge houden.

Ik ben, dunkt mij, in een phase van geluk, waarin gij voor een groot deel tusschenkomt. Dit is maar zoo geen woord in de lucht, maar een uit den grond des harten. Gij brengt mij geluk aan, ik weet niet hoe of waarom, maar zoo is het. Ik heb u lief.

101. — Kijk, ik moest boos op u zijn. Waarom zegt gij niet wat gij over mijn legende denkt? Houdt gij ervan? Zeg het. Houdt gij er niet van? Zeg het ook. Waarom op Maria wachten? Ziehier wat er zich voordoet. De legende heeft overal succes. Men heeft het mij gezegd. Menschen hebben het mij gezegd, die, naar ik meen, geen enkel belang hebben om mij te vleien. Maar daar het in België de eerste maal is dat in het oud Fransch wordt geschreven, en door een Belg dan nog wel, ergert speciaal de kleine X... er zich aan dood. Caroline had mij reeds over hem gezegd, dat hij

een leelijk hoofd had, ik ben nu wel verplicht het te gelooven. X... heeft tot Rops gezegd: „Zij is heel mooi die legende, maar zij is niet van hem, hij heeft ze uit een oud boek genomen." „Onder ons gezegd" heeft hij erbij gevoegd. Maar men heeft mij dien laffen zet overgebriefd. Dat was wel gedaan. Het is goed te weten met wien men te doen heeft. Voortaan is mijn deur voor X... gesloten, en het staat mij vrij in mijn eerstkomend feuilleton openlijk te zeggen, dat ik in het belang der legende zelf heb gemeend ze in middeleeuwsch Fransch te mogen stellen, er episodes te mogen bijvoegen en de personnages scherper te mogen teekenen. Morgen zend ik naar de redactie van het dagblad het boekje waaruit de legende getrokken is. Zij staat er in het Fransch en in het slecht Latijn in. Het Fransch is modern en de legende op zichzelf is stom. Daarmede is X..., die wat ik in het oud Fransch schrijf in oude boeken vindt, dus van zijn stuk geslagen en ligt zijn aantijging omver. Het is een leelijk ras, dat schrijversras.

Over uw opinie gesproken, had ik best begrepen, dat gij niets zeide over den feuilleton betreffende Ghémar. Wat dat betreft moest men schilder zijn en weten of ik al dan niet domheden had gezegd. Dillens, Vandervin en Jules hebben mij daarover gerustgesteld. Maar in dit zuiver verbeeldingswerk hebt gij volstrekt het recht, — en

gij zult er mij genoegen mee doen, — te zeggen of gij er niet of wel van houdt.

Ik denk er niet aan mij te beklagen of u te beschuldigen, maar ik verwachtte mij aan minder onverschilligheid of aan meer openhartigheid. Ik vraag u nogmaals: waarom op Maria wachten?

Ik heb u lief.

102. — Ik begrijp u. Zeker, het ware mij welgevallig af en toe iemand bij mij te hebben om mij te zeggen: Houd er den moed in, met den roem komt de fortuin, of ten minste genoeg om te leven. — Leven, moet gij weten, zal voor mij altijd het moeilijke zijn. Aan den schilder die erin slaagt een mooi doek te borstelen worden onmiddellijk nieuwe schilderijen besteld; schrijf ik een goed werk, een mooi stuk proza, dan brengt mij dat verder niets op en altijd moet ik opnieuw hetzelfde leven van strijd beginnen. — Eerlijk blijven, openhartig, oprecht, overtuigd, leidt in de literatuur vaak naar het gasthuis en dat is de reden waarom er onder het literair volkje zooveel arme sukkelaars zijn. Het zijn eerlijke kerels, goede harten, die door armoede verbitterd en verdorven zijn geraakt.

Ik heb u lief, dat doet mij goed en verwijdert van mij heel wat wanhoop en slechte gedachten. Ik heb u lief en als ik aan u denk voel ik mij beter... Tot Zaterdag, denk aan mij.

103. — Ik dank u, melieve, ik dank u voor uw lieven brief. Ik had een vrij goeden dag vandaag. Ik heb over De Spaansche Vrouwen van Dillens een kleinen feuilleton geschreven, waarover hij zeer tevreden is. Hij zal Zondag verschijnen. De grootste verdienste ervan is: met warmte geschreven te zijn en met een goed begrip van de idee der schilderij. Meen niet, dat ik u over uw piano gekapitteld heb, ik heb daaraan in de verste verte niet gedacht, ik weet dat gij niet verdient door om het even wie beknord te worden en minder door mij dan door wie ook. Gij hebt gelijk zelf de handen aan het werk te slaan, het is goed op zichzelf en voor u heeft het als eerste resultaat dat gij thuis geen ander meisje dan Isabella nemen moet. Gij zegt dat gij mij sinds zoo heel lang niets te verwijten hebt, is dat wel waar? Gij zijt niet haatdragend, ik merk het wel, en gij houdt van mij, maar niet meer dan ik van u hou.

104. — Vermits gij vóór mij vertrekt en zoo vroeg zou ik u morgen adieu willen zeggen. Het is vreemd, ik ben boos omdat gij weggaat. Ik ben er zelfs van nu af een beetje bedroefd over en het staat vast voor mij dat Brussel mij Maandag zeer leeg zal toeschijnen, en mijn fraaie voorstad al evenzeer. Maar komaan, vermits gij zoo vroeg naar Dinant moet gaan, ga dan. Van mijn kant zal ik wat vroeger naar Oudekerke vertrekken.

Daar is het dat wij aan wal moeten gaan. Wij hebben gisteren bij Labarre een souper gehad. Als dames waren er alleen mevrouw Labarre en haar dochters, — zij dienden op. Ik heb mij lekker geamuseerd. Ik zal trachten te doen wat gij mij gebiedt, ik zal altijd opgewekt zijn. Blij wezen beteekent moedig zijn. Maar u dat te beloven is dat u niet beloven altijd sterk en gezond te zijn? Ik heb u lief, — tot morgen. Een kus is meer waard dan tien brieven.

105. — Wist gij hoe de stad mij gisteren leeg is voorgekomen, het zou u ten overvloede blijken dat ik u liefheb. Het scheen me toe, dat er rond mij minder liefkoozingen waren, minder zoenen, minder lieve woorden. Zij moesten van zoo ver komen om tot mij door te dringen. Hoe dikwijls heb ik uw foto, uw beminde foto aangezien; iederen avond plaats ik ze op de schouw van mijn slaapkamer, ik houd er de oogen op gevestigd terwijl ik inslaap, ik houd er de oogen op gevestigd terwijl ik wakker wordt, maar iets wat vreemder is: ik, die altijd op de rechterzijde slaap en die dus den rug naar de foto keer, ik heb mij meer dan tien maal wakker op de linkerzijde bevonden, met de oogen op uw foto gevestigd; ik had 's nachts geen licht noodig: ik zag ze in gedachte. In de morgenschemering ben ik ze blijven aanzien: zij was heel goed verlicht door die zoo blauwe en

zoo zachte klaarte, dezelfde als die van den hemel wanneer er geen enkele ster meer staat en Romeo Juliette verlaat, terwijl hij haar zegt: Adieu, een zoen nog en ik daal neer.

106. — Antwoord mij met een lieven en langen brief, ik bid er u om, ik moet mij niet sterker voordoen dan ik ben, ik heb u waarachtig noodig, en het doet mij leed u te missen. Begrijpt gij dat? Wij beiden, Adolf en ik, vertegenwoordigen hier misschien, in deze middeleeuwsche stad, al wat er aan belangeloos verstand en gevoel, aan vervoering bestaat. Kooplieden, dat is al wat wij om ons heen zien, brave kooplieden, in der waarheid, goede kooplieden, maar alleszins kooplieden. Begrijpt ge nu dat ik u noodig heb, dat ik dorst naar u, dat ik behoefte heb aan goede zoenen en zachte woorden, behoefte aan liefkoozingen? Waarom hebt gij mij verwend en veeleischend gemaakt? Maar ik heb u lief en er zal mij veel vergeven worden, als ik veel van u hou, nietwaar, melieve?

Tholen, 16 September 1856.

107. — Melieve, ik hou van u, ik denk veel aan u, altijd. Wist gij hoe ik over uw vertrek bedroefd ben geweest gij zoudt niet zoo vroeg vertrokken zijn. Ik wou dat ik mij vandaag aan u kon toonen zooals ik ben, een beetje droefgeestig, ik geef het

toe, een beetje melancholiek, ik geef het toe, maar liefhebbend en goed van inborst, kortom zooals ik u lief ben. Gij bevindt u in een land vol bergen, uitsprongen, heuvelen, bewogenheid, ik ben in een dof, weemoedig, verlaten en laaggelegen land; ternauwernood schijnen de lui hier te leven, ternauwernood te denken. Wij zijn over Bergen op Zoom gegaan, ik zal u daarover iets kunnen vertellen, een mooie legende. Wij brengen hier den nacht door; om zes uur morgenochtend vertrekken wij naar Goes. Het vorig jaar zijn wij met licht, met zon en de breede Schelde vertrokken. Deze maal zijn wij met mist, bijna met regen en met een triestigen spoortrein afgereisd. De reis zal productief zijn, de melancholie waardoor ik, verwijderd van al wat ik liefheb, bevangen ben is vruchtdragend. Ik verlang meer naar u terug dan ik het zeggen kan. Ik hou meer van u dan ik u ooit heb gezegd. Denkt gij wel aan mij, ginder? Melieve, melieve, was ik maar bij u. Gij zult mij terugvinden zooals ik u verlaten heb, maar ik? Het is geen boosheid, die ik u daar zeg, — ik heb u lief en ik ben een beetje ongerust.

Goes, Vrijdag.

108. — Het was gisteren gansch den dag een afschuwelijk weer. Het regende bij stroomen. Gij kunt u niet voorstellen wat de regen is in deze

stad waar alles ondanks het veelkleurig geschilder met groen, geel, blauw, chocolade, droefgeestig is en eenvormig. Ik kan u niet een eeuwigdurend melancholisch liedje zingen en nochtans, dunkt mij, is het hier en in dit seizoen niet mogelijk om anders te wezen.

Gisteren was het koud alsof er sneeuw in de lucht hing, het regende, ik was op mijn zomersch gekleed, Adolf op zijn wintersch; Adolf voelde zich kwiek, ik voelde mij onlekker en was zoo bleek dat men mij koortsen voorspelde. Ik ben er van af met een hoofdverkoudheid.

Eergisteren zijn wij naar Tholen vertrokken. Ik had lust u een kaart te zenden, er zijn er hier geen. Vraag aan N... die welke zich in mijn lessenaar tusschen mijn papieren bevindt. Gij zijt teruggekeerd nietwaar, en ik zou een brief van u kunnen ontvangen. Dit is mijn adres: Mijnheer Decoster, *In het* (sic) *Korenbeurs*, te Goes, Zeeland. Wij zijn dus gisteren om 9 uur uit Tholen vertrokken, om half twee hadden wij het eiland doortrokken, en traden wij een huis te Gorisbroek binnen. Het is het eenig huis op die plaats.

De menschen moeten hier wel weinig wantrouwig zijn, want wij zijn hier meer dan een kwartier gebleven zonder dat iemand kwam. Er was een zeer bleeke vrouw, een zeer bleek kind en een zeer roode man. Het bloed is hier arm. De Schelde was wild, de wind venijnig en woest.

Wij zijn meer dan een uur op den stroom gebleven in een der schoonste zeilbooten, die er te zien zijn. Dat gaf ons de eerste aandoening; wij moesten den stroom opvaren, ieder oogenblik sloeg een golf tegen de kiel van de boot en ieder oogenblik, trotsch, flink, na de golf te hebben gekletst en gebroken, zette zij triomfant haar weg voort. De boot helde gansch langs één kant over en af en toe werden wij door schuim en water gestreeld. Ik heb daarbij veel gelachen. Het beviel mij best, een beetje geschud te worden na het eentonig leven dat wij te Tholen hebben geleid. Van golf tot golf en van schok op schok zijn we te Herzekendamme aangekomen waar wij den eersten Zeeuwschen boer hebben ontmoet. Van Herzekendamme zijn wij in haastigen draf naar Kapelle vertrokken, een langen steenweg volgend, vanwaar wij, beneden, den vliegenden toren hebben gezien. Ik zal u die geschiedenis vertellen, zij is de moeite waard. Te Goes weinig te zien. Ik heb den moerbezieboom van Jacqueline teruggezien, de gravin met de mooie liefdesavonturen. Ik zend u een blad van dien prachtigen boom.

Op het stadhuis heb ik eenige merkwaardige dingen gevonden. Ik zal er u over spreken. Wij hebben onzen avond vroolijker doorgebracht dan onzen dag. De zon heeft zich vertoond. Toen ik ze zag sloeg mijn hart er hevig van. U ook heb ik gezien, met zon omringd, van ver, van heel ver,

helaas. Denkt gij aan mij? De zon was waarlijk prachtig toen ze onder ging in de vochtige en koude lucht en ik was diep bedroefd zoo ver, zoo heel ver van u weg te zijn. Het weer betert slechts moeizaam en ons uitstapje van het vorig jaar viel heel wat beter mee dan nu. Toen was alles kermis, leven, zon, klaarte. Nu betrekt het weer nog. Ik heb u lief, ik heb u lief. Als gij terug zijt, antwoord mij aan het opgegeven adres.

109. — Het was lief van u mij te vertellen wat gij mij gisteren geschreven hebt. Alleen hebt gij het een beetje laat gedaan. Gij hadt zoo lang niet mogen lijden zonder er mij iets over te zeggen. Op mijn woord, niemand zal iets weten van wat gij mij gezegd hebt. Ik ben waarlijk te Brussel terug. Ik hoorde reeds woorden als deze: „Wij waren gelukkiger toen ge weg waart". Men is zeer in de weer met getemde musschen, die men in huis genomen heeft. Ik ben op de vogeltjes niet boos. Wat mij betreft, men behandelt mij met zeer speciale koelheid. Wat ik heb gezien heb ik met te veel bijzonderheden verteld, men heeft naar mij geluisterd met juist genoeg belangstelling om niet te zeggen: „Laat ons met rust".

Ik heb zonder enthousiasme de meeste hoofden van bourgeoismannetjes en -wijfjes teruggezien, die de straat versieren waarin ik de eer heb te wonen en zonder twijfel hebben deze prinsen en prinsessen

der stompzinnigheid mij de eer aangedaan zich met mij bezig te houden. Ik verlang echter geen bourgeoisvreter te zijn. Nochtans moet ik bekennen dat twee dingen mij bedroeven: te denken dat gij nog treurig zijt en dan dat mijn boek onmogelijk voor het midden der maand September verschijnen zal. Alles bij elkaar genomen is het oogenblik goed en ik behoor tot dezen, die kunnen wachten. Men weet hier niet hoeveel arbeid er noodig is voor hem die zijn intelligentie vernieuwen wil, die het goede, het ware en het rechtvaardige wil ingaan, die zich aan alle nabootsing wil onttrekken, kortom die oorspronkelijk wil zijn. Ik ben gelukkig dat ik u gisteren gezien heb. Ik herhaal u nogmaals dat ik u beloof het volstrektste stilzwijgen te bewaren over wat gij mij gezegd hebt, dat ik u beloof moedig te zijn om te strijden. Nooit zult ge beseffen al het goed dat gij mij gedaan hebt en mij nog iederen dag doet. Ik heb u lief.

V.

1857.

110. — Ik dank u voor uw twee lieve brieven. Zij hebben mij eens te meer bewezen dat gij veel van mij houdt... Gisteravond hebben Adolf en ik of liever ik en Adolf over zelfmoord en andere droevige dingen gesproken. Die sombere wanhoop is vandaag verdwenen... Ik heb aan Smetse Smee gewerkt en hem zoo gul als maar mogelijk gemaakt. Ik geloof dat die legende goed en snel verschijnen zal. Maar Callewaert (drukker) zal geen spoed maken, vrees ik. Denk aan mij, ik heb u lief.

111. — Ik heb u dezen voormiddag ontmoet, gij waart alleen; een beetje later heb ik u op den Elsenschenweg met Suzanne zien voorbijgaan; een kwartier nadien heb ik Suzanne alleen gezien. Waar waart gij? Ik ben ongetwijfeld onzinnig maar dat heeft mij ongerust gemaakt. Ik had gedacht dat gansch mijn dag van heden heelemaal afschuwelijk zou zijn. Dezen ochtend was mijn hoofd als een gloeiende kachel, ik was om te sterven zoo droef... Er ontbrak een legende om van mijn boek een echt boekdeel te maken. Die legende heb ik gevonden, zij is historisch, subliem en waar. Feliciteer mij, het onderwerp is zoo mooi dat het goed behandeld op zich zelf mijn naam

zou kunnen maken. Het is nog niet behandeld en berust op een Vlaamsche volksballade. Morgen vertaal ik de ballade, Maandag begin ik de legende, ik ben er vuur en vlam voor (Halewijn).

Gij hebt mij dezen morgen aangezien met een zoo prachtigen en zoo zachten blik dat ik nog meer dan anders van u hield.

Gij zult vanavond op mij wachten, nietwaar?

112. — ... Toen ik thuis kwam heb ik mij onmiddellijk aan het werk willen zetten. Niemendal, mijn hoofd was koud; ik heb gedurende eenigen tijd mijn Zeeuw Reighersberg bestudeerd. Dat ging beter. Daarna heb ik mij de hersens uit den haak gehaald met den Roman du Renard, die mij eerst tegen half drie begon te bevallen. Mijn hersens ontdooiden... Gij hadt mij gezegd, geloof ik, dat gij om half twee zoudt langs komen, ik heb niemand gezien; om half drie al evenmin. Stout kind. Gij hebt ongetwijfeld niet gekund. Ik had vandaag een grooten hang naar de velden, mij riepen de laatste bladeren. Ik heb mezelf opgesloten, nauwlettend door mijn wil bewaakt. Maar dat is triestig wanneer men het met tegenzin doet. Mijn melancholie is nu over. Gij hadt gelijk dien avond, onzen heerlijken avond, mij over de wereld te spreken. Zij kan me tot niet veel dienen, tenzij om mij te verstrooien. Zij die het origineelst doen zijn precies die welke er zich het meest van ver-

wijderen. De wereld maakt slechts Jan Klaassen en poppen! Misschien zal ik ze eenmaal noodig hebben; de relaties kunnen voor iets goed zijn, maar ik geloof dat het beter ware talent te verwerven dan relaties; zij zouden daarna van zelf komen.

... Wees gelukkig, ge kunt het zijn. Morgen zal ik u, naar ik hoop, een productieven dag aankondigen. Ik heb in den Roman du Renard een mooie fabel gevonden, ik zal ze u vertellen. De groote jongen omhelst het kleine meisje...

113. — Ik heb niets voor u af te schrijven, niets. Callewaert staat me toe, — toestaan is het goede woord niet, — verbeteringen te doen op de allereerste proef, heelemaal alsof het een handschrift was.

De dag van gisteren is vrij goed geweest. Geen overdrijving. Mijn legende kookt nog steeds. Als zij goed klaar zal zijn, goed in mijn hoofd afgeteekend, zal ik de hand aan het werk slaan en het zal snel vorderen. Het is een te smelten beeld, ik maak mijn metaal en den vorm gereed. Weldra komt het gieten.

Gisteren was er een pic-nic bij Labarre, men heeft veel gezongen, het was vrij aardig, ik heb mij goed geamuseerd. Ik ken echter dat plezier van buiten alvorens het te smaken. Ik heb gezongen als de anderen, zooveel als de anderen

en ik had uit ganscher harte iets gegeven om te zwijgen. Ik houd niet van die vergaderingen, waarbij op de deur staat geschreven: „Hier lacht men, hier zingt men". Dat geeft mij den lust tot vluchten. Ha, hoeveel meer houd ik van den Zondagavond... Wij komen allen van buiten terug; met het vallen van den avond is ons een lied naar de lippen geweld en 't breekt vrijuit en vroolijk los, zonder eenige verplichting. Men zingt om de beurt *Les hirondelles, Lucie,* balladen, alles, maar met ziel en omdat men de behoefte voelt om te zingen. Dat is beter, nietwaar?

Gij deedt goed met naar den schouwburg te gaan, de muziek kan u niets dan goed doen; maar gij moest er thuis wat spelen. Wilt gij?

114. — Het is geen buitengewoon mooie bloem die ik voor u geplukt heb maar slechts een korenbloempje, heel teer en heel nederig. Gij zult er eenige blaadjes van vinden in mijn brief. Dinsdag zal ik niet komen, maar Woensdag of Donderdag heel graag. De groote jongen zal het aan het kleine meisje schrijven, die niet neen zeggen moet. De groote jongen dankt van harte het kleine meisje. Hij heeft op het afschrift zoo duidelijk als hij ze op een gedrukte kopij zou hebben gezien, heel wat fouten (fouten van hem) bemerkt. De groote jongen ziet het kleine meisje gaarne.

Vrijdag.

115. — De dag van heden was gansch verschillend van dien van gisteren. Ik heb een groote verkoudheid in het hoofd, het is zwaar en ik ben verdwaasd. Ik heb mijn bibliotheek in orde gebracht, nuttig werk. Dezen avond heb ik de tachtig eerste bladzijden van Halewijn herzien. Er komen nog langdradigheden in voor. Maar ik kan vandaag aan mijzelf geen geloof hechten, ik ben niet levend genoeg en niets komt mij schoon voor. Gisteren: al zon, vandaag: al mist. Alzoo moet de wereld gaan, ik wil er niet bedroefd om zijn.

Ik zal u eerst morgenavond kunnen antwoorden... Tot morgenavond. Moge ik u een levenden geest en een hart dat niet sluimert medebrengen.

116. — Van harte dank voor de mooie wandeling die wij samen hebben gedaan. Melieve, ik heb vandaag een zonnestraal gedronken. Heil aan Elisa, heil en vreugde voor immer! Ik heb u lief. O, gij zijt wel goed van inborst en ik ben boosaardig en hard, ik heb u lief.

Thuisgekomen heb ik gewerkt, dezen avond heb ik nog gewerkt, ik ben een beetje koortsig, maar om het even. Ik wil gaarne ziek zijn, als dat moet, maar ik wil slagen. Ik zal me naderhand genezen. Morgen en ook misschien nog een beetje overmorgen heb ik aan Halewijn te werken. Zaterdag-

avond laat ik hem schieten. Dezen avond ben ik voor mezelf niet streng genoeg geweest, ik liet me tot weenens toe op de ontroering drijven alsof ik een andermans werk las. Morgen moet ik koeler blijven. Ik moet in staat zijn om voor mijzelf een veel strenger rechter te zijn.

Zijt gij gelukkig? Ja, nietwaar? O, die goede winter, die goede sneeuw, die goede wandeling, die goede avond, goede en mooie liefde...

117. — Zijt gij nog droefgeestig, nog ziek, neen nietwaar? Ik heb gisteren al gedaan wat ik kon om goedaardig en zacht te wezen en 't is de eerste maal dat ik u zoo wanhopig vond. Wat gebeurt er? Misschien zult gij 't mij zeggen in uw brief van morgen.

Mijn boek is geheel voltooid. Ik heb vandaag 24 bladzijden proeven verbeterd en 30 bladzijden overgeschreven. Het boek zal ongeveer 260 bladzijden groot zijn. Wat het formaat betreft zal het althans een belangrijk werk zijn. Ik heb een beetje schrik voor het einde van Smetse dat mij eenigszins als een charge voorkomt. Ik zal trachten er verandering aan te brengen bij het verbeteren der drukproeven. Het is dus wel overeengekomen dat gij Zaterdag om 11 uur 's voormiddags op mij wacht. Tot dan toe vraag ik u, melieve, moedig te zijn, gelukkig en opgeruimd. Is dat te veel gevraagd? Ik ben droef als ik denk dat gij droevig

zijt en ik zou waarlijk gelukkig zijn als gij mij zeide, dat gij het beter stelt. Ik heb u lief.

118. — Mijn dag verliep heden minder treurig dan gisteren. Die gele bladeren breken mij nochtans, ik heb ternauwernood de kracht om te marcheeren. Ik zeg ternauwernood de kracht, vergeleken bij de mijlen die ik altijd vroeg om te doen.

Het boek is geschreven behalve het voorwoord. Ik kan uit het begin niet los. Het einde van dat vervloekt voorwoord is geslaagd. Ik hoop het morgen gedaan te maken. Adolf heeft mij vandaag de kleine houtsnede gegeven die als vignet moet dienen: zij stelt voor La dent de fer, gehelmd. Op dien verschrikkelijken helm bevindt zich een lange ijzeren punt en als helmteeken de kop van een vleermuis wier vleugels bij wijze van draperie langs beide zijden van den helm tot op den hals neerhangen. Het baardeloos gelaat komt uit al de aangezichten van bekende boeven; het is zeer goed geslaagd en draagt den stempel van een wreedaardige gulheid. Mijn boek zal er prachtig uitzien.

Ik heb u... gisteravond geschreven. Ik zei u een heeleboel dingen en ik vergat het voornaamste en waarachtige niet: dat ik u liefheb, maar zoo, zóó liefheb. Gij kunt niet beseffen hoeveel goed gij mij doet; prent u wel in het hoofd, dat dit geen vleierij of leugen is. Het is een waarachtige waarheid. Ik schrijf de verschrikkelijke malaise, de

afschuwelijke ongevoeligheid die mij deze maal in Zeeland overvallen is aan het ontbreken van nieuws van uwentwege toe. Gij zijt, melieve, de klop van mijn hart...

119. — ...Waarom, als gij lijdt, het mij niet gezegd? Het is niet tot anderen dat gij gaan moet wanneer gij weent, maar tot mij. Ik ben misschien brutaler dan anderen, maar ik hou meer van u. Het is dus wel verstaan, nietwaar melieve, dat gij mij niets verbergen moet of wilt...

... Gij zaagt er droefgeestig uit toen gij zooeven voorbijkwaamt. Morgen zal ik weten waarom nietwaar?

Vandaag heb ik een uitstekenden, een kostelijken dag gehad, mijn voorwoord is voltooid en met warmte voltooid. De stijl ervan zal in sommige gedeelten gelijken op dien van *Histoire d'un ami*. Ik heb er mij vandaag warm voor gemaakt, ik heb het doorwerkt zonder andere verstrooiing dan u te hebben gezien en het was een voortreffelijke verstrooiing. Ik heb het gedurende vier volle uren doorwerkt. En in vier uren, als het er goede zijn, versla ik het werk van één slechte, van twee slechte en lauwe weken. Gij moogt mij vandaag omhelzen, ik heb u uitterharte liefgehad!

120. — Maandag heb ik een brief ontvangen, Dinsdag een, Woensdag een, en vandaag twee.

In uw brief van Maandag staken er lieve, kleine bloemen die ik waarachtig heb gezoend. U omhelsde ik. Gansch dezen nacht heb ik van u gedroomd; een mooie droom.

Is het Black, dien men u ontnomen heeft; ik heb hem hier zien komen met Maria; gij hebt mij over geen anderen hond gesproken...

Ik begin bekend te worden. Pannemacker, de beste houtsnijder van Europa, liet mij gisteren verstaan, dat hij lust had met mij een zaak te beginnen, belangrijke litteraire zaak... Ik zend u de vignet van mijn boek, zij werd bij hem gesneden, maar niet door hem en stelt *La Dent de fer* voor. Het is de allereerste proef, de leelijkste, maar de eerste...

121. — Ik ben boos op u geweest, ik ben bedroefd geweest, ik wil u niet langer wrok toedragen. Ik heb u lief. Uw twee beminnelijke brieven hebben mij goed gedaan. Ik ben geen luiaard, ik heb veel gewerkt en veel voortgebracht, stout kind. Callewaert werkt een beetje, ik hoop dat mijn boek waarvan ik zooveel houd, weldra verschijnen zal. Ha, daar steekt misschien roem in. Misschien, en bekendheid. Maar ik schik er mij bij voorbaat in, één ding geeft mij hoop: het is nieuw en gedurfd. Ik heb u lief. Tot Zaterdag.

122. — Ik ben allerdwaast ontmoedigd geweest... sinds ik de drukproeven van mijn boek ontvangen heb. Maar dank zij God en ook een

beetje aan mezelf, is die verschrikkelijke toestand overgegaan. Het is het oogenblik niet om te buigen. Wat Parijs betreft geloof ik niet dat er nog sprake van zal zijn: ik begraaf mij hier, het is het eenig middel om mijn moeder gelukkig te maken. Vooral dát stemt mij droevig. Gij ziet hoe openhartig ik met u spreek. Ik had een gansch andere toekomst verhoopt. Afwachten is de boodschap. Ik weet niet wat er van mijn boek geworden kan. Alles bij elkaar genomen moet ik mij slechts aan een middelmatig succes verwachten. Is het groot, des te beter.

123. — Ik weet niet waarom ik mij aan een brief verwachtte, maar ik ben vandaag naar de post gegaan, ik heb er het blad en uw lieven brief gevonden. Nietwaar, Shakespeare is prachtig? Het doet mij deugd aan het hart dat gij van hem houdt. Een zoen om uw liefde voor hem, die mij het liefst is...

Iets anders. Van Hove, de intieme vriend van Kuytembrouwer, heeft mij gezegd dat het zoo goed als zeker was dat ik mijn etsen hebben zal. Wat een geluk! Morgen zal ik weten waaraan mij te houden. Heb ik ze niet dan zal ik niet boos zijn en het zonder stellen. Ben ik niet erg vermetel geweest een aardgelijken dienst te vragen aan iemand dien ik ternauwernood ken? Tot morgen.

124. — Wanneer uw (zieke) vader u niet meer noodig zal hebben, zult gij me roepen, nietwaar?

Want ik heb u noodig, ik heb behoefte aan liefkoozingen, aan liefde, aan lieve woorden. Het is me alsof ik rond mij zooveel kwaadwilligheid zie en zooveel lieden die mij willen verpletten. Altijd te strijden, — er zijn oogenblikken dat het hart te kort schiet. Ik ben bedroefd; wie weet wat men zeggen zal als mijn boek verschenen zal zijn? De eenen zullen zeggen dat ik een katholiek ben, de anderen dat deze eeuw geen behoefte heeft aan fantasie, dat in de literatuur thans het nuttige vereischte is. Zullen de dichters, de grooten, welwillend en rechtvaardig zijn? Wat weet ik er van? Misschien zal men mij een kind noemen, omdat ik mij niet als pedanterik heb voorgedaan. Het is nochtans zoo gemakkelijk groote phrases aan elkaar te snoeren, sterk ronkende, banale, diep holle phrases en zoo als een utilitair door te gaan. En nochtans, deze fantasie, die door sommigen zoo vaak wordt aangevallen, staat mij aan. In die vreemde wereld duik ik graag. Het soort van dwaasheid dat noodig is om in dat genre te scheppen is mij lief. Wie zal mijn meening deelen?

Zoo gaarne zou ik in niemands spoor loopen, mij een eigen weg maken. Doen zal ik het. Ook in dat genre kan men ware karakters, ware menschen schilderen en gezond verstand toonen. Kranig en sterk zal ik blijven die ik ben. Doe ik daar niet goed aan?

Alles bij elkaar genomen heb ik ongelijk mij

bezorgd te maken, een waar succes zou mij eenige vrienden te meer bezorgen. Ik heb er reeds enkele. Maar mijn vijanden zullen mij noch rechts, noch links doen gaan. Zonder uitvluchten te zoeken wil ik recht door zee, wijken zal ik niet van het pad dat ik mij heb getrokken.

Steun mij, zooals gij het gedaan hebt, sta mij bij, heb mij lief...

— Men kan wel een oogenblik bedroefd zijn, nietwaar, en ik meen dat het goed is aan zichzelf te twijfelen. Indien ik mij-zelf steeds bewierookte, kon ik mij bij voorbaat als dood beschouwen. De mensch is zooveel waard als hij zichzelf waard acht. Ik acht mezelf maar juist genoeg waard in het heden en veel in de toekomst. Ik heb u lief...

125. — Wat een heerlijke avond, gister, ik voel er mij vandaag vol kracht door, vol moed. Het is duidelijk dat de toekomst opklaart. Nu eerst begrijp ik dat één houweelslag niet volstaat om mij de nis te hakken waarin ik leven en sterven moet; maar er zijn er honderd noodig, duizend, tienduizend. Moed dus en opgeruimdheid, twee mooie deugden die zoo goed te zamen gaan. Ik heb u lief... Gij kunt u niet voorstellen al het goed dat gij mij hebt gedaan. Men zegt dat iedereen zijn engelbewaarder heeft, zoudt gij den mijne niet zijn, lieve deugniet? Of liever zijn wij elkaars engel niet, elkaars geluk namelijk en elkaars

vreugde? Wij vragen weinig aan de anderen, alles aan elkaar. O, kon het succes mij een krans om de slapen leggen, hoe gelukkig zou ik zijn hem met u uiteen te halen. Halewijn, Halewijn! herinnert gij u het refrein der ballade. O, kon het een blijde week zijn.

October of December 1857.

126. — Ik dank u. Ik ook heb u uit ganscher harte lief. Het is in het verstand niet dat men de teedere dingen vindt, die gij mij hebt gezegd. Ik was bedroefd, jawel... misschien zal ik u eens al die kleine miserietjes vertellen, waarvoor geen enkele opvroolijking bestaat, miserietjes die men alleen verduwen moet zonder dat vrienden rond u, zooals in het vroolijk Bohemersleven, met hun liederen het droog brood der ontberingen lekkers bijzetten...

Ik heb vandaag gezongen en ik was gelukkig, dank aan u. O, wat heb ik u lief.

Rops heeft mij vandaag een ets gezonden, zij is charmant. Karski laat mij gelukwenschen overbrengen voor mijn boek: hij heeft het te Namen bij Rops gelezen.

Deschanel ligt met koorts te bed. Wilt gij gelooven dat het mij pijn doet voor hem: ik hou van dien man.

Gij zult morgen op mij moeten wachten, bij den

weg, om half elf. Ik moet u het voorwoord overhandigen. Ik heb u lief.

127. — Ik was waarlijk bedroefd en ik had u van harte lief, inderdaad, toen ik u al die harde dingen geschreven heb, — dieper en gestrenger gedacht dan ik ze uitgedrukt heb. Ik betreur de mooie Zaterdagen die door de ziekte van H... (een van haar zusters?) wreed zullen onderbroken zijn. Mij kwam het voor, dat gij kalm waart, opgewekt en zonder spijt. Dat heeft mij pijn gedaan.

Vandaag heb ik opgeruimd gewerkt, dat heeft mij goed gedaan. Al te dikwijls evenwel schoot mij door den geest een nu onmogelijke gedachte aan geluk en ik moest mij flink overmeesteren en mij bezig houden met de belachelijke personnages te bespotten, die ik thans aan de kaak stel. Ik speel bourgeois' naar binnen met al de sausen van de belachelijkheid.

128. — Gij stelt het nu beter, nietwaar. Ik voel me heelemaal goed. Ik ben bij Wiertz geweest, hij heeft mijn boek gelezen, heeft het mooi gevonden, origineel en hij heeft de geduldige studies, die ik heb moeten doen om het tot een goed einde te brengen, naar waarde geschat. Hij heeft mij zelf zijn atelier getoond en zijn mooie schilderijen, hij heeft mij zijn wijze van zien, van voelen en denken uiteengezet: „Razernij," zegde hij, „razernij

tegen wat hindert, dat ondersteunt den mensch en maakt hem groot." Ha, hij was groot en prachtig te midden van zijn mooie werken, toen vurige blikken uit zijn zwarte oogen bliksemden, toen zijn klankrijke stem in dat groot atelier weergalmde. Wij hebben in zijn tuin gewandeld, wij hebben lang over boeken en schilderijen gesproken, over schilders en dichters, en over de eeuwige kwestie Parijs en Brussel, Parijs en Frankrijk. Al luisterend naar hem heb ik gevoeld dat er bloed in onze Belgische aderen klopt en dat de toekomst groote werken en prachtige boeken voor ons bewaart. Ik schrijf u dit zonder over mijzelf te spreken, denk dat ik mij goed voel en deel het geluk dat mij te beurt viel, dat mooie, zoo veel gesmade verstand te leeren kennen. Melieve, gij zult als ik gelukkig zijn. Ik heb u lief.

129. — Gisteravond hebben ik en Adolf over u gesproken. Hij kent u. Ik heb u beschreven als de edelste der vrouwen, de meest verkleefde en de verstandigste. Het was mij alsof een Zondagsche-zonnestraal mijn hart deed smelten. Ik dacht aan u met hoop, met geluk, met vertrouwen. Natuurlijk werd uw naam niet uitgesproken. Ik ben dezen ochtend vroolijk en zingend opgestaan. Ik heb ook bij me zelf gezegd dat ik voor dat lied zou worden gestraft. Ik ben naar de post gegaan, ik heb er uw brief gevonden, welke niet zoo goed is als die

van gister. Wat denkt gij er zelf over? Vindt gij het vreemd dat ik doodelijk bedroefd was toen ik hem gelezen had? Wat ben ik voor u, zeg het mij, en wanneer denkt gij aan mij? In welken hoek van uw onverschilligheid slaapt het boek, dat ik u gegeven heb, het boek dat de helderste en de opgeruimdste afglans van mijn liefde voor u is, in welken hoek slaapt het den slaap der vergetelheid? Zeg mij in wie ik gelooven moet, vermits ik het in u niet meer doen moet. Er blijft mij in u nog genoeg vertrouwen om mij bij u over u zelf te beklagen. Als ik onnoozel ben, vergeef het mij, men zegt dat de armen van geest het rijk der hemelen zullen bezitten. Zoudt gij me kunnen zeggen langs welken weg men naar dat rijk der hemelen gaat, dat, meen ik, het gefigureerd geluk is.

Gisteravond was het mooi weer, de hemel stond vol lachende sterren, een flinke wind, frisch en zacht. Ik dacht aan u, ik deed een schoone droom: liefde, adel, poëzie, goedheid, grootheid en verkleefdheid, gij bezat het al; er waren geen glanzende parelen genoeg om er u een kroon mee te maken. Dat deed mij goed aan het hart, ik voelde mij sterk, ik was vol hoop, het was me alsof de ziel dat soort van liederen zong, die niet van deze wereld zijn. En dan den volgenden morgen eensklaps dwazelijk in een geschiedenis met stokslagen te vallen, in den zoo ongeduldig verwachten brief den zorgeloozen, bijna zelfzuchtigen lach te voelen,

veel woorden en weinig ideeën. Dat is een van die neerstortingen, die een schaap aan 't lachen zouden brengen. Waarachtig, ik ook heb gelachen, het is een wijze van weenen; ik lach nu niet meer en ben bedroefd [1]).

. . . . . .

Ik doe mijn brief weer open om u te vragen om mijn droefenis niet bedroefd te zijn. Ik heb u lief en daarom is 't dat ik zoo veeleischend ben. Dat is misschien zwakheid, maar met u heb ik geen hoogmoed te verspillen.

130. — Er is in uw stouten brief slechts één ding dat ik onrechtvaardig vind; daar waar gij over de kermis spreekt. Gij weet dat ik er niet voor mijn genoegen ben heengegaan en gij, die niet zijt zooals anderen, moet begrijpen wat ik doe in 't belang van mijn werk. Ik zeg u dit zonder wrok en in een zoen. Ik heb u lief...

131. — Stout kind, zend mij Virginie als 't u lust. Gij weet best dat ik gelukkig ben haar te zien: zij is altijd bij u. Ik ben goed voor Caroline, ik voel dat al wat ze mij zegt voortspruit uit liefde voor mij. Ik ben besloten te werken en veel te werken op alle wijzen, om een beetje ons fortuintje te herstellen, dat om mijnentwille wel een beetje

[1]) Er bestaat van dezen brief een meer voorkomende lezing, die hij heeft verzonden.

werd aangetast. Het is mijn plicht, nietwaar? Vandaag ben ik over mijzelf tevreden; als ik u dat zeg maak ik u gelukkig, nietwaar? Verzorg u goed opdat gij spoedig in ons kamertje kunt komen; het is één roep naar u.

VI.

1857.

132. — Gij zijt droef, zeer droef, mag ik u niet vragen om mijnentwille wat meer hoop en vertrouwen te hebben. Wat kunnen zij ons schelen, die ons willen scheiden? Zij hebben het nooit gekund, zij zullen het nimmer kunnen. Ik ben de uwe, gij zijt de mijne. Dat deert menigeen, maar ons maakt het gelukkig. Wat moeten wij meer hebben? Wie zou ons ooit, ondanks onze kibbelpartijen, onze droefenissen en onze tranen, meer geluk kunnen geven dan wij in elkander vinden? Maak u niet bezorgd, hoop en geloof. Indien ik u slecht nieuws te melden had zou ik niet aarzelen, maar ik heb u thans niets te zeggen dan dat ik u liefheb en dat ik aan die liefde geen einde zie. Om na vijf jaar te zijn wat zij nu is, moet zij sterk genoeg zijn om nooit uit te dooven. Ik ben zeer tevreden dat ik thuis was toen dat meisje is gekomen. Ik was bij Dillens, ik had geen enkele reden om van bij hem weg te gaan, en het was als een voorgevoel dat mij naar huis heeft doen gaan. Ik was er geen tien minuten toen er werd gebeld. Ik ben ongerust over X..., als hij maar niet kletst. Nu dan, laat hem kletsen, gij hebt met mij gesproken, ik heb u gezien, dat is reeds geluk, dat hij niet vergiftigen zal. Wanneer gij ook wilt zullen wij op een avond naar buiten gaan. Dat zal u goed doen. Ik spreek

over het open veld en kijk, het regent. Ik beloofde u een beste week van *geestkracht, verbeelding* en *sterkte*. Ik zal mijn woord gestand doen. Men zegt dat gij mij kwaad hebt gedaan, gij zult nooit weten, al het goed dat gij mij gedaan hebt. Deze week kan het gebeuren dat gij mij 's voormiddags niet ontmoet, wees er niet ongerust over: het zal zijn dat ik thuisblijf om te werken.

133. — Goeden morgen, melieve, goeden morgen. Zult gij nog daar zijn als ik kom? Schijnt er zon, dezen morgen? Zaterdag is nog heel ver af; in afwachting zal ik werken om u een grooteren oogst droomen mee te brengen. Verbeeld u, — wij kunnen dien avond bij voorbaat beleven, — dat wij bij elkaar zijn, aan mijn tafel, ik u voorlezend wat ik schrijf: geheel mijn leven met u, want daarin is het gansch vervat, daarin en in onze liefde, — gij, naar mij luisterend, ik u beknorrend omdat gij niet genoeg critiek oefent. Geheel mijn reis, al mijn indrukken schuiven u voorbij. Het spijt mij dat ik niet beter geschreven heb, want gij luistert naar mij. Na ons minzaam en lang gesprek, vol poëzie en vol liefde, vertrekken wij gelukkig, en uitzinnig allebei, misschien in gedachten verdiept en sprekende over die vreeselijke toekomst, die mij vaak zoo somber, en somwijlen ook zoo roemrijk voor oogen staat. Schrijf mij morgen een lieven brief. Ik hou van u.

134. — Schrijf mij elken dag, want elken dag haal ik uw brieven. Gij stelt het veel beter, is het waar, en zijt gij gelukkiger? De Heer verleene u een goede gezondheid en de vreugde, twee zeldzame bloemen die 't aan weinigen gegeven is tot een tuiltje samen te binden. Gij hebt genoeg geleden om het geluk te verdienen; mijnerzijds zal ik u zoo veel geluk geven als ik maar kan.

Gij vraagt mij of ik werk en of ik gelukkig ben. Mijn leven blijft altijd gelijk, men spreekt mij altijd over betrekkingen, over een baantje, over miserie en ieder woord valt mij zwaar op het hart. Nochtans is het nu het oogenblik niet om ontmoedigd te zijn, maar elke stap, dien ik in het werkelijk leven doe, doet mij leed. Mijn boek blijft mij over als een herinnering aan mijn jeugd, mijn illusies, mijn enthousiasme en mijn vertrouwen in de toekomst. De blauwe vogels vliegen heen, het uur der kraaien is nabij. In mijn geest, waar vroeger de mooie droomen als zwaluwen in den blauwen hemel vlogen, waar mij slechts lachende boomen, in zonlicht badende velden, feesten des levens en feesten des harten voorstonden, — in mijn geest blijft nu één enkel vizioen: onder een looden hemel, ontbladerde boomen. En ik stel mij altijd voor, mij te midden van dat treurig landschap te bevinden. Men zegt dat mijn boek mooi is, maar waartoe dient het toch mooie dingen te maken? Is het gasthuis dan noodzakelijk het deel van hen,

die slechts door de poëzie willen leven? Maar strijden zal ik, ik zal utilitaire literatuur maken, dwaze politieke tirades afsteken, die de stommelingen zullen toejuichen. O, had ik vóór mij nog twee jaren vrij bestaan, ik voel in mij een waarachtige kracht. Verbruik ik ze slecht? Ik zoek er mij rekenschap van te geven. Naar de weerlicht trouwens alle melancholie, ik heb met mijzelf geen uitstaans en lijd ik vandaag, het zal mij morgen voor den wind gaan, en zoo zal ik het lot deelen van millioenen menschen die denken als ik. En dan, na wat te hebben gelachen, en veel te hebben geweend, zal ik den weg uitgaan dien alles uitgaat. En, nu dan, God zegene mij.

Aan u vraag ik maar één ding: tracht een beetje gelukkig, een beetje opgeruimd te zijn voor ons beiden. Laten wij te zamen het licht vinden van leven en liefde. Ik hou van u.

135. — Gij hebt u gecompromitteerd, ik heb u dat willen beletten, gij woudt het toch. Ik beknor u niet langer en omhels u.

Er was geen enkele vlek op het boek. Ik heb er zooeven de helft van gelezen, ik kan het niet voltooien. Het is juist, waar en goed gezegd, maar die eeuwige geldkwestie maakt het boek zouteloos, omdat het zoo vervelend is altijd over geld te spreken als altijd over aardappelen. De auteur, die handig het doek laat vallen op het oogenblik

dat Mme Durieu haar rekeningen maakt, heeft begrepen, dat al die rekeningen en cijfers vervelend zijn, en desondanks maakt hij gansch een stuk over zoo'n onderwerp. Dat is te onedel, en dan, de passie ontbreekt. Ik begrijp welk een slaap mij in den schouwburg te midden van het derde bedrijf heeft overvallen. Le Demi-Monde is een meesterwerk omdat de auteur er de hartstochten in schilderde. In dit stuk schildert hij slechts de passies van den buik. Vervolgens spreekt een dichter als Dumas domweg over het geld, de minste beunhaas zou sterker zijn dan hij.

En die hooge adel..., zou men niet zeggen dat men daar alleen de edele harten vindt (men spreekt veel over edele harten in dat stuk)? Heeft men edelhartigheid in den adel, nu noch koningdom, noch groote oorlogen, noch die prachtige ruiterlijke geest meer bestaan. Wat is de adel van nu, die liefhebbers van paarden en honden? Wat is die markiezin? Een ijl hoofd. Ternauwernood is René iets waard. Wat doet die philosoof? Hij is kunstliefhebber. Liefhebber, waarom niet kunstenaar? De kunstenaar is banaal op de scène, ik geef het toe. Het is de nette meneer, de salonzedepreker, maar die nette lui zijn vervelender dan de onderpastoor van Wakefield.

Elisa is bewonderenswaardig geschetst, het is het nieuwste karakter uit het stuk, de frischheid,

de zoo noodige frischheid naast al dat geld waarover altijd gesproken wordt.

136. — Ik heb een erg koortsigen en erg opgewonden nacht doorgebracht. Ik heb gedacht, diep gedacht, als de zee zoo diep. Ik sta op, ik ben gelukkig en droefgeestig, de mij zoo lieve melancholie is teruggekomen en met haar die door en door bijzondere en door en door vreemde opgeruimdheid, waarvoor ik boeken zou noodig hebben om ze uit te leggen. Gij zijt tot mij teruggekeerd, geve de hemel dat ik voor u niet meer de sombere en knorrige personnage weze, die u zooveel deed lijden. Laten wij elkaar liefhebben en niets anders aan het leven vragen. Buiten ons, niets dan aanvallen, kwaadsprekerij, kleinburgerlijk geklets, van kleine luidjes met kleine bevlieginkjes van toorn; in ons de schoonheid, de adel, en een grenzeloos en genereus misprijzen voor al wat laag en kinderachtig is. Ik heb u diepgrondig lief; ik vraag het u, krenk niet die liefde, die tien maal sensitiever is dan vroeger. Veel geluk of veel ongeluk kunt gij mij aandoen. Het geluk zult gij mij geven, nietwaar?...

137. — Moed, liefste, moed. Wij hebben er allebei noodig. Men is zoo gemakkelijk het hart in als men niet poogt wat te strijden. Als gij bedroefd blijft zal ik niet boos op u zijn, maar wees moedig, in godsnaam, wees moedig. Wist gij tegen

welke duizend kwellingen, tegen welke duizend ontmoedigingen ik verplicht ben te vechten, uw hart van vrouw zou u zeggen dat er iets subliems te doen valt: hem, die slechts vroeg om goed te zijn, te ontrukken aan den twijfel, den afschuwelijken twijfel. Ik vind geen troost voor u omdat ik bewerkt word door den angst u, op het oogenblik dat de jeugd op haar vurigst zingt in het hart, dat de geest trots alles in de hoop leeft, u verzonken te zien in de droefenis als een veroordeelde in een somberen kelder. Heb moed, gij zijt niet alleen op de wereld. Gij wordt bemind, uitterziel bemind; heb moed.

138. — Ik schrijf u van bij Labarre; ik ben in de kamer van den architect, een braven jongen, die veel bij kennismaking wint. Sinds gisteren ben ik beter, liefhebbender en zachtzinniger voor iedereen. Dezen ochtend ben ik al zingend opgestaan, ik heb al zingend ontbeten, wat mijn moeder zeer verwonderd heeft. Ik ben met Veydt in de stad wandelen gegaan; ik heb de poort van de Minimenkerk gezien, waaruit de processie niet durfde komen uit vrees voor rotte appelen of misschien voor steenen. Aan het Noordstation heb ik een groot misbaar van rijtuigen en soldaten ter wille van een of anderen prins gezien, een stommerik misschien, die werd opgewacht en die gekomen is, gevolgd door veel geborduurde staatsie-

kleeren. Ik heb aan u gedacht, aan onze mooie liefde, aan het open veld, aan het gezond verstand, aan de waarheid, aan de jeugd, en ik heb bij me zelf gezegd, dat al die lieden uiterst dwaas waren om al hun geluk in de ijdelheid te stellen, die zoo gemakkelijk wordt gekrenkt. Ik heb daar lui met honderd duizend frank rente voor hun genoegen het knechtschap zien aanvaarden en ik heb bij mezelf gezegd dat het mooi en goed is voor den mensch fier en vrij te zijn, al moest hij ook arm blijven...

139. — Zijt gij gelukkig? Ik ben het. Het geluk, de poëzie, de klaarheid des oordeels heerschen als meesters in mijn geest. Onze mooie liefde is 't, die ze er heeft binnengeleid.

Het is dus goed afgesproken, nietwaar: geen getuigen, geen vertrouwelingen, geen vreemden meer zullen zich nog met ons intiem leven inlaten en ons hart uitpluizen zonder ons te kennen. Dus geen droefenissen meer, of althans minder, en wanneer zij ons overvallen zullen zij mooier zijn en gemakkelijker met troost te keeren. De Heer zal met ons zijn, of althans wat men zoo mooi onder het ideaal van het geluk of de schoonheid verstaat en wat men God heeft genoemd omdat men er geen anderen naam voor vond. Al de menschen schijnen mij dwaas toe wanneer zij over ons beiden spreken en aan de dwazen moet men verbieden zich te bemoeien met wat groot en

schoon is. Ik heb u lief en ik ben gelukkig. Ons geluk alleen aan ons beiden, nietwaar?

140. — Uw brief is hard. Hij is wat hij zijn moet. Ik heb u doen lijden en ik heb u slechts zeldzame oogenblikken geluk gegeven... Jawel, mij lief te hebben is een moeilijke taak.

Ik aanvaard de vrijheid die gij mij aanbiedt. Ik zal de belofte naleven, die ik aan uw broer heb gedaan. Van nu af aan zal ik niet eens meer trachten u te ontmoeten. Ik zou beschaamd zijn u nog een liefde aan te bieden, die voor u uit tranen alleen bestaat... Gij hadt beters dan mij verdiend, gij, die ik nochtans zoo lief heb gehad. Dood voor mij, zult gij weldra niet dood zijn voor iedereen; gij weet wat er het gevolg zou van zijn. Gij zijt al mijn geluk geweest, al mijn poëzie, al het leven van mijn hart. Nooit zal ik u vergeten. Uw plaats is in het diepste mijns harten, te midden der verrukkelijkste zangen van mijn jeugd, te midden van de liefelijkste, de zuiverste, de heiligste verlangens van mijn gemoed. Al mijn poëzie, al wat ik aan liefde in het hart droeg heb ik u gegeven. Het is niet mijn schuld dat ik niet rijker was. Ik maak u geen verwijt, gij zijt voor mij een engel van goedheid en verkleefdheid geweest, meer dan ik verdiende. Nog eens, nooit zal ik u vergeten. Adieu, gij hebt mij aan mijn plicht herinnerd, ik zal hem weten te vervullen.

VII.

1858.

141. — Ik wil een gesprek hebben met u, zoo spoedig mogelijk. Ik lijd onder al dat getalm. Gij aarzelt, gij twijfelt, spreek met mij, gij zult zien of gij gelijk of ongelijk hebt. Uw brieven zeggen altijd maar de helft van wat ze willen zeggen en soms heel iets anders. Ik moet met u spreken, verstaat gij; het moet, verstaat gij, vóór Maria of Caroline iets weten. Nadat gij mij zult gezien hebben, kunt gij nadenken en twijfelen. Ik heb niet nagedacht, ik, toen ik bij u teruggekeerd ben. Ik heb niet getwijfeld. Ik had u lief en ik ben teruggekeerd. Is er iets anders noodig? Zijt gij over de toekomst bezorgd? Daarover precies moeten wij met elkaar zoo spoedig mogelijk spreken. Tot wanneer? Antwoord mij vlug, om 1 uur zal ik thuis zijn. Ik heb u lief.

142. — Ik ben dezen voormiddag gelukkig en opgeruimd, gij ook, nietwaar? Maar geen vertrouwelingen, geen vreemden meer tusschen ons; wij moeten voorzichtig zijn om ons geluk te bewaren. Gij ziet wat er gebeurd is; men laat u spreken, men laat mij spreken, zonder boos inzicht, en dan, altijd zonder boos inzicht, maakt men aanmerkingen, doet men er af en bij, schikt

men naar goeddunken, doet men u kleine sermoentjes, dit zoudt gij moeten doen en dat zoudt gij moeten laten. Op mijn woord, doe met mij wat u lust. Gij zult spoedig genoeg merken of het mij leed doet en dan zult gij het laten. Ik wil en kan u gelukkig maken, gij zult het zijn, omdat ik u in volle oprechtheid liefheb, uit ganscher harte, omdat ik uit den grond van mijn ziel erkennen moet, dat ik dank aan u gelukkig geïnspireerd ben geweest, — eerste mijlpaal van mijn reputatie. Al wat ik in volle liefde voor u schreef is mij meegevallen, zoo wel wat ik voor mij heb bewaard als wat ik onder het publiek heb gebracht. Maak het u dus niet langer lastig, gij belet mij niet te werken; integendeel, gij zet er mij toe aan. Gij kunt gerust zeggen, dat ik u de dagen waarop ik lui ben minder liefheb. Deze week zal ik u zóó liefhebben en zal ik zóó flink werken.

143. — Dus geen droefenis meer, geen tranen, gij zijt zoo mooi wanneer gij lacht, wanneer gij zoo hartelijk lacht zooals mij dat lief is. Waarom er u aan bloot stellen, harde woorden te moeten aanhooren van hen die u niet begrijpen? Kom tot mij wanneer gij verdriet hebt, kom, en gij zult gelukkig zijn. Spreek aan niemand over ons beiden, wie het ook zij. Het is ons beider geluk vermoorden en gij hebt er geen idee van hoeveel behoefte ik heb aan gelukkige ontroeringen. Gij

zult het doen om mijnentwille, om uwentwille, omdat gij ons beider geluk niet vermoorden wilt en ons niet eenzaam wilt achterlaten, overwonnen door kletspraat, waarheid of leugen, kwaadsprekerij of laster. Heb moed liefste, heb moed, ik heb u lief.

Caroline weet niet, dat wij opnieuw zijn verzoend. Geen woord aan Maria.

144. — Ik begrijp u, ik heb geweend toen ik uw brief las. Zelfzuchtig ben ik, er was geluk in die tranen omdat ik voelde dat gij mij liefhebt. Vergeet die leelijke woorden die ik u gezegd heb, zij hebben niet den minsten grond, ik meen er nauwelijks iets van als ik ze zeg. Zoo ben ik. Spreek mij niet over bemind te worden door een andere vrouw; u, u alleen kan ik liefhebben. Wees gelukkig, want ik, ik ben het, omdat gij mij liefhebt; denk aan mij, doe het gerust, want ik vergeet u nooit en, hebt gij gedurende het jaar, dat wij ver van elkaar hebben geleefd, zoo nobel aan mij gedacht als gij deedt, uw beeld stond mij altijd in gedachte. Ik begrijp u en gij deedt er goed aan mij dezen brief te schrijven. Heb mij lief, bemin. Gij, altijd, uw liefde doet mij goed en ik zal u gelukkig maken, Elisa.

Maandag.

145. — Ik heb dezen voormiddag uw brief op de post afgehaald, ik las hem op straat en ik heb

op straat geweend. Gij hebt mij veel leed gedaan, ik heb u lief en ik ben niet boos op u. Luister, Elisa, naar de waarheid. Ik wil me niet als slachtoffer doen doorgaan, maar ik wil dat gij weten zoudt wat ik ben. Gansch mijn leven ben ik in mijn gevoel gekwetst geworden; gansch mijn leven onbegrepen, voor u durf ik dat woord uit te spreken, het is waar: ook door u wellicht. Ik droeg in mij een onmetelijken grond van melancholie, liefde en droefenis. De lach, de malsche lach, — nooit heb ik geweten wat hij was, want onder de menschen, te midden van mijn kameraden, was het mij verboden mij voor te doen zooals ik was. Alzoo, altijd een gedeelte van me-zelf naar binnen gekeerd, ben ik mijn kinderjaren doorgegaan en loopt mijn jeugd ten einde...

U zeggen hoe mijn leven van mijn zeventiende tot mijn drie en twintigste jaar verliep is onmogelijk. Mij blijft in de herinnering een grijze nevel, een voortdurende melancholie, niet één echte zonnestraal, niet één oprecht geluk. Niets. Sinds mijn kinderjaren heb ik klaar gezien in de menschen en ik heb ze niettemin liefgehad. Op hen heb ik mij verlaten.

Ik heb altijd gezocht, altijd heb ik gehoopt te vinden, en altijd is wat ik zocht mij uit de handen ontsnapt. Ik heb gemeend dat mijn hart het bestierf, een onzegbare wanhoop verscheurde mij, de spot lag bestendig op mijn lippen, — spot vol

tranen en toorn. Ondanks mij-zelf zei ik goedaardige, gezonde woorden, en ik wist dat ze, mij nauwelijks ontvallen, tegen mij werden gekeerd. Ik heb u liefgehad, ik heb vreeselijk geleden en ben gelukkig geweest zooals men het, naar men zegt, in den hemel is. Ik heb bij u vreemde verrukkingen gehad, vizioenen van één oogenblik, vervoeringen van eindelooze geneuchten, die het geluk waren: al wat men ervan aan de wereld vragen kan. Ik heb geloofd. Gij weet wat er gebeurd is, wij hebben afschuwelijke oogenblikken beleefd, verschrikkelijke scènes; mijn geloof, mijn illusies, alles stortte neer. Ik heb u verlaten. Eenzaam heb ik veel geleden, mij-zelf heb ik bespot, ik heb een andere liefde gezocht, ik twijfelde nog meer aan de anderen dan ik ooit aan mij-zelf getwijfeld heb. Ik heb gezegd: Weg met de liefde, zij bestaat niet. Ik heb mij geharnast tegen de ontroering, ik heb nog rechtvaardiger de menschen beoordeeld, ik heb ze nog meer gevlucht en liefgehad. Ik heb de ontroering verloochend, verloochend de hartstocht; de vrouw is niets meer geweest voor mij, niets. Bij zeldzame tusschenpoozen ben ik in de gelegenheid geweest te leven met galgenaas, woestelingen en lichtekooien; ik heb bij mij-zelf gezegd: „Dat is de wereld" en binnenin heb ik geschreid.

Plotseling heb ik Dillens, Jules, de anderen ontmoet. Ha, zei ik, artisten, dat zijn menschen,

bij hen vindt men goedheid, openhartigheid, verkleefdheid. Mooi zoo, de een na den ander zijn ze allen van hun voetstuk gestort, één is er overgebleven, Dillens, de eerste die mij gekend heeft, liefgehad en gewaardeerd, de eerste edelhartige mensch, dien ik ontmoet heb, iemand die zijn zwakheid tegenover zijn vrienden verbergt achter een schijn van ruwheid, — goed te begrijpen huichelarij vermits elk mooi, goedaardig of zachtzinnig gevoel, dat met een geëigenden toon wordt uitgedrukt, belachelijk is in de oogen van menig mensch, indien men het niet met een vernis van kracht of grappigheid overstrijkt. Hoe menigmaal heeft hij mij bij onze wandelingen gesproken over een vrouw die hij zeer heeft liefgehad, over zijn wandelingen in het bosch, over zijn grenzelooze liefde, die alles, maar alles vergaf, en die overgelukkig was goedjongstig met liefkoozingen te worden vergeld.

Ik was alleen, ik leed; sinds lang kwaamt gij mij iederen avond opnieuw omhelzen, ik drukte u in mijn armen, ik schreide uw naam; en ik leed, omdat het slechts een droom was. Bij elk benauwd uur riep ik u op en mij docht u troostend terug te vinden. Ik meende dat ik sterk was, vast besloten alleen te leven, en elke dag bracht mij nader tot u. Onderwijl verliepen Lente en Zomer; slechts met u in mijn gedachte had ik geleefd. Mijn reis in Zeeland, de eerste werkrazernij, die er op

volgde, dat alles belette mij tot u terug te keeren. Toen de pleziertocht uit Antwerpen naar Vlissingen aanving, zaten achter de schouw achteraan op de boot twee verliefden in shawls en mantels gehuld. De jonge man zag het jonge meisje niet aan, het jonge meisje zag den jongen man niet aan. Velen lachten om hen. Ik maakte mij boos op de lachers. De stoot was gegeven, ik kwam tot u terug.

Maar in mijn geest had zich een omkeer voltrokken. Ik had bij me-zelf gezegd: „Het is laf haar iets meer te vragen dan haar liefde, laf haar te doen lijden, laf in haar aanwezigheid bedroefd te zijn", en ik wilde blij en gelukkig zijn. Opgeruimdheid beteekent moed. Soms beproefde ik het, zonder het altijd te kunnen. Ik omgaf u, docht mij, met zoo'n streelende, zoo'n liefhebbende vereering, ik was door u zoo zeer vervuld dat het mij toescheen of gij moest mij begrijpen. Gij waart alles voor mij. Gij hebt mij niet begrepen. Gij hebt mij mijn opgeruimdheid en mijn geluk euvel geduid en gij hebt geweend, dan als ik mij niets, maar niets te verwijten had. Mijn opgeruimdheid kwam van u en gij hebt ze mij kwalijk genomen.

Luister Elisa, nu is alles somber en donker om mij heen, alles...

... Ik draag in mij bestendig een grond van droefenis; ik ben uiteraard droef; te midden van al die donkerte had ik slechts één lied, één schater, één zonnestraal: u. Gij wordt: droefgeestig, gij

schreit, gij lijdt om mijnentwille, gij stort stroomen tranen in dat arm hart dat er maar al te zeer mee gevuld is. Sta mij éénmaal toe te klagen. Gij herhaalt mij de droefgeestige gedachten, die mij hebben gewiegd, de sombere woorden die ik eertijds zelf heb uitgesproken.

O, een beetje opgewektheid, Elisa, een beetje van die heerlijke liefde, die gij me vroeger schonkt. Zon, zon, ik heb er noodig. Slechts van u heb ik er verwacht en gij zijt het, die rond mij de duisternis dieper en somberder maakt.

Jawel, ik heb licht noodig, theaters, bals, beweging, ik zoek omdat ik u niet meer vind, omdat gij daar niet meer zijt, als eertijds glimlachend tot den armen dwaas die weende en u altijd beknorde.

Jawel, ik heb behoefte aan licht en opgeruimdheid, omdat ik duisternis en droefenis haat, omdat het mij genoeg is ze altijd in mij te dragen.

Jawel, ik wil lachen, jawel, ik wil lachen, ik wil geen vroegtijdigen dood sterven.

Hebben behoefte aan vroolijkheid zij, die in hun droomen werden ontgoocheld en wier geest op hun twintigste jaar dikwijls oud is; hebben behoefte aan een straal vroolijkheid zij, die denken uit beroep, en wie anders dan de vrouw, die liefheeft, zal hem doen schijnen? Is het zoo'n zwaar sacrificie een glimlach te ontlokken aan hem die nimmer lacht en te doen zingen diengene voor wien

het ware lied, het lied van de hoop, voor altijd verstomd is?

Als gij mij liefhebt zooals gij mij eertijds liefhadt, zult gij mij deze lange klacht vergeven, zoo niet zult gij er een verwijt in zien, dat ik niet heb bedoeld. Ach, onze heerlijke liefde, waar is ze? Ik heb u lief.

146. — ...Wij zaten in den spoorwagen, het weer was zacht en geen van beiden had het koud. Af en toe kwam te midden der bruine landen, tusschen de ontbladerde boomen en op een achtergrond van looden wolken een liefelijk dorpje te voorschijn, waarover als een bliksem van vreugde een zonnestraal zijn licht zond. Dat was schitterend als een rood-witte vlam. Te Gent aangekomen hebben wij Van de Waele gevonden en hij heeft ons meegenomen om te lunchen, eenvoudig zooals het artisten past en sober zooals het voor reizigers goed is. Wij hebben achtereenvolgens Sint-Baafs, Sint-Michiel, Sint-Pieter, de vestibuul van de universiteit en veel uiterst vroolijke maskers gezien.

Wij waren trouwens zelf opgewekt. Wij werden natuurlijk door vier of vijf Gentenaars aangeklampt en ons troepje heeft zich door de menigte heen naar de Vrijdagmarkt laten leiden, het oude plein waar de lekkerkoekverkoopers, die op hun karren troonden, lawaai maakten als een

bende razende ganzen. Wij werden voorgesteld in de Union en in de Concorde. Daarna heeft men mij wat over mijn boek gesproken: het troont in al de uitstalramen der boekhandelaars. Ik houd van dat boek, dat aan ons beiden toebehoort, ik houd vooral van Halewijn, dat ik u op een avond verteld heb, herinnert gij u? (Mag ik u nu omhelzen?) Waar de liefde is, daar is God en ik zal nooit te veel van u houden. De avond is heel zacht gekomen; wij hebben beraadslaagd. Wat zullen we doen? Naar het volk zien, bij het volk gaan. De bourgeois is overal dezelfde. Dus vooruit, op het volk af. Eerst soupeeren. Wij soupeerden in de Union waar ik den brief met den ring van Hettema heb verzegeld. Van daar zijn we naar zeer schilderachtige kelders afgedaald, waar het volk drinkt en heetekoeken eet. Het was niet buitengewoon prettig, maar wij waren gestemd om met alles te lachen. Zoo hebben wij onder meer op een brug vier slonsen aangetroffen die om ter hardst schermden: de eene met een vuurtang, de andere met een kacheldeksel, de derde met een zinken stolp en de laatste met een schuimspaan. Die muziek bracht ons als gekken aan 't lachen. De vier smeerpoetsen zijn in een kelder gedaald. Daar zijn ze een concert in regel begonnen. Wij hadden ze gevolgd. Lachen doet deugd, maar te veel is te veel. Ik zal u niet ons bezoek aan al die bakjes vertellen waar slecht

bier de eenige temptatie was. Ik kom tot de drie bals waaraan wij deelgenomen hebben.

Op het eerste was er veel lawaai en beweging, veel verliefden en schatergelach, zooals trouwens op de twee andere, die naar ik meen werden genoemd bal van het Spiegelhof en Bal du Théâtre...

Om 2 of 3 uur 's ochtends, na van kavietje naar kavietje te zijn gebold, zijn wij in een laatste taveerne aangeland, waar zich een intiem en vreeselijk drama moet afspelen. Stel u voor dat de herbergprinses aldaar een jong meisje is, dat mooi is, nogal zwierig te been en naar men zegt niet onvermurwbaar voor amoureuze smeekbeden. Een jonge man, zeer schoon en zeer bedroefd, zat bij het vuur. Die jonge man was voorzeker verliefd op de dochter des huizes. Wat hij lijden moet is verschrikkelijk. Hij had een goed voorkomen en voor zoover men op het eerste zicht over iemands karakter kan oordeelen zag hij er waarlijk sterk van inborst uit, 't is te zeggen wilskrachtig en zacht. Hij was met het meisje alleen in de zaal toen wij binnenkwamen. Wij hebben ons neergezet, dan zijn er andere verbruikers gekomen die met het meisje nogal gereserveerd deden, maar niet te veel; doch bij elk gebaar, iedere maal een der bezoekers het meisje aanraakte, wat zeer dikwijls gebeurde, zag ik een matelooze droefenis en een groote woede in de oogen van den jongen man. Lieve hemel, wat is dat meisje coquet... ik

beklaag dien armen jongen, die in deze modder gevallen is en er niet uit kan. En men lachte om hem heen en de scherts ging haar dolle vaart, en het meisje lachte met de anderen, kaatste het balletje terug en antwoordde met zet op zet, met jovialiteit op jovialiteit. En de minnaar zweeg en leed. Ik geloof nochtans niet dat het meisje zoo slecht was als men wel meenen mocht. Het is wellicht een opgewekt meisje, een beetje ruw, dat naar buiten weinig teederheid laat merken, maar trouwhartig dien jongen liefheeft, en zich inmiddels schikt in de positie die het lot haar heeft voorbehouden.

Om vier uur 's ochtends zijn wij naar de Commerce gegaan. Het aftrekken is begonnen... Om zes uur zijn wij in Sint-Baafs binnengegaan. Nooit zal ik die kerk in den ochtend vergeten. Een bleeke lamp, donkere gestalten met ten hemel gestoken armen, een stijve en koude stilte, een metallisch trillende klok in de versteven lucht. Dat was schoon, triestig en solemneel.

Kwart over zes wipte ik in mijn bed en ik drukte de armen op mijn borst en ik klemde er u in en ik zei: „Ik heb u lief."...

Om negen uur was ik te Brussel, gelukkig er te zijn.

Men zendt mij den feuilleton van Charivari van 18 Februari (1858); hij is heel goed geschreven, maar ik weet niet waarom die menschen altijd

op Smetse Smee vallen en zoo weinig op Halewijn. Rousseau verkiest Halewijn, Pirmez ook, Adolf insgelijks enz. en ik evenzeer. En gij?

Ik ben zeer bedroefd dat ik vanavond niet komen kan. Ik had er mij zoo veel van voorgesteld. Caroline weet niets. Ik, ik heb u lief. Ik ben een beetje bedroefd, maar mijn droefgeestigheid hier is verkieslijk boven mijn blijdschap ginder.

147. — Gij moet vandaag wel erg bedroefd wezen, na gisteren zoo uitgelaten en zoo hardvochtig te zijn geweest. Ik heb niets van u teruggevonden, noch uw lieve woorden, die mij zoo veel goed deden, noch uw onnavolgbare liefkoozingen, uw onstuimigheid die mij eertijds als met een mantel van liefde omgaf. Met wie hebt gij al dien tijd omgegaan? Ik wil niemand beschuldigen, maar ik ben boos op iemand, die u heeft liefgehad en verwend zooals gij het nooit had moeten zijn. Ik zie gaarne lachen, maar gister was het niet uw goede lach, die lach welke zingt voor mij als het heerlijkste lied van de aarde. Zeg, zult gij nog lang anders blijven? Hebt gij mij niet meer lief en mag ik u niet meer zeggen dat ik u gaarne zie?

148. — Caroline heeft mij over u gesproken, zij heeft er mij mijn eerewoord op doen geven dat alles tusschen ons gedaan is. Ik heb het volmondig

en uit den grond van mijn hart gegeven. Ziehier waarom. Zij heeft de onvoorzichtigheid begaan aan moeder te vertellen wat zij gedroomd had (zij was nog te Oostende): wij waren opnieuw verzoend. Van dat oogenblik af is moeder zeer gepijnd geweest en is haar ziekte begonnen. Zij ook heeft mij over u gesproken, en alleen reeds bij de gedachte dat wat werkelijkheid is zou kunnen bestaan, was er in haar woorden zoo'n overspannen schrik, dat ik voor een beroerte vrees den dag dat het toeval (dat is mogelijk) haar de waarheid ontdekken laat. Het is uw en mijn plicht vandaag nog te breken, zonder uitstel.

Caroline draagt u een waarachtige en echte vriendschap toe, zij schreide in mijn aanwezigheid omdat uw vertrouwen in haar te kort is geschoten. Ik heb haar gezegd dat onze eerste gedachte geweest was haar alles te zeggen; maar ik heb haar ook gezegd, dat ik u gevraagd had dat niet te doen.

Ik weet niet of het u duidelijk is hoe ik, die u liefheb, u verlaat; maar keer u in u zelf, overweeg al wat ik u gezegd heb en zelf zult gij zien dat wat nu gebeurt vroeg of laat eens komen moest.

Ik schrei niet, ik vraag u in Carolines aanwezigheid, niet te schreien wanneer gij haar ontmoet. Doe dat voor mij en als ik eens in mijn leven mijn woord niet gehouden heb, moet gij willen dat het geen tweede maal gebeurt.

Triestig is de dag die mij u ontmoeten liet; want

ik heb u veel doen lijden, maar onze liefde is schoon geweest en schoon zullen onze herinneringen zijn. Het is voor u dat mijn hart voor de eerste maal heeft geklopt en gij zult mij altijd in de herinnering staan als een arm kind, dat een beter lot had verdiend. Ik weet niet of mijn hart nog voor iemand zal slaan; ik zal een zwervend, avontuurlijk leven beginnen. God leide mij. Elisa, herinner u mijner, ik heb u geen kwaad gedaan, dat is mijn eenige troost, ik heb u niet als speelbal gebruikt toen ik u om uw liefde vroeg en nu ik zoo gauw met u breek. De voorzichtigheid vergt dat gij mij mijn brieven teruggeven zoudt; ik wensch ze u te laten, er staat geen enkel woord in dat niet waar is. Ik heb u lief en verlaat u. De plicht is mij te sterk, help mij hem vervullen, antwoord mij niet. Adieu dus voor altijd, het moet. Beklaag mij niet, laat mij u beklagen en u verzoeken te zijn alsof wij elkaar nog lief hadden. Ik zal altijd aan u denken, altijd. Adieu.

Leg mijn brieven ergens waar niemand ze vinden kan en toon dezen brief, zoo gij wilt, aan Maria.

Vrijdag.

149. — Hebt gij mij nog lief? Zoo kort geleden hebt gij het mij gezegd. Wist gij welke droevige gedachten mij door het hoofd gaan, ik ween elken nacht. Ik ben alleen, ik lijd vreeselijk, ik

geloof in niets meer, ik verhoop niets meer, ik maak geen toekomstplannen meer, voor wie zou ik er maken, mijn roemzucht is te niet, mijn poëzie is te niet en mijn jeugd evenzeer. Leeg, leeg, alles leeg. Wolken in den geest, tranen in het oog, een afschuwelijk leed in het hart, ziedaar hoe ik leef. Gij moet mij nog liefhebben, hoor. Ik, ik hou zoo dol veel van u; gij moogt den dwaas niet alleen laten, die slechts u ter wereld bezit, want gij zijt zijn hart, zijn leven, alles, en wanneer hij u verloren waant deugt hij nergens meer voor. Maar neen, kijk, heb geen medelijden met mij, als gij mij niet meer liefhebt, als gij gelukkig zijt zonder mij, — zeg het mij ronduit zonder iets te sparen. Ik moet de waarheid weten al moest ik ze besterven. Ik zal morgen, Zaterdag naar de post gaan, rond zeven uur. Maar wees tevoren, daar ik zoolang niet kan wachten, in het benedensalon aan het raam, kwart vóór elf 's voormiddags. Zie ik er u niet, antwoord mij ten minste. Wat ook uw antwoord zij, ik vraag er u om. Roep mij tot u, wijs mij af, maar laat het goedjonstige liefde of vrijmoedige onverschilligheid zijn.

23 November (1858?)

150. — Twintig maal heb ik de pen genomen om u te schrijven wat ik u nu schrijf en twintig maal heb ik ze ver van me weggesmeten, omdat

ik wel wist dat ik een lafheid beging. Ik heb u lief, mejuffer, en ik schaam mij het u te zeggen, meer dan ooit heb ik u lief. Na wat ik u durfde schrijven hebt gij wellicht het recht mij te verachten, hebt gij het recht mij te zeggen: „Als gij laf genoeg zijt geweest om u aan een bijna zekere weigering bloot te stellen, draag er dan de gevolgen van..."

Ik schrijf u, omdat ik, ondanks al de bewijzen die gij mij ervan gegeven hebt, dat tusschen ons beiden alles uit moest zijn, nog eenige hoop bewaar, — de hoop die den veroordeelde nog bijblijft, als hij reeds op de plank van het schavot gebonden is.

Gij noopt mij tot iets, mejuffer, waartoe niemand ter wereld mij ooit brengen kon: gij doet mij na tien maanden strijd mijn fierheid slachtofferen om ze aan uw voeten te werpen en te zeggen: Ik heb u lief...

Geeft gij mij dezen brief niet terug, — ik durf het niet hopen, — dan is het dat gij mij nog wilt liefhebben, mejuffer...

Ch. D.

Aan niemand een woord, ik meen het recht te hebben u dat te vragen.

AANTEEKENINGEN.

Bladzijde 37. *Onze liefde is begonnen met een gedrukte twist:* Zinspeling op een novelle, Silhouette d'Amoureux, verschenen in de Revue Nouvelle van 15 October en 1 December 1851, onderteekend O. — De Coster schrijft er over Elisa en zich zelf onder deknaam Lucie en René een amoureus plaagspel.

Blz. 51. *Rousseau:* Waarschijnlijk Victor Rousseau, beeldhouwer.

Blz. 57. *Jeanne:* Heldin uit een comedie in 2 bedrijven, verschenen in 1863 (L'Observateur van 29 en 30 December). In de eerste lezing schreef De Coster Camille in plaats van Jeanne.

Blz. 86. *Drie Joyeux:* Leden van den kring van schilders, componisten en schrijvers, waarvan De Coster op zijn zeventiende jaar lid was.

Blz. 96. *Gij zult mij zeggen of die zaak afgeloopen was:* Deze en enkele der daaropvolgende brieven doelen op het conflict, dat door Ch. Potvin aldus werd omschreven: Er kwam een oogenblik waarop het vertrouwen tusschen hen beiden zoo volkomen was, dat de jonge vrouw aan haar geliefde niet langer verzwijgen kon welk ongeluk haar overkomen was op den leeftijd, dat de onschuld door zoo groote gevaren wordt bedreigd.

Blz. 99. *Sans Souci:* Onbebouwde wandelweg te Elsene, thans rue Sans Souci.

Blz. 117. *Samuel:* Henri, broeder van Adolf, die destijds directeur was van het Koninklijk Conservatorium te Gent. Na officier geweest te zijn, werd hij

journalist, later drukker. Bij hem verscheen de Revue Erimestrielle.

Blz. 117. *Van Bemmel:* Eugène, professor aan de Universiteit van Brussel, speelde een belangrijke rol in den littérairen kring der Universiteit „Lothoclo". Hij gaf de Revue Erimestrielle uit (1854—1868). Schrijver van „Dom Placide, Mémoires du dernier Moine de l'Abbaye de Villers".

Blz. 117. *Labarre:* Eigenaar van een restauratie, Chaussée de Vleurgat, vooral door kunstenaars bezocht.

Blz. 139. Brief 84 handelt over een prijsvraag: De Weldaden der Nationale Onafhankelijkheid. Slechts eenige verzen met het jaartal 1855 zijn teruggevonden.

Blz. 153. *De zaak van Tours:* De h. Chaperon, wijnhandelaar te Tours, had De Coster een betrekking aangeboden. Graaf Mercy d'Argenteau en zijn zuster, de „barones", lieten zich met deze zaak in.

Blz. 154. *Silhouette de Iou:* Verscheen onder den titel Histoire d'un Ami, onderteekend Charles Didier in den Uylenspiegel (17 Februari 1856) van Felicien Rops, den etser.

Blz. 158. *Ghemar:* Feuilleton, dat onder den titel Le Photographe in Uylenspiegel verscheen (15 April 1856).

Blz. 158. *Adolf Dillens:* Vlaamsch schilder, beste vriend van De Coster, zijn reismakker in Zeeland. Onder zijn landschappen worden de Zeeuwsche als de beste beschouwd. Onder de kunstvrienden, die verder nog in de Brieven aan Elisa worden genoemd, komen voor: Vandervin en Jules Dillens, Kuytembrouwer, landschapschilder van Nederlandsche afkomst, Van

Hove, Pannemaeker, etser, Karski, medewerker aan Rops' Uylenspiegel, Max Heydt, lid van de bestendige deputatie van Brabant, professor aan de Universiteit, medewerker aan de Revue Erimestrielle en de Revue de Belgique, Octave Pirmez, essayist, schrijver van Feuillées, Les Heures de Philosophie en Jours de Solitude.

Blz. 171. *Les Hirondelles:* Melodie van Felicien David.

Blz. 174. *La Dent de fer:* Bandietenaanvoerder in de legende: Les Frères de la Bonne Trogne.

Blz. 175. *Histoire d'un Ami:* Verscheen in Uylenspiegel (17 Februari 1856). Later opgenomen in Contes Brabançons, onder den titel: Les Fantômes.

Blz. 190. La Question d'Argent van Dumas fils is het gelaakte tooneelspel.